

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doktora Tezi

MELİKE ÖZHAN

İstanbul,2019

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doktora Tezi

MELİKE ÖZHAN

Danışman: Prof.Dr.Suat Oktar

İstanbul,2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi Melike Özhan'ın 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 12.12.2019 tarih ve 2019-42/33 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi8/1/2020.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. SUAT OKTAR	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. KAMİL USLU	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi SUAT YAVUZ	
4.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi YAVUZ TURGUTER	
5.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. LEVENT DALYANCI	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Melike Özhan

Anabilim Dalı: İktisat

Programı: İktisat Teorisi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Suat Oktar

Tez Türü ve Tarihi: Doktora – Aralık 2019

Anahtar Kelimeler: Finansal Krizler, Bankacılık Sektörü

ÖZET

Küreselleşen dünyanın ve gelişen finansal piyasaların sonucunda iktisat tarihinde son yıllarda sıklaşan krizler için, farklı iktisatçılar farklı tanımlamalarda bulunsa da toplu olarak bakıldığında kriz, öngörülemeyen gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan, arzu edilmeyen olaylar silsilesidir. Öyle ki, günümüzde krizler birbirlerine coğrafi olarak çok uzak mesafelerdeki ülkelere bulaşabilmekte, kıtalar arası yayılabilmektedir. Bir ülkede kriz başgöstermeye başladığında, o ülkede finansal sistem bozulmuş ve temel işlevi olan reel sektöre finansman sağlama işlevini yerine getirememeye başlamış demektir. Krizlerin ortaya çıkış sebeplerinin ve yayılma süreçlerinin tanınması,olası krizlere karşılık alınması gereken tedbirler açısından hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada, küresel krizlerin yapısı ve bu krizlerin bankacılık sektörüne etkileri araştırılmaktadır. Krizler sadece piyasaları değil, ülkede yaşayan her bir bireyi derinden etkilediğinden, ne denli önemli olduğu 2001 yılında Türkiye’de acı bir şekilde tecrübe edilmiştir.

Gerek dünya, gerekse Türk finans piyasaları ve bankacılık sektörü 90’ lardan sonra sıklaşarak yaşanan bu krizlerden gereken dersleri almıştır. Piyasaların güçlendirilmesi, kırılganlığının azaltılması ve daha etkin bir denetim mekanizmasının bankacılık sektöründe hakim olması amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılmış, teknolojik altyapı oluşturulmuştur. Bununla beraber, piyasalar statik bir yapı göstermeyip, aksine baş döndürücü bir dinamizmle değiştiğinden, “IMF, Dünya Bankası, Basel Komitesi” gibi kuruluşlar, finansal sistemlerin daha etkin düzenlenmesine yönelik kural, politika ve standartları tespit ve uygulamaya yönelik araştırmalarına devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Finansal Krizler, Küreselleşme, Bankacılık Sektörü, 2008 Krizi

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Melike Özhan

Field: Economics

Programme: Economic Theory

Supervisor: Prof. Dr. Suat Oktar

Degree Awarded and Date: Doctorate – December 2019

Keywords: Financial Crises, Banking Sector

ABSTRACT

The crises; that have become more frequent in recent years in economic history as a result of the globalizing world and developing financial markets, different economists have different definitions to explain this term. When viewed collectively, the crisis is a series of undesirable events that have emerged as a result of unforeseen developments. In fact, today, crises can spread to each other from countries that are geographically far from each other and even spread across continents. When the crisis begins to emerge in a country, it means that the financial system in that country has deteriorated and is unable to fulfill its main function of providing financing to the real sector. Recognition of the reasons for the emergence of crises and their spreading processes is crucial for the measures to be taken in response to possible crises. In this study, the structure of global crises and their effects on the banking sector are investigated. Crisis do not only effect markets also profoundly affect every person living in the country, that is experienced in a painful way by Turkey in 2001.

Both the World and Turkish financial markets and the banking sector have learned the lessons from these crises that have become more frequent after the 90's. Necessary legal arrangements have been made and technological infrastructure has been established in order to strengthen the markets, reduce fragility and dominate the banking sector more effectively. However, as the markets do not show a static structure but rather change with a dazzling dynamism, organizations such as "IMF, World Bank, Basel Committee continue their researches to determine and implement rules, policies and standards for more efficient regulation of financial systems.

Key Words: Financial Crises, Globalization, Banking Sector, 2008 Crises

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	2
2. FİNANSAL KRİZLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ	4
2.1. KRİZ KAVRAMI	4
2.2. FİNANSAL KRİZ KAVRAMI	4
2.3. FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ	8
2.3.1. Bankacılık Krizleri ve Para Krizleri	9
2.3.2. Dış Borç Krizleri	11
2.3.3. Sistemik Finansal Krizler	12
2.4. FİNANSAL RİSKLER	13
2.4.1. Piyasa Riski ve Ölçme Yöntemlerine İlişkin Düzenlemeler	15
2.4.2. Kredi riski	17
2.4.3. Likidite riski	18
2.4.4. Mevzuat Riski	19
2.4.5. Operasyonel Riskler	20
2.4.5.1. Personelden Kaynaklanan Operasyonel Riskler	20
2.4.5.2. Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Operasyonel Riskler	21
2.4.5.3. Süreçlerden Kaynaklanan Operasyonel Riskler	21
2.4.5.4. Dış Olaylardan Kaynaklanan Operasyonel Riskler	22
2.5. KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ	22
2.6. FİNANSAL KRİZLERİ AÇIKLAYICI MODELLER	24
2.6.1. Birinci Kuşak Kriz Modelleri (Spekülatif Atak Modelleri yada Kanonik Model)	24
2.6.2. İkinci Kuşak Kriz Modelleri	28
2.6.3. Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri	29
2.6.4. Yayılım/Sirayet Etkili Kriz Modeli	32
2.6.5. Dış Faktörlerin Krizlere Etkileri	34
2.7. ERKEN UYARI SİSTEMLERİ	34
3. KÜRESEL FİNANSAL KRİZLER	36
3.1. 2008 KRİZİ ÖNCESİNDE YAŞANAN KRİZLER	39
3.1.1. Latin Amerika Krizleri	40
3.1.1.1. Meksika (Tekila) Krizi (1994-1995)	42
3.1.1.2. Arjantin Krizi (1994-1995)	47

3.1.1.3. Brezilya Krizi (1999)	48
3.1.2. Asya Krizi (1997-1998)	51
3.1.3. Rusya Krizi (Ağustos 1998)	55
3.1.4. ERM Krizi (1992-1993)	58
3.1.5. Türkiye Krizi (2000-2001)	61
3.2. 2008 KÜRESEL KRİZİ	64
3.2.1. 2008 Küresel Krizi'nin Nedenleri ve Yayılma Süreci	64
3.2.2. 2008 Krizinin Küresel Etkileri	66
3.2.3. 2008 Krizinin Türkiye'de Finansal Sistem ve Reel Sektör Üzerindeki Etkileri	69
3.2.4. 2008 Krizine Karşı Türkiye'de Uygulanan Para ve Maliye Politikaları	72
4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE KRİZLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ	79
4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	79
4.1.1. Osmanlı Dönemi (1923' e kadar)	79
4.1.2. Cumhuriyet Dönemi (1923-1932)	82
4.1.3. Devletçilik Dönemi (1933-1944)	89
4.1.4. Liberal Dönem (1945-1959)	93
4.1.5. Planlı Dönem (1960-1980)	94
4.1.6. Dışa Açılma Dönemi (1981-2001)	96
4.1.7. 2001' den Günümüze Türk Bankacılık Sektörü	103
4.2. 2001 VE 2008 KRİZLERİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	106
4.2.1. Banka-Şube-Personel Açısından Karşılaştırılması	107
4.2.2. Bilanço Büyüklükleri Açısından Karşılaştırılması	108
4.2.3. Kredi Büyüklükleri Açısından Karşılaştırılması	109
4.2.4. Takipteki Krediler Açısından Karşılaştırılması	110
4.2.5. Mevduat Büyüklükleri Açısından Karşılaştırılması	112
4.2.6. Karlılık ve Özkaynak Verimliliği Açısından Karşılaştırılması	113
5. KRİZLERDEN ALINAN DERSLER VE BANKACILIK SİSTEMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI	115
5.1. YAPISAL DÜZENLEMELER	115
5.1.1. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması	115
5.1.1.1. Kamu Bankalarının Yönetimsel Olarak Yeniden Yapılandırılması	116
5.1.1.2. Kamu Bankalarının Finansal Olarak Yeniden Yapılandırılması	117
5.1.2. Özel Bankaların Yeniden Yapılandırılması	118
5.1.3. TMSF' ye Devredilen Bankaların Yeniden Yapılandırılması	118
5.1.4. Denetim Mekanizmasının Daha Etkin Hale Getirilmesi	120
5.2. YASAL DÜZENLEMELER VE 5411 SAYILI BANKACILIK KANUNU	122
5.3. TCMB' NİN STRATEJİSİ	126

5.4. FİNANSAL PİYASALARDA ALTYAPININ GÜÇLENDİRİLMESİ.....	129
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA	135



TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Krizlerin Sınıflandırılması.....	6
Tablo 2: Kriz Göstergeleri.....	23
Tablo 3: “Birinci Nesil Kriz Modelleri” ve “İkinci Nesil Kriz Modelleri” Karşılaştırılması.....	29
Tablo 4: Latin Amerika Ülkeleri Bütçe Açığı.....	41
Tablo 5: Güney Asya Ülkelerinin Büyüme Hızları.....	52
Tablo 6: Kriz Öncesi ve Sonrası Asya Ülkelerinin Sermaye Rakamlarının GSYH’ ya Oranı.....	53
Tablo 7: Kriz Sürecinde Rusya’ nın Ekonomik Verileri.....	57
Tablo 8: Küresel Ekonomide 2006-2015 Arası Dünya Ticareti ve Sanayi Üretimi Değişim Oranları.....	68
Tablo 9: Yıllara Göre Türkiye’de Makro Ekonomik Göstergeler.....	71

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Para Piyasasındaki Dengenin Bozulması.....	26
Grafik 2. Standard&Poor’s Case-Shiller Konut Fiyatları Endeksi.....	66
Grafik 3. 2005-2017 Aralığında Ülkelerin Büyüme Oranları.....	67
Grafik 4. İMKB-100 Endeksi Fiyat Değişimleri.....	70
Grafik 5: 1999-2009 Döneminde Türkiye’ de Faaliyet Gösteren Banka Sayısı.	107
Grafik 6: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Şube Sayıları.....	108
Grafik 7: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Bilanço Büyüklükleri.....	109
Grafik 8: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Kredi Büyüklükleri.....	110
Grafik 9: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Takipteki Kredileri.....	111
Grafik 10: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Mevduat Büyüklükleri..	112
Grafik 11 :1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Karlılık Oranları.....	113

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

APKO: Aktif Pasif Komitesi

BDDK: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu

BIS: Bank of International Settlements

EMS: Avrupa Para Sistemi (European Monetary System)

GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IFRS: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları

IMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

IRC: İlave Kredi Riski

LATAM: Latin Amerika

MB: Merkez Bankası

MIT: Massacuhutsets Institute of Technology

RMD: Riske Maruz Değer

SEC: Amerika Sermaye Piyasası Kurulu

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TTK: Türk Ticaret Kanunu

GİRİŞ

Ülke ekonomisini yaşayan bir varlık olarak düşünürsek, finansal piyasalar ülke ekonomisinin kan damarlarını oluşturur diyebiliriz. Nasıl kan damarlarının sağlığı insan vücudu için hayati önem taşıyorsa, finansal piyasaların sağlıklı çalışması da ülke ekonomisi açısından hayati rol oynamaktadır. Bankalar ise piyasaların en önemli aktörleridir. Çünkü bankalar, tasarruf fazlası olanlardan bu tasarrufları toplayarak, parayı reel sektöre ve piyasalara aktarır, diğer bir deyişle, ülkedeki tüm üretim faaliyetlerinin temelini oluşturur. Bu nedenle, bankacılık sektörü son yıllarda giderek artan önemiyle, dünya ekonomisine yön veren sektör halini almıştır. 2008 yılında ABD kaynaklı başlayıp, tüm dünyayı etkileyen “Küresel Kriz” bunun en önemli göstergesidir.

Çalışmamızın amacı; 2008 yılı öncesinde dünyada yaşanan krizlere de değinmek suretiyle, 2008 Küresel Krizi’ nin “Türk ve Dünya” bankacılık sektörünü nasıl evrimleştirdiğini, piyasalarda nasıl bambaşka bir bakış açısı yarattığını gözlemlemektir. Bu yeni bakış açısı, kanun değişiklikleri ve finansal denetimde çığır açmış, 2008 sonrasında bambaşka bir iktisadi dönem başlamıştır. Türkiye 2001 yılında yaşamış olduğu krizle bankacılık sektöründe yıllar önce bu tehlikelerin farkına varıp, gerekli önlemleri almış olmasaydı, belki de 2008 krizinden çok daha derinden etkilenecekti. Bir ülkede yaşanan kriz sadece holdingleri, yatırımcıları yada sermaye sahiplerini değil, aynı zamanda mahalle bakkalından, küçük esnafa, işçiden memura kadar halkın tüm kesimlerini derinden sarstığı için krizlere karşı alınacak olan önlemler çok büyük önem taşır.

Çalışmamızda öncelikle, finansal krizlerin teorik çerçevede detaylı incelemesi yapılmış, krizlerin tanımı ve teorik çerçevede türleri incelenmiştir. Daha sonra, finansal riskler konusuna değinilmiş, sırasıyla; kredi riski, likidite riski, mevzuat riski ve operasyonel riskler detaylandırılmıştır. Krizlerin oluşmadan önce sinyallerinin doğru algılanması ve ani şoklara karşı dirençli bir bankacılık sistemi oluşturulabilmesi amacıyla, krizlerin öncü göstergeleri ve erken uyarı sistemleri konularında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, 2008 krizi öncesinde dünyada yaşanan küresel krizlere değinilmiş; Latin Amerika, Asya, Rusya, ERM ve 2001 Türkiye krizleri incelenmiştir. 2008 Küresel Krizi ise; nedenleri, yayılma süreci, küresel ve lokal olarak bankacılık sistemine ve reel sektöre olan etkileriyle grafiklerle ele alınmıştır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde, “Türk Bankacılık Sektörü’nün” Osmanlı dönemi’nden itibaren tarihsel gelişimi yer almaktadır. Osmanlı döneminde dini gerekçelerle gelişimi engellenen sektöre, ticari hayatta duyulan ihtiyaçla yavaş yavaş kendiliğinden oluşmuş, ilk zamanlar gayrimüslim tüccarların girişimleriyle başlayan bankacılık faaliyetleri zamanla gelişerek, günümüzdeki modern bankacılığın temellerini atmıştır. Bu süreçte bankacılık; “Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet Dönemi, Devletçilik Dönemi, Liberal Dönem, Planlı Dönem, Dışa Açılma Dönemi ve 2001 Sonrası Dönem” olarak evrimleşerek son halini almıştır. Ancak ekonominin hiçbir alanında olmadığı gibi bankacılık sektöründe de hiçbir zaman “statik” bir yapı görülmez. Bu nedenle bankacılık sektörü ve finansal piyasalar her geçen gün yeni araçlar, teknolojik gelişmeler ve yeni programlarla donanmaktadır. Bu durum, finansal kontrol ve denetimin önemini arttırmaktadır. Regülasyonun, sektördeki gelişme hızına ayak uyduramaması durumunda yeni krizler ve çöküşler kaçınılmaz olacaktır. Yine dördüncü bölümde, 2001-2008 krizlerinin Türk bankacılık sektörüne etkileri, yine bu sektörün temel göstergeleri olan “şube-personel sayısı, bilanço büyüklükleri, kredi-mevduat büyüklükleri ve takipteki kredilerdeki değişim oranları” incelenerek karşılaştırmalar yapılmış, bu karşılaştırmalar grafiklerle desteklenmiştir.

Tezimizin beşinci ve son bölümünde ise, krizlerden alınan dersler sayesinde bankacılık sektörünün nasıl sil baştan yapılandırıldığı ve bu yapılanmanın yasal düzenlemeleri yer almaktadır. Kamu ve özel bankalara farklı düzenlemeler getirilmiş, fona devredilen bankalarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca daha önceleri özel bankacılığın çok gerisinde kalan kamu bankaları için gerekli yapılandırılmalar getirilerek, onların da özel bankalarla finansal piyasalarda rekabet edebilecek düzeylere getirilmesi amaçlanmış ve büyük ölçüde başarılı olunmuştur. Bu aşamada TCMB’ nin uyguladığı stratejilerin de büyük önem taşıması nedeniyle, bu stratejiler tamamen gözden geçirilmiş ve siyasi hedeflerle uyumlandırılması sağlanmıştır.

2. FİNANSAL KRİZLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. KRİZ KAVRAMI

Öncelikle “kriz” sözcüğünün kökenine inmek gerekirse bu sözcük Yunanca “krisis” kelimesinden türetilmiştir. Günlük hayatta çok farklı kavramları ifade etmek için sıkça kullanılsa da, temelde “olumsuz ve istenmeyen bir duruma geçiş yapmak” ve “birden ortaya çıkan hastalık belirtisi” anlamlarını taşır.

Literatürde bunu açıklayan yüzlerce tanım bulunurken, ekonomi anlamında kriz ilk kez 1986 yılında “Patrick Hans, Maleod ve Urdang” tarafından tanımlanmıştır. Onların tanımına göre kriz, ekonomi ve politika alanındaki ani dönüşüm sonrasında meydana gelen tehlike durumudur.¹

2.2. FİNANSAL KRİZ KAVRAMI

Finansal risk ve finansal kriz kavramı, küresel piyasalarda giderek daha da önem kazanmaktadır. Yerli yabancı bir çok iktisatçı ve bankacı finansal kriz kavramını kendi bakış açılarıyla açıklamışlardır.

Örneğin; Mahfi Eğilmez’ in tanımlamasına göre kriz; tüketici taleplerinde ve firmaların yatırımlarında ciddi boyutlarda negatif hareketler sonucunda bir ülkede oranlı işsizliklerin ani bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Belirtilen durum ise ülkedeki yaşam standartlarını ciddi anlamda düşürmektedir.²

Can Aktan 2010 yılında kriz üzerine yaptığı bir çalışmada krizin tanımına vurgu yapmıştır. Bu tanıma göre kriz; öngörülemeyen bazı sosyal ve ekonomik gelişmelerin hem devleti hemde firmaları olumsuz yönde etkilemesidir. Bu beklenmedik gelişmeler karşısında ortaya birtakım sorunlar çıkmaktadır ve varolan çözümler ise bu sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadır.³

Dina Çakmur Yıldıztan, krizi buhran ve bunalım kelimeleri ile aynı anlamda kullanır. Krizin içinde bulunduğu duruma göre değişik şekillerde ifade edilebileceğini bildirir. Ona

¹ Patrick Hanks, William Mcleod ve Laurance Urdang, **Collins Dictionary of English Language**, UK, 1986, s.33

² Mahfi Eğilmez, **Küresel Finansal Krizi**, 8. Baskı İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.48

³ Coşkun Can Aktan, **Kriz Yönetimi**, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül 2010, s.2

göre; krizin var olan etkileri için; ekonomik kriz, siyasal kriz, hükümet krizi ve ahlaki kriz gibi ifadeler kullanılabilir. ⁴

Anna Schwartz' ın 1995 yılında yaptığı tanımda kriz, aslında bankaların nakit sıkışıklığı içerisine girmesidir. Bundan dolayı bankalar verdikleri bazı kredileri geri çağırmak zorunda kalır. Bunun sonucunda bankaların darda olduğunu farkedenden mevduat sahipleri paralarını çekmek ister ve kriz bir kartopu etkisiyle katlanarak büyür. ⁵

Mishkin 1996 yılında krizi;“asimetrik enformasyon teorisi olarak tanımlamış, finansal sistemin içerisinde ters seçim ve ahlaki bozulma probleminin daha da artması sonucunda finansal piyasaların fonları, en üretken yatırım fırsatları için etkin bir şekilde dağıtamadığı doğrusal olmayan bozulmalardır” demiştir. ⁶

Aykut Kibritçioğlu ekonomik kriz çerçevesinde;“herhangi bir mal, üretim faktörü hizmet veya döviz piyasasındaki fiyat ve miktarlardaki kabul edilebilir sınırların ötesinde meydana gelen dalgalanma olarak ifade etmiştir. ⁷”

Sundararajan ve Ballina krizi;“birden çok finansal kurumun borçlarının, varlıklarının piyasa değerini aştığı, iflaslar ve portföy kaymalarının gerçekleştiği, finansal kurumların çöküşüyle devlet müdahalesinin zorunlu olduğu bir durum” olarak tanımlar. ⁸

Farklı iktisatçılar farklı tanımlamalarda bulunsa da toplu olarak bakıldığında kriz, öngörülemeyen gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmış olan arzu edilmeyen olaylar silsilesidir. Kriz başgöstermeye başladığında, o ülkede finansal sistem bozulmuş ve temel işlevi olan reel sektöre finansman sağlama işlevini yerine getirememeye başlamış demektir.

Bankacılık sektöründe son 20 yıllık döneme bakıldığında küresel bağlamda çok büyük çalkantılar yaşandığı açıktır. Bu nedenle bankalar finansal risk ve kontrol sistemlerini geliştirmeye ve etkinleştirmeye büyük önem vermektedirler.

Aykut Kibritçioğlu ekonomik krizleri reel sektör krizleri ve finansal krizler şeklinde iki ana başlık altında toplar. Bunu, aşağıdaki şemada daha detaylı olarak görmek mümkündür.

⁴ Dina Çakmur Yıldız, **Finansal Krizler Erken Uyarı Sistemleri**, Nobel Kitabevi, İstanbul, 2006, s.39

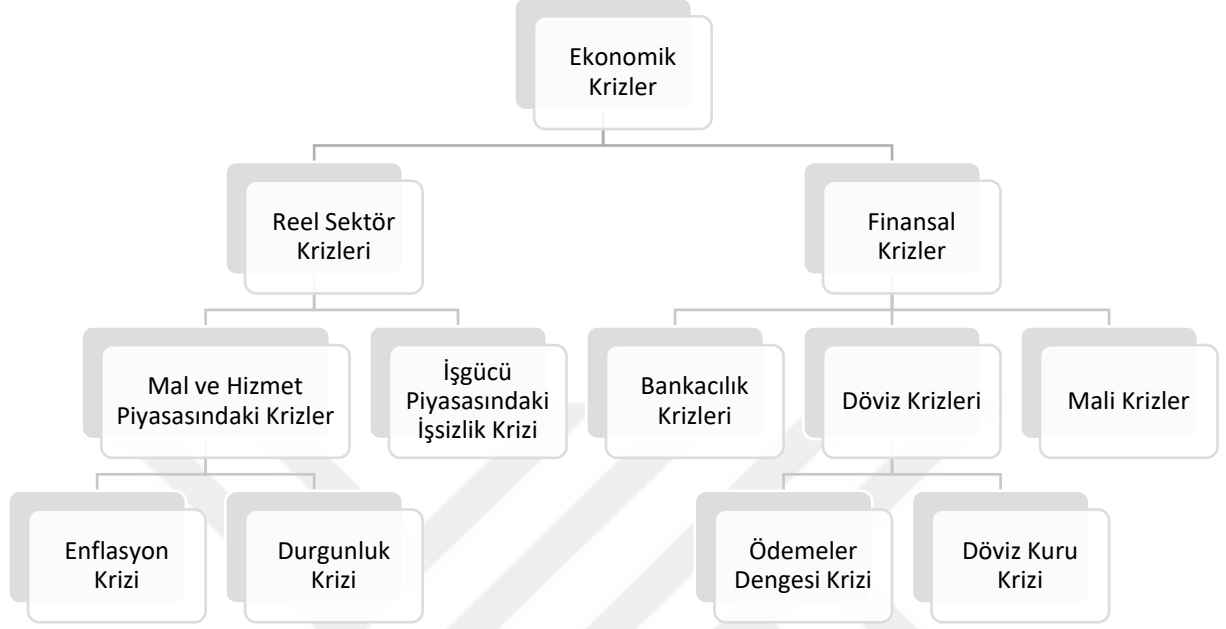
⁵ Anna SCHWARTZ, **Systemic Risk and Macroeconomy Research in Financial Services**, Greenwich, JAI Press, 1995, s.7

⁶ Frederic S. Mishkin, **Journal of Money, Credit and Banking**, Pearson, 1997, s.653

⁷ Aykut Kibritçioğlu, **Türkiye’ de Ekonomik Krizler ve Hükümetler**, Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı, Sayı 1, 2001, s.9

⁸ C.Ballina, V.Sundararajan, **A Study on Economics**, Washington DC:International Monetary Fund, 1991, s.94

Tablo 1: Krizlerin Sınıflandırılması



Kaynak: “Kibritçiöğlu,Türkiye’ de Ekonomik Krizler ve Hükümetler,Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı,Sayı ,2001,s.9”

Uluslararası finansal piyasalar 1980’li ve 1990’lı yıllarda köklü bir değişime maruz kalmıştır. Diğer bir yandan dadeğişen dünyanın şartlarının bir gereği olarak, eskisinden çok daha karmaşık ve hızla gelişen işlemlerin finansal sisteme girişiyle, artık piyasalar eskiye oranla risklere daha açık ve kırılgan bir hale gelmiştir.

Bu değişimlerin nedenlerini incelediğimizde karşımıza ilk olarak, uluslararası piyasaların küreselleşmesi çıkmaktadır. Küresel finansal piyasalar, paranın serbestliğinin önündeki engelleri zamanla azaltarak, entegre bir sisteme dönüşme çabası içine girmişlerdir.

Bunun sonucunda para ve sermaye piyasaları, gelişen teknolojinin imkanlarını üst düzeyde kullanarak dönüşmüş ve piyasaların entegrasyonu sağlanmıştır. Ancak bu değişim, “sıçrama etkisi” yani, belirli bir bölgede ortaya çıkan finansal sorunların farklı piyasalara ve oralardaki yatırımcılara da sıçraması durumuna yol açabilir.⁹

⁹Ira Millstein, **Corporate Governance: The Role of Market Forces**, OECD Observer, Summer, 2000,p.56.

Uluslararası finansal piyasaların zamanla yaşadığı değişim volatilité oranlarını yükseltmiştir. Volatilité; piyasadaki fiyat ve oranların hızlı değişken bir yol izlemesi anlamına gelmektedir. Volatilité oranları arttığında, yatırımcılar eskisine oranla çok daha büyük risklerle yüzleşmek durumundadır.

Tüm bu yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak, bankacılık sisteminin dinamikleri kökten değişikliklere ihtiyaç duymuştur. Tüm finansal sistemde daha etkin bir risk yönetiminin sağlanması ve işleyişinin garanti altına alınabilmesinin, sistemin sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesi açısından vazgeçilmez olduğu anlaşılmıştır. Daha önceleri yaşanan örneklerin ışığında söyleyebiliriz ki, tüm bu denetim mekanizmalarına rağmen halen birçok yatırımcı, portföy yöneticisi ve finansal kontrol birimleri dahi bu risklerin birçoğunu öngörmek konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bu riskleri tamamen elimine etmek en gelişmiş piyasalarda bile mümkün olmayan bir durumdur. Bunun yanında, risklerin tamamının öngörülemez oluşu, bunların tamamına karşı savunmasız beklemek anlamına gelmemektedir. Riskler mutlaka uzman ellerde, finansal kurallar çerçevesinde değerlendirilmeli ve yönetilmelidir. Bu yönetim sürecinde, elimine edilecek ve kabul edilecek oranlardaki riskler konularında verilen kararlar, finansal sistemin sağlığı açısından hayati önem taşımaktadır.¹⁰

Ticari bankalar sürekli olarak riskli faaliyetler içerisinde bulunmakta olup, bu riskler bankaların detaylı bilançoları incelendiğinde açıkça gözükmektedir. Bankalar riskleri üç ana grup altında incelemektedir.¹¹

Bu riskler;

- Basit işlemlerle elimine edilebilen riskler
- İkincil muhataba aktarılabilen riskler
- Firma bünyesinde yönetilebilmesi mümkün olan riskler¹²

Birinci gruptaki riskleri ele almak gerekirse, bunlardan kaçınmak için en sık kullanılan yöntemler;

- Hatalı finansal uygulamaları elimine edebilmek amacıyla standartlaşma yoluna gidilmesi,

¹⁰ Dan BERGE, **The Book of Risk**. NewYork Press, 2001, p. 229.

¹¹ Santomere Anthony M, **Commercial Bank Risk Management, An Analyses of The Process**, The Wharton Financial Institutions Center,US, s.58.

¹²Borge, p,230.

- Kredi müşterilerini finansal yapılarına göre çeşitlendirerek, finansal riskleri minimuma indiren portföy yönetimleriyle çalışmak,
- Kurumda yöneticilerin ve çalışan işçilerin sorumluluğunu gerektiren, onları teşfiğe uyumlupolitikaların uygulanmasıdır.

İkinci grupta yer alan risklerin eliminasyonu için piyasalar mevcuttur. Mesela; faiz riski swap ve diğer türev ürünlerle transfer edilebilir. Bu türev ürünlere ek, future ve opsiyon sözleşmeleri ve forward işlemleri de yapılabilir.¹³

Üçüncü grupta yer alan, banka düzeyinde elimine edilebilecek yada edilmesi gereken riskleri içeren iki tür faaliyet mevcuttur. Bu durumlarda banka düzeyindeki riski yönetmede firma kaynaklarının kullanılması için iyi nedenler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, riski taşıyan faaliyetlerin karmaşıklığı ve üçüncü taraflara aktarımıdır. Bu durum bankaların ana faaliyet alanlarının dışındaki ikincil piyasalarından kaynaklanır. Bankanın faaliyet alanının merkezindeki riskler yok edilebilir. Örneğin; taşıt kredisi riski banka faaliyetlerinin içinde yer alan bir risktir ve yok edilebilir. Böylelikle banka finansal hedeflerine ulaşır.¹⁴

2.3. FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ

Krizler türlerine göre sınıflandırıldığında;çoğunlukla öncelikli olarak kur ve bankacılık krizleriyle karşılaşmaktayız. Dünya genelinde, günümüze kadar değişik sınıflandırmalara ayrılabilen birçok finansal kriz görülmüştür. Son yıllarda finansal entegrasyon ve değişimin bir sonucu olarakfon akışları küresel sermaye akışlarında önemli artışlara imza atılmıştır. Bahsedilen artışlarda rekor düzeylere özellikle 1990'lı yıllarda ulaşılmıştır. Bu nedenle, ilk olarak kriz sürecinin başlangıcındaki hareketler incelenmelidir.¹⁵

Faiz oranlarının hızlı bir şekilde yükselmesi, finansal piyasalardaki kaos ortamı, menkul kıymetlerdeki ani ve büyük değer kayıpları bankacılık sektörünün temel problemleri olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra, para ikamesindeki ve enflasyon beklentilerindeki değişimler de ülke ekonomisindeki dengeleri altüst edebilmektedir. Ekonomik krizlerin temelde birçok benzer noktaları olduğu gibi, ayrışan noktaları da vardır. Benzeşen yanları tüm krizlerin yıkıcı ve uzun vadeli etkilerinin bulunmasıdır. Bu etkilerin en önemlisi, çıktı

¹³ Kevin Dowd, **Beyond Value At Risk**, London, 2001,s.89.

¹⁴ Santomere, Anthony M.,**Commercial Bank Risk Management, An Analyses of The Process**, The Wharton Financial Institutions Center,p.75.

¹⁵ Çiğdem Özmen,**Finansal Piyasaların Serbestleşmesinin Finansal Krizlere Etkileri Ve Türkiye'deki Durum**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,2011, Ankara,s.72.

kayıpları ve yara alan ekonomiyi ayağa kaldırabilmek için ödenmesi gereken finansal bedellerdir.¹⁶

1990'lardan önce yaşanan krizler daha çok para krizleridir. 1970-1985 yılları arasındaki krizler arasında bankacılık krizi yok denecek kadar azdır. 1980'lerden sonra bankacılık sisteminin gelişmesinin bir sonucu olarak bankacılık krizleri artmış, 1990'lardan sonra ise bankacılık ve para krizlerinin birlikte görüldüğü ikiz krizlerin sayısında ciddi artışlar olmuştur.¹⁷ 1990'larda yaşanan krizlerin diğer krizlerden farkı, daha önceki krizlerde olmayan ve küresel finansal piyasaları etkileyen yayılım etkisidir.¹⁸

Kabul gören yaklaşıma göre, finansal krizler temelde; Bankacılık Krizleri, Dış Borç Krizleri ve Sistemik krizler olarak üç ana başlıkta toplanmaktadır. Bu krizler çoğunlukla ardarda ortaya çıktıklarından birbirlerinden tamamen bağımsız olarak incelenememektedir.

2.3.1. Bankacılık Krizleri ve Para Krizleri

Bankacılık krizleri genelde bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyecekleri düşüncesiyle mevduat ve yatırım sahiplerinin panikleyerek toplu olarak mevduat yatırımlarını çekme isteği sonucunda oluşmaktadır. Bankacılık krizlerinde sadece tek bir neden veya sinyal bulunmamaktadır. Farklı kriz türlerinde olduğu gibi birbirlerinden yalıtılmış oldukları da söylenemez.¹⁹

Bankacılık krizleri çoğunlukla para krizlerinden önce görülür. Para krizleri döviz kurundaki ani oynamalar ya da sermaye akımlarındaki ani çıkışları kapsar. Bu nedenle ödemeler dengesi ve döviz krizleri para krizi olarak da isimlendirilir. Para krizi her zaman olmasa da genellikle sabit kur veya yarı sabit kur rejimlerinde daha sık görülmekte, ülke parası üzerinde spekülasyon bir atak neticesinde yapılmak zorunda kalınan yüksek oranda bir devalüasyon sonucu yahut ülke parasının değerini koruma amaçlı faiz oranlarının çok yüksek tutulması sonucu oluştuğu gözlemlenmiştir.²⁰

¹⁶ Ahmet Fazıl Özsoyulu, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim**, Karahan Kitabevi, Adana, 2011, s.15.

¹⁷ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İTO Yayın No:2001-47, İstanbul, 2001, s.20.

¹⁸ Frederic S. Mishkin, **Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective**, Annual World Bank Conference on Development Economics, 1996, s.3-8.

¹⁹ Gökhan Özkan, **Küresel Finansal Kriz, Uluslar arası Finans Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Uluslar arası Güç Dengesine Etkileri**, Dora Yayınları:19, 1. Baskı, 2009, s.28.

²⁰ Mehmet Palamut, Filiz GİRAY, **Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar**, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1, Yıl 7, sayı 41, 2001, s.17.

Bankacılık krizleri, ülkemizin aşına olduğu kriz türlerinden biridir. Çünkü, geçmiş yıllardaki acı tecrübeleri Türk bankacılık sektörüne bu sektördeki denetim ve dengenin ciddiyetini unutulmaz bir biçimde öğretmiştir.

Bankacılık krizlerinin ana nedenleri şöyle özetlenebilir;

Bankacılıkta yaşanan krizlerinden önemli nedeni, bankaların sağlamış olduğu kredilerin faiz ve anaparalarının geri gelmemesidir. Bazen ülkeler arasıyasi ve politik gelişmeler de krizin nedeni olabilir. Finansal sistemi oturmuş ülkelerde artan faiz oranları, az gelişmiş ve finansal sistemi henüz oturmamış olan ülke piyasalarına yönelik yapılan ani fon giriş çıkışları lokal bankacılığın çalışmasını etkileyebilir ve bu etkinin sonucunda da kriz tetiklenebilir.²¹

Bankaların sermaye sorunları da, sistemin işleyişini etkileyerek, krize sebep olabilir. Sermaye yapıları güçlü, likiditeleri sağlam ve kredi-mevduatçeşitlendirmeleri konusunda başarılı bankalar ani finansal ataklara karşı dayanır ve ayakta kalır.²²

Kısa vadede faizlerin ani ve hızlı bir şekilde artması da bir diğer kriz nedenidir. Bankaların bilançolarındaki aktif varlıkları, uzun vadeli ve sabit faizli kalemlerden meydana gelmektedir. Kısa vadeli reel faizlerdeki ani bir artış, bankanın faiz marjları nedeniyle zarara uğraması anlamına gelir. Bu da bankanın aktif pasif dengesinde sorunlar çıkmasına neden olur.²³

Bankaları krize sürükleyen faktörler incelendiğinde, “açık kur pozisyonları”nın önemli nedenlerden biri olduğu görülmektedir. Çapraz döviz oynamaları ve ani kur hareketleri krizleri tetikleyen etmenlerdir. Türkiye’de faaliyette olan bankaların mevduatlarının 150 bin Türk Lirası’na kadar olan tutarı TMSF tarafından sigorta kapsamına alınmıştır. Ancak sektörde bir yada birkaç tane bankanın likidite sorunu yaşamaya başlaması, tüm bankacılık sektöründe panik yaratabilir. Bunun yanı sıra, devlet tarafından sağlanan mevduat garantileri, banka yöneticilerini risk faktörü yüksek alanlarda yatırımlar yapmaya itebilir. Finansal piyasaların özgürleşmesi öncesinde, oturmuş bir regülasyon ve finansal kontrol mekanizması yoksa, piyasaların bir kriz ortamına sürüklenmesi olasıdır. Bankanın mevduat-kredi dengesini bozacak düzeylerde, hızlı bir şekilde kredi vermesi ve aşırı büyümesi bir kriz nedenidir. Özellikle de, finansal alanlarda

²¹ Aydan Kansu, **Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri, Türkiye 1994-2001 Krizleri**, Derin Yayınları, 2004, İstanbul, s.53.

²² Özkan, s.29.

²³ Yay, s.21-22.

risk alan, mali yapısı oturmamış firmalara verilen yüksek tutarlı kredi borçları, bankaların kredi batağına süreklenme olasılığını arttırmaktadır.²⁴

1990'ların ortalarında bazı gelişmekte olan ülkelerde para ve bankacılık krizleri birbirini takip eden bir karakter göstermişlerdir. Bazen şiddetli para krizlerinin de bankacılık krizlerine yol açtığı görülmüştür. Borç krizlerinin bankacılık krizlerini izlediği (1981-1982) Arjantin ve Şili yada zıt olarak bankacılık krizinin borç krizini takip ettiği 1982 Kolombiya, Meksika, Peru ve Uruguay Krizleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.²⁵

Doğu Asya krizi, ilk olarak para krizi gibi baş göstermiş ancak sonrasında tüm ekonomiyi etkisi altına alan bir bankacılık ve borç krizi olarak varlığını sürdürmüştür. Görüldüğü gibi krizleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zordur çünkü bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Araştırmalarda ortaya çıkan 1970'lerden 1980'lerin ortalarına kadar görülen krizler daha çok para ve dış borç krizleriyken, 1980'lerin ortalarından itibaren bankacılık krizlerinin sayısı artmaya başlamış ve 1990'larda "ikiz kriz" denilen para ve bankacılık krizleri birlikte görülmeye başlamıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler, gelişmiş piyasalarda ortaya çıkan krizlerin iki katıyken, bu sayı bankacılık krizlerindedaha hızlı oranlarda artmaktadır.²⁶

Bankacılık krizleri ortalama üç yıl sürerken, para krizleri bir buçuk yıl civarında son bulmaktadır. Bunun sonucu olarak da bankacılık krizlerinin yıkıcı etkisi para krizlerine göre çok daha fazladır.²⁷

2.3.2. Dış Borç Krizleri

Günümüzün küresel dünyasında devletler arasındaki rekabetin artması, gelişme sürecinde olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalama ve aradaki makası kapatabilme çabası, finansman ihtiyacını artırmıştır. Devletlerin, kamu ya da özel kesimine ait dış borçlarının anapara ve faizlerini karşılayamaması durumunda dış borç krizleri ortaya çıkar. Bu borçlar kamuya ait olabileceği gibi özel sektör borçları da olabilir. Ülkenin borçlarını ödeyememesi durumunda piyasaların devlete güveni azalır. Güven ortamının kaybolması ülkede sermaye

²⁴ C. Sevim, *Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye Örneği*, BDDK Kitapları No: 11, Ankara, 2012, s.56.

²⁵ G.L.Kaminsky and C.M. Reinhart, *The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems*, American Economic Review, 89, 1999, s.476.

²⁶ IMF, *World Economic Outlook, A Survey by the Staff of the IMF*, December 1998, s.47.

²⁷ Halil Tunali, *Finansal Krizler: Bankacılık Krizleri*, Liberty Yayınevi, İstanbul, 2007, s.10.

çıkışlarına da hız kazanır. Bu durum ülkelerin ekonomik olarak zor durumda kalmasına ve krizin daha da derinleşmesine yol açar.²⁸

Dış borç krizleri ilk olarak 80'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde baş göstermeye başlamıştır. 73-74'lerde yaşanan petrol krizinin en büyük sonuçlarından birisi de petrol ihraç eden ülkelerin cari dengelerinde ortaya çıkan fazlalardır. Bu fazlalıklar gelişmekte olan ülkelere kaynak olarak verildi ve çoğunlukla da petrol ithali amacıyla kullanıldı. 1980'lerin başlarında Amerika ve İngiltere'nin enflasyonu düşürme amaçlı uyguladığı katı para politikaları, bu ülkelerde resesyona sebep olmuş ve faizleri yükselterek ülkelerin yükümlülüklerini arttırmak suretiyle, sermayenin Birleşik Amerika'ya ve İngiltere'ye yönelmesine neden olmuştur. Bu borçlu ülkelerin büyük çoğunluğu Latin Amerika ülkesiydi. Nitekim, Latin Amerika ülkelerinin dış borç toplamı 1975 senesinde 68.5 milyar dolar düzeyinde iken, 1986 senesinde 392.9 milyar dolara ulaşmıştı.²⁹ Öte yandan, bu ülkeler için bir diğer gösterge de dış borcun GSYH'ya oranındaki artıştır. Örneğin, 1986 yılında Latin Amerika ülkelerinin dış borç toplamının GSYH'ya oranı %50'ye, ihracata oranı da %400'e çıkmıştır.³⁰

2.3.3. Sistemik Finansal Krizler

Sistemik finansal krizler ile ilgili literatürde birçok farklı tanımlama yer almaktadır. David Marshall'a göre sistemik kriz, "finansal yapıda kredilerin ve ödemelerin dağılımı gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratabacak kadar büyük şokların meydana gelmesidir."³¹

Yukarıdaki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere sistemik krizde bir problemin tüm sisteme yayılması söz konusudur. Örneğin, bir ülkede tek bir bankanın iflasının ardından bunun diğer bankalara ve tüm bankacılık sistemine sirayet ederek sistemik bir krize dönüşmesi örnek gösterilebilir.³²

Bu tanımın dışında, Caprio ve Klingbiel'e göre "sistemik kriz, bankaların sermayelerinin tamamını yada büyük bir bölümünü kaybetmeleri şeklinde ifade edilebilir."³³ Martin Feldstein ise sistemik krizi, "ülkenin yerel parasının büyük ölçüde değer kaybetmesi

²⁸ Kansu, s.54.

²⁹ Sue Brandford ve Bernardo Kucinski, *The Debt Squads: The US, The Banks and Latin America*, Zed Books Ltd, London, 1988, s.2, Grafik 1.1.

³⁰ İrfan Kalaycı, "Latin Amerika Krizleri" içinde *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi*, Editörler: Nadir Eroğlu ve İbrahim Aydın, Orion Kitabevi, Ankara, 2015, s.202.

³¹ David Marshall, *Understanding the Asian Crises: Systemic Risk As Coordination Failure*, Economic Perspectives, Chicago, 1998, vol.22, s.13.

³² Serhat Yüksel, *Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Sinyalleri*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2016, s.17.

³³ Gerard Caprio ve Daniela Klingebiel, *Bank Insolvencies, The Worldbank Policy Research Working Paper*, 1996, s.13.

sonucunda döviz kurlarının bu durumdan ciddi manada etkilenmesi olarak tanımlamaktadır.”³⁴

Bu tanımların da ışığında sistemik finansal krizlerin finansal piyasalarda meydana gelen ciddi bozulmalar olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, ilgili krizler hem para hem banka krizlerini kapsamaktadır. Bu bozulmaların bir sonucu olarak ülke ekonomileri ciddi zararlar görmektedir. Sistemik krizlerin ülke ekonomilerine verdiği zararlar diğer tüm kriz türlerinin verdiği zararlardan büyük olabilmektedir.³⁵

Sweta C. Saxena’ya göre; “finansal krizlerin ardından sistemik açıdan önemli finans kuruluşlarının iflas olasılığını azaltmak ve başarısızlıklarının ekonomiler üzerindeki olumsuz etkilerini minimum düzeye çekebilmek için bu kuruluşlarla ilgili daha etkin bir gözetim ve denetim ihtiyacı hem ulusal hem de uluslararası finansal sistemin istikrarı açısından büyük önem kazanmıştır. Asla iflas etmeyecek kadar büyük olarak algılanan bu finansal kurumlarla ilgili ahlaki risk ve sistemik risk problemlerini azaltmak ve piyasa disiplini güçlendirmek amacıyla çeşitli ülkelerde düzenleyici ve denetleyici otoriteler birtakım düzenlemeler yapmış ve işbirlikleri oluşturma yoluna gitmişlerdir.”³⁶

2.4. FİNANSAL RİSKLER

İlk olarak 1970’ li senelerin başlarında ortaya atılan finansal risk ve risk yönetimi kavramları daha sonraları, piyasa oyuncularının vazgeçilmezi olarak finansal piyasalarda yerini güçlendirmiştir. 1973 senesinde, Chicago Board of Trade’ inbelli başlı hisse senetlerini opsiyon işlemlerine açması finans piyasalarındaki değişimin öncülerinden olmuştur. Onu Black&Scholes’ un opsiyon değerlendirme modeli takip eder. 1979 senesinde Amerika’ nın “Yeni Ekonomi Politika” larını uygulamaya koymasıyla, faiz oranlarında artışlar görülmeye başlamıştır. Bu gelişmeler 80’ li yıllarda değişip gelişerek bambaşka bir finansal dünyanın kapılarını aralamıştır.³⁷

Uluslararası piyasalardaki dalgalanmalar nedeniyle, piyasalara olan müdahaleleri ihtiyacı 1990’ lı yıllarda artmak durumunda kalmıştır. 1995’ te Londra’ daki en eski yatırım bankası “Barings Brothers Bank’ ın” çöküşü , Nick Leeson’ un Singapur’ da piyasa endeksi spekülasyonu sonrasındaki yıkımı ve yasal denetimleri yapma sorumluluğu olan

³⁴ Martin Feldstein, *Self Protection for Emerging Market Economies*, NBER Working Paper Series, NY Pub, 1996, s.6.

³⁵ Yüksel, s.18.

³⁶ Sweta.C Saxena, *The Changing Nature of Currency Crises*, Journal of Economic Surveys, Vol 18(3) s.320-350.

³⁷ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1999/riskyon.html>, (10.11.2018).

evrelerde risk yönetiminin önemini artırmıştır. Bu çalışmaların sonucunda, 1997 senesinde Basel Komitesi,“Etken Bankacılık Denetim ve Gzetiminin Temel Prensipleri’ni” yayımlamıştır. Buna ek olarak, 1997 yılında,“Uluslararası Finans Enstitüsü (The Institute of International Finance)” olarak “zel Sektörün Mali Holdinglerin Gözetim ve Denetimi (The Supervision of Financial Conglomerates - A Private Sector Perspective)” raporunu açıklamıştır. “The Basel Committee on Banking Supervision, International Organization of Securities Comissions ve International Association of Insurance Supervisers’ın” ortak forumu tarafından risk konsantrasyon ilkelerini kamuoyunun bilgisine sunmuştur.” Bu düzenlemelerin asıl hedefi mali konularda çalışan işletmelerin kararlı bir denetim anlayışına ve yapısına kavuşması için gerekli hedeflerin belirlenmesidir.³⁸

Komitenin yayımladığı “Etken Bankacılık Denetim ve Gzetiminin Temel Prensipleri”nde bir devletingelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak bankacılık sistemindeki sorunlar ülkenin kendi piyasalarını kriz ortamına sürükleyebileceği gibi, uluslararası finans piyasalarını da etkileyerek, küresel bir kriz ortamı yaratabilir. Finansal sistemlerisağlamlaştırma ihtiyaı gittikçe artan uluslararası bir kaygıdır. Bu bağlamda “Basel Committee on Banking Supervision, IMF, BIS, ve the World Bank”gibi uluslararası finans kuruluşları arabuluculuk ve mali danışmanlık hizmetleri vererek, olası bir kriz ortamını engelleme amaçlı çözümler sunmaktadır³⁹

Bu raporun etkin bankacılık ve denetim blmnderisk yönetimi şu kelimelerle tanımlanmıştır: “Bankacılık st Kurulu yetkilileri, bankaların belli riskleri tanımlama, gözlemleme ve kontrol altına alma ve bu risklere uygun olduğu ölçüde sermaye karşılığı ayırmak üzere kapsamlı risk yönetimi sürecine (uygun kurul ve st düzey yönetimin gözetimi kapsayacak şekilde) sahip bulunduğunu görmelidir.”⁴⁰

Bankacılık sistemindeki bu değişimler, finansal kurum ve kuruluşların kendi bünyesinde uyguladığı risk yönetimi önlemleri ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda detaylı finansal analiz yapabilecek, bu konuda uzmanlaşmış bağımsız denetim firmalarından da destek alınmasını gerektirmeye başlamıştır. Finansal Risk kavramı ele alındığında; herhangi bir zamanda ani bir biçimde yaşanabilecek olan olumsuzluklar denilebilir. Birçok farklı

³⁸Dowd,s.90.

³⁹ Core Principles for Effective Banking Supervision, **Basle Committee on Banking Supervision**, Basle September 1997, p.2.,<https://www.bis.org/wpapers/index.htm?m=5%7C26>(05.09.2018)

⁴⁰Core Principles for Effective Banking Supervision, **Basle Committee on Banking Supervision**, Basle September 1997, p.2.,<https://www.bis.org/quarterlyreviews/index.htm?m=5%7C25>(05.09.2018)

platformda ortaya çıkabilen risk faktörü, konu finans sektörü olduğunda göz ardı edilemez bir hal almaktadır. Risk yönetimi ise, “eğer herhangi bir birey veya kurumsahip olduğu bir riski azaltmak için herhangi bir finansal ürüne sahip oluyorsa bu işlem finansal risk yönetimi ya da riskten korunma (hedging)” olarak açıklanabilir.⁴¹

Finansal piyasalarda risk denilince, yatırımcıların tasarruflarını değerlendirmiş oldukları farklı yatırım araçlarından bahsedildiğini anlarız. Bu yatırım araçlarının “devlet tahvili yada bonosu” olduğu söylenirse risk sıfır olarak kabul edilir. Çünkü bu yatırım araçlarının riskinin tamamı devlet garantisi altında bulunmaktadır. Teorik olarak devletin korumasında olan ve devlet tarafından ihraç edilen bir araçta risk olduğu kabul edilmez. Fakat, özel sektör tarafından ihraç edilen, yüksek faizli bir yatırım aracı söz konusu olduğunda, bu ürün oldukça yüksek bir risk taşır. Bu riskin karşılığında ise yatırımcının yüksek bir getiri talep etme hakkı saklıdır.⁴²

Bankacılık sektöründeki riskleri ortaya çıkış biçimlerine göre şu şekilde sınıflandırılabiliriz:

2.4.1. Piyasa Riski ve Ölçme Yöntemlerine İlişkin Düzenlemeler

Piyasa riski aslında birçok risk çeşidinin temelinde yatmak olan risktir. Piyasalarda yaşanan öngörülemeyen dalgalanmalar nedeniyle bazen ölçülen değer ve tahminler arasında ciddi farklar ortaya çıkabilir. Bu aslında piyasaların doğasını yansıtan bir risk çeşididir. Dünya’da 1973’ te “Bretton Woods” sisteminin yerini esnek kurların almasıyla, dünyadaki piyasa dalgaları giderek artan bir şekilde devam etmiştir. Finansal piyasalarda bu dalgalanmaların etkilerini en az hasarla atlatmak amacıyla hedging gibi bazı türev ürünler ihraç edilmiş ve bu ürünler yatırımcılar tarafından sıklıkla tercih edilmeye başlamıştır.⁴³

Piyasadaki öngörülemeyen dalgalanmaların sonucunda, faiz oranlarından kaynaklanan risklerin yanısıra, likidite riski, zamanında karşılanamayan yükümlülükler ve iflaslar görülmesi kuvvetle olasıdır. Tüm bu sonuçlar riskin iyi yönetilememesinden kaynaklanır. Ayrıca sürekli aynı kurum, kişi yada varlıkla işlem yapılması sonucunda “yoğunlaşma riski” denilen de bir durum ortaya çıkabilir. Bu risk de piyasa riski kapsamında kabul edilebilir.⁴⁴

⁴¹ Demet ve Dursun Vardareri, **Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizinin İncelenmesi**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, İstanbul, 2010, C.5, S.1, s.137-150.

⁴² Yıldız, a.g.e, s.40

⁴³ Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz - Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.35.

⁴⁴ David Beim, Charles Calomiris, **Emerging Financial Markets**, Mc Graw Hill, New York, 2001, s.87.

Kısaca; son yıllarda piyasalardaki hızlı gelişimin bir sonucu olarak, riskler de hızla gelişmiş ve risklerin gerçek boyutlarının tahminini güçleştirmiştir.

Piyasalarda 2007-2008 döneminde görülen dalgalanma yerine çalkantı olarak ifade edebileceğimiz hareketlilik, halihazırda kullanılan risk modellemelerinin piyasadaki riskleri ölçme konusunda yetersiz kaldığı konusunda iktisatçıları birleştirmiştir. Bankacılık sisteminde hızla büyüyen bu risklere karşı “Bank for International Settlements” bünyesinde çalışan “Basel Komitesi” yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerin içinde sermaye yeterlilik rasyosu getirilmesi göze çarpmaktadır.⁴⁵

Yine bu düzenlemeler kapsamında, Riske Maruz Değer’ e ek olarak, “strese tabi değer (RMD) ve ilave kredi riskleri” için sermaye yükümlülükleri getirilmesine karar verilmiştir. Bu gelişmelerin ardından ülkemizde de bu ölçümler gözden geçirilmiş ve BDDK’ nın gündeminde şu şekilde belirtilmiştir: “Ülkemizde içsel piyasa riski ölçüm modeline ilişkin düzenleme bulunmasına karşın, bankaların yasal sermaye hesaplamak üzere içsel yöntem onayı için henüz bir başvuruda bulunmamasının nedenleri uzun süredir tartışılmakla beraber, bu çalışmada durum tespiti açısından seçilmiş 10 bankadan veri alınmak suretiyle temel sebepler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Türk bankacılık sektörünün Ekim 2009 itibarıyla yaklaşık %87’ sini oluşturan 10 bankadan üç soruluk bir testi tamamlamaları beklenmiştir.⁴⁶ Bu cevaplar ışığında; Türk bankacılık sektöründe “Ekim 2009” rakamlarına göre, aktif büyüklüğü olarak sektörün %87’sini oluşturan 10 bankanın 2007-2009 aralığındaki piyasa riski ölçümlerine dayanılarak gerçekleştirilen analiz sonuçlarında, aslında kullanılan standart yöntemin piyasadaki dalgalanmalardan etkilenmediği, standart yöntemdeki risk ağırlıklarının gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek faiz oranı düzeyine yeterince uygun olmadığı, düzenlemelerde alım satım hesaplarının içeriğini etkileyebilecek değişikliklerin portföyün vade yapısına göre her iki yönteme farklı olarak yansıdığı, içsel modeldeki sermaye çarpım faktörünün değiştiği dönemlerde aradaki farkı daha da artırdığı anlaşılmaktadır. Küresel krizin ardından mevcut piyasa riski çerçevesinin finansal kesimin riskini yeterince iyi ölçmediğinden hareketle, riske maruz değere ilave olarak strese tabi RMD ve ilave kredi riski için de sermaye yükümlülüğü getirilmiştir.”⁴⁷

Türkiye’ de halihazırda uygulanmakta olan piyasa riski ölçümleri, diğer risk modelleriyle karşılaştırıldığında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Türk bankaları, son yıllarda risk modellemeleri konusunda eskiye oranla kendilerini geliştirmiş olsalar da, özellikle ticari

⁴⁵ Piyasa Riski Ölçümleme Yöntemlerine İlişkin Analiz, Risk Yönetimi Dairesi, Nisan 2010, s.2, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_40.pdf (09.11.2018)

⁴⁶ A.g.m,s.3

⁴⁷ A.g.m,s.4

yönü ağır basan bankalarda içsel modeller kullanılarak yapılan değerlendirmelerin daha doğru sonuçlar vereceği düşünülmektedir.⁴⁸

2.4.2. Kredi riski

Tüm dünyada finansal kurumlar yıllardır birçok zorlukla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bankacılık sistemi ele alındığında, sektörün belli başlı sorunları; “yetersiz kredi standartları, zayıf portföy risk yönetimleri, veya banka müşterilerinin kredibilitelerinde bozulmalara neden olabilecek tarzda ekonomik gelişmelerin ve diğer şartlardaki değişimlerin iyi takip edilmemesi gibi etmenlere bağlı olduğu görülmektedir.” Bu durum sadece G-10 kapsamındaki devletlerde değil, kapsam dışı ülkelerde de görülmektedir.⁴⁹

Kredi riski, sözleşmeye imza atan taraflardan herhangi birinin yada tümünün, sözleşme koşullarına aykırı hareket etmesinden ortaya çıkmaktadır. Daha çok tek taraflı olarak düşünülen bu risk, karşı taraf sözleşmede yer alan hükümlere uymadığı takdirde, tüm finansal sistemi etkileyerek bulaşma etkisi oluşturabilir.⁵⁰

Kredi riskleri, bankacılık sektöründe en çok göze çarpan risklerden biri olarak görülse de, aslında bankanın işleyişine ve çalışma metotlarının sonucunda ortaya çıkan farklı ve çok daha gözden kaçan faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörler; bankacılık ve kambiyo hesaplarında yer almakla beraber, aynı zamanda bilanço dahilinde ve bilanço dışı kalemlerde de karşımıza çıkmaktadır. Bankaların finansal enstrümanları geliştikçe, bu yeni finansal enstrümanlara dair yeni kredi riskleri de ortaya çıkmaktadır; örneğin “interbank işlemleri, kabuller, ticaret finansmanı, döviz işlemleri, swap işlemleri, bonolar, opsiyonlar, vadeli işlemler, garanti ve kefaletler” gibi.⁵¹

Kredi riskleri tüm ülke piyasalarında çok önemli risklerin başında geldiğinden, risk yönetimi birimlerinin daha önceleri yaşanan krizlerin analizlerini iyi yaparak, onlardan yararlanmaları ve derslerini çıkarmaları gerekmektedir. Bankaların, “kredi riskinin tanınması, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrolünün yapılması konusunda olduğu kadar bu riskleri karşılamak için yeterli sermayeyi ayırmak konusunda da” gerekli çabayı göstermeleri gerekmektedir.⁵²

⁴⁸ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Raporu, Aralık 2000, http://www.bddk.gov.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kitaplar/82014782bddk_yillik_rapor_2000_son.pdf (10.11.2018)

⁴⁹ A.g.m.s.5.

⁵⁰ Yıldıztan, a.g.k.s.41

⁵¹ Dan, a.g.m.s.135

⁵² Tamer Aksoy, *Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık (Sistemik ve Analitik Bir Yaklaşım)*, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1998, No: 109, s.11.

Bankalar kredi riskini değerlerlerken bazı prensipleri gözönünde tutmalıdır. Bunların ilki, kredi risklerini değerlendirebilecek bir uzman kadronun oluşturulmasıdır. Bankanın kredi varyasyonları üst düzey yönetim kurulu tarafından sürekli ve detaylı olarak incelenmeli, kriterler zamanın finansal koşullarına göre güncellenmelidir. Bankanın benimsediği kredi risk politikaları doğrultusunda, minimum riskle mümkün olan maksimum karlılık hedefi tutturulmaya çalışılmalıdır.⁵³

İkinci konu; bankaların“güvenilir ve açıkça tanımlanmış kredi verme kriterlerine uygun olarak” çalışmalarıdır. Bu ilkeler doğrultusunda verilen kredinin yapısı önemli olduğu kadar, kredi borçlusunun kredi kullanma nedeni ve bu krediyi geri ödeyebilme kabiliyeti konusunda gerekli bilgilerin aydınlatılmış olması da önemlidir. Bunun yanı sıra, bankalar kredi portföylerini, yönetim kurulu ve risk yönetim birimleri tarafından devamlı olarak takip etmeyi amaçlayan sistemi yürürlüğe sokmalıdır.⁵⁴

2.4.3. Likidite riski

Likidite riski, bir finansal kuruluşun, vadesi dolan borçlarını karşılayabilecek nakit para ve varlığa sahip olmaması durumunda karşı karşıya kalınacak olan risk çeşididir. Bazen bir finansal kuruluş borçlarını ödeyebilecek kadar gayrimenkule sahip olsa dahi, bu gayrimenkullerin istenildiği anda ve arzu edilen fiyat düzeyinde nakde dönüştürülememesi de likidite riskinin bir parçasıdır.⁵⁵

BDDK tarafından bu riskin minimuma indirilmesi amaçlı aşağıdaki kararlar alınmıştır;

- “Bankalarda faaliyetlerin emin bir şekilde sürdürülmesini temin edecek strateji, politika ve prosedürlerin yer aldığı etkin bir likidite riski yönetim yapısı oluşturulmalıdır. Likidite riski yönetiminde normal ekonomik koşullarda ya dateminatlı/teminatsız fon kaynaklarına erişimin ciddi şekilde zorlaştığı ya da imkansızlaştığı stres koşullarında alınacak tedbirler ve gerçekleştirilecek uygulamalar yazılı hale getirilmelidir. Bu uygulamaların bünyesinde; her türlü ekonomik koşulda yeterli likidite düzeyinin teminini sağlayan, teminata konu edilmemiş yüksek kaliteli

⁵³ Tunalı,s.51

⁵⁴ Aksoy,s.12

⁵⁵ Gülten Kazgan,Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul,2008,s.27.

likit varlıklardan oluşan bir likidite tamponunun tesis edilmesine ilişkin kurallar da yer almalıdır.”

- “Üst düzey yönetim, likidite riskinin likidite risk iştahı ile uyumlu olarak etkin bir şekilde yönetilmesini ve yeterli likiditenin sürekli olarak elde bulundurulmasını sağlayacak strateji, politika ve prosedürleri geliştirmeli, gerekli uygulamaları hayata geçirmelidir. Üst düzey yönetim, likidite durumuna ilişkin verileri sürekli izleyerek, rutin raporlamalar ile yönetim kurulunu bilgilendirmelidir. Yönetim kurulu, likidite riski yönetimine ilişkin strateji, politika ve uygulama sonuçlarını yeterli sıklıkta gözden geçirmelidir.”
- “Yönetim kurulu; normal ve stresli ekonomik koşullar altında bankanın tür ve büyüklük olarak üstlenebileceği, banka politika ve stratejileri ile uyumlu yazılı bir likidite risk iştahı belirlemelidir.”
- “Likidite riski yönetimi, risk yönetiminin olduğu kadar, aynı zamanda bankanın aktif pasif dengesinin yönetilmesinde de büyük rol oynamaktadır. Likiditenin doğru yönetiminden öncelikli olarak yönetim kurulu sorumludur. Bu yönetimi direk yada dolaylı olarak risk yönetim birimleri yada Aktif Pasif Komitesi aracılığı ile gerçekleştirebilirler. Bu komitenin işleyişi için, bankanın risk yönetimi, hazine ve krediler gibi farklı iş kollarında yer alan birimlerin uyum içinde koordine olarak çalışmaları gerekmektedir.”⁵⁶

2.4.4. Mevzuat Riski

Mevzuat riski finansal kuruluşlarda iki farklı biçimde karşımıza çıkar. İlki; “operasyonel risk olarak da değerlendirebileceğimiz, yetersiz ya da yanlış bilgi ve dökümantasyonlardan kaynaklanan yasal uyuşmazlıklar ve yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmemesi nedeniyle” ortaya çıkan risklerdir. Mevzuat kaynaklı risklerin ikincisi, kamusal alanda gerçekleşen bazı mevzuat düzenlemelerinden kaynaklanan bir yükümlülüğün karşılanamaması durumudur. Küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak, yerel düzenlemelerin getirdiği yükümlülükleri yerine getirmek yeterli gelmemekte, firmaların aynı zamanda yurtdışında faaliyet gösterdikleri ülkelerin mevzuat ve yükümlülüklerini de yerine getirmeleri

⁵⁶ Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu, 31 Mart 2016, 6827 sayılı yayım, s14.https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0096.pdf, (01.12.2018)

gerekmektedir. Bu nedenle, mevzuatların güncel takibi konusunda firmalar özenli ve dikkatli davranarak bu riskleri minimuma indirmeyi amaçlamalıdır.⁵⁷

2.4.5. Operasyonel Riskler

Finansal kuruluşların sıklıkla yüzleştiği bir risk de operasyonel risklerdir. Operasyonel riskler, daha önce değindiğimiz risk faktörlerinin tamamından daha fazla rastlanan bir risk çeşidi olduğu halde, finans sektöründe operasyonel risklerle ilgili farkındalık oluşması gecikmiştir. 1980 sonrasında dünya piyasalarında ortaya çıkan büyük dönüşümün bir sonucu olarak operasyonel risklerin önemi anlaşılmış ve bu konuda daha detaylı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Operasyonel riskler, daha önceleri piyasa ve kredi risklerinin dışında kalan risklerin tamamı şeklinde adlandırılmaktaydı. Fakat bu açıklama, operasyonel risklerin ve yönetiminin önemi göz önüne alındığında yetersiz kalmaktadır. Bu risklerin istatistiksel ölçümleri ve doğru yönetilmeleri için rakamsal olarak ölçülüp, gözlemlenebilir olmalıdır. Bu rakamsallaştırmalar üzerinde çalışılırken, yeterli ve doğru veriye ulaşmak karşılabilecek en büyük sorunların başında gelir. Yeterli veri elde edilmiş olsa dahi, bu verilerin doğruluğunun saptanması ve değerlendirmedeki sapma oranlarının yüksekliği doğru bir tespit yapmayı güçleştirmektedir.⁵⁸

Basel Komitesi tarafından, 1994’ te operasyonel riskler; “bilgi sistemlerinin veya iç kontrollerin yetersizliği nedeniyle beklenmeyen zararlara uğrama riski” şeklinde açıklanmıştır. Fakat sonradan, Basel II’ nin gelişiyile operasyonel risklerin bu açıklaması, “yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemler ya da dışsal olaylar sonucu ortaya çıkan zarara uğrama riski” şeklinde yapılmıştır. Uluslararası geçerli bu tanım, “operasyonel risklerin kaynaklarına odaklanmakta ve operasyonel risklerin insanlar, süreçler, sistemler ve dışsal olaylar olmak üzere başlıca dört kaynaktan gelebileceğini” varsaymaktadır.⁵⁹

2.4.5.1. Personelden Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Personelden kaynaklanan operasyonel risklerde çalışanların bilerek yada bilmeyerek çalıştıkları firmayı zarara sürüklemeleridir. Bunun birçok nedeni olabilir. Örneğin; duygusal problemlerini yaptıkları işe yansıtmaları, personelin kendini yeterince geliştirip hızla değişen teknolojinin gerekliliklerine ayak uyduramaması, kaldırabileceklerinden fazla iş delegasyonu

⁵⁷ Özatay, s.27

⁵⁸ Eğilmez, s.55

⁵⁹ A.g.e, s.56

ve stres yükü, yönetici kadronun alt kadronun hazırladığı raporlarda denetimi yeterli derecede yapamaması gibi etmenler şirketleri zarara uğratabilmektedir .⁶⁰

Bunların haricinde, bazen çalışanlar kasıtlı olarak, kötü niyetli davranıp çalıştıkları firmayı zarara sokabilirler. Evrakta sahtecilik, bulunduğu mevkiyi kötüye kullanma, zimmetine para geçirme gibi kanunsuz hareketlerle çalıştıkları firmaya para kayıpları yaşatabilirler. Bu hareketlerin basına yansması ve sektörde duyulması, firmaya karşı güven kaybı yaratarak ve şirketin marka değerini etkileyerek bu olumsuz etki daha da büyüyebilir. Borsada işlem görüyorsa hisse senetlerinin değerlerinde düşüşler yaşanabilir.⁶¹

2.4.5.2. Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Gelişen teknolojinin bir gerekliliği olarak artık tüm firmalar işlemlerini bilgisayar ortamında sanal ortamlarda gerçekleştirmektedir. Bu amaçla şirketler bazen bünyelerinde bilgi teknolojisi departmanları oluşturarak bazen de, bu konuda danışmanlık veren firmalardan destek almak kaydıyla, bir şekilde müşterilerine daha güncel ve kaliteli hizmeti sunmaya çalışmaktadırlar. Zaman zaman bu teknolojik ağlarda, sistem çökmeleri, internet ağlarında kopma yada virüsler gibi zararlı yazılımlar nedeniyle veri kayıpları yaşanabilmektedir. Bu da son yıllarda şirketlerin zarara uğrama nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶²

2.4.5.3. Süreçlerden Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Bazen kurumların denetim eksikliği sonucunda işleyiş süreçlerinin ve prosedürlerinin yetersizliği yada hatalı uygulanması sonucunda operasyonel zararlar ortaya çıkabilmektedir. Şirkette üst ve alt kadro çalışanlarının süreçler hakkında gerekli ve yeterli eğitimi almamış olması bu zararın temelini oluşturur.⁶³

Operasyonel risklerde; şirketin işleyişinde tutulması gereken kayıtlar tutulmamış veya bu kayıtlargerektiği şekilde depolanmamış, bazen de müşteri memnuniyetsizliği yaratacak sonuçlar doğurmuş olabilir.⁶⁴

⁶⁰Özatay,28

⁶¹ Ertuğrul Umut Uysal, **Operasyonel Risk Yönetiminde Senaryo Analizi**, Bankacılar Dergisi, İstanbul, Sayı 69, 2009,s.75.

⁶² Basel Bankacılık Denetim Komitesi, **Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk**,2003,s.56www.bis.org.tr (02.12.2018)

⁶³ A.g.m,s.57

⁶⁴ C. Marshall, **Measuring and Managing Operational Risks in Financial Institutions: Tools, Techniques and other Resources**, Wiley Finance, New York, 2007, s.97

2.4.5.4. Dış Olaylardan Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Dış olaylardan kaynaklanan operasyonel riskler; şirketin bünyesindeki risklerden tamamen bağımsız olarak, kurum dışı olay ve hizmetler nedeniyle gerçekleşen zararlara yol açan risklerdir. Bu risk; kurum dışından alınan bir hizmette aksaklık yaşanması şeklinde oluşabileceği gibi, deprem, yangın, sel gibi doğal afetler sonucunda da ortaya çıkabilir. Bu risk türüne rastlanma olasılığı diğer risklere kıyasla daha düşük olsa da, sonuçları çok daha yıkıcı olabilir.⁶⁵

Bazen şirketler , bazı işleri daha iyi delegasyon yada o işi daha profesyonel olarak üstleneceğini düşündükleri bir başka şirkete delege edebilirler. Bu şirketin yada personelinin görevini kötüye kullanması sonucunda, şirketin gizli belgeleri dışarı sızabilir. Bu da firma için büyük itibar kaybı ve zararlar yaratabilir. Bu nedenle her şirket kendi sektörüne özel olarak bir risk haritası hazırlayarak, ortaya çıkabilecek olan riskleri önceden tespit edip, önleyebilir.⁶⁶

2.5. KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ

Daha önceki kriz modelleri ile kıyaslandığında, 90' lardan sonra ortaya çıkan krizlerin değişik özellikler göstermesi nedeniyle, bu döneme ait yapılan çalışmaların ve modellemelerin sayısı artmıştır. Ancak kriz göstergeleri kriz türünden bağımsız olarak birçok farklı krizde ortaktır. Farklı yapılardaki ve bölgelerdeki krizler incelenirken oluşturulan modellemelerde betimleyici değişkenler fazla sayıdadır. Bu göstergeleri Kaminsky şöyle tanımlar: Birinci nesil krizlerde, “kamu kesimi açıklarının GSYH’ye oranı ve aşırı reel parasal genişleme kriz göstergesi” sayılırken, “ikinci nesil krizlerde ihracat, ithalat, reel efektif kur, dış ticaret haddi ve yurt içi reel faiz oranı kriz göstergesi” olarak sayılmaktadır. Üçüncü nesil krizlerde ise, “yurt içi kredi hacminin GSYH’ye, M2’nin rezervlere oranı, M2, mevduatlar ve hisse senedi fiyatları” kriz göstergeleri olarak dikkate alınmıştır.⁶⁷

Kriz göstergeleri aşağıdaki tabloda, “döviz kuru ve ödemeler dengesi göstergeleri, parasal ve finansal göstergeler ve reel sektör göstergeleri” olmak üzere üç ana bölüm altında toplanmıştır.

⁶⁵ A.g.e,s.102

⁶⁶Financial Services Authority Working Paper, Operational Risk Corporate Governance Expert Group,2005,s.5, http://www.fsa.gov.uk/pubs/international/orsg_use_test.pdf (02.12.2018)

⁶⁷Tunali,s.37.

Tablo 2. Kriz Göstergeleri

1. Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi Göstergeleri	2.Parasal ve Finansal Göstergeler	3. Reel Sektör Göstergeleri
a. Reel Döviz Kuru	a. (Kısa Vadeli Dış Borç)/(Rezervler)	a. İmalat Sanayi Üretim Endeksinin Büyümesi
b. İhracatın Büyümesi	b. Merkez Bankası Döviz Rezervlerinin Büyümesi	b. Reel Sektöre Yönelik Banka Kredileri
c. İthalatın Büyümesi	c. (M2Y/Rezervler)'in Büyümesi	c. İmalat Sanayi Haftalık ya da Aylık Çalışma Saati
d. Cari İşlemler Dengesi	d. Reel Mevduat Faizleri	d. İşsizlik Oranı
e. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	e.Toplam Mevduatların Büyümesi	e. Reel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları
f. (Cari Açık)/(GSYH)	f. Borsa Endeksinin Büyümesi	f. Yatırımlar/ GSYH
g. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı: (İhracat/İthalat)	g. M2/M2Y	g. Kapasite Kullanım Oranı
h. Net Hata Değişim Oranı	h.Toplam Yurt içi Kredilerin Büyümesi	h. .Stoklardaki Değişme
ı. (İhracat/ GSYH)	ı. Reel Ankes (M1) Fazlası	
j. (İthalat/ GSYH)	j. Paranın Reel Değer Artışı	
	k.Hisse Senedi Fiyatları	
	l. Enflasyon Oranı	

Kaynak:“Eichengreen, Barry, Rose, Andrew Charles Wyplosz, **Contagious Currency Crises. NBER Working Paper Series**, 5681 vol,1996, p.7-26”.

2.6. FİNANSAL KRİZLERİ AÇIKLAYICI MODELLER

20. yüzyıl içerisinde dünya genelinde krizler artarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle son 50 yıl içerisinde sayıları gitgide artan finansal krizler hem yaşadığı ülkede hem de dünya ekonomisinde ciddi maliyetler yaratmıştır.

Krizlerin artmasınınönemli nedenlerinden biri de, küreselleşen dünya ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemelerdir.Bunun bir sonucu olarak da, krizler çoğunlukla, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeleri derinden sarsmaktadır. 90 ve sonrası dönem incelendiğinde, “1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi, 1994-95 Latin Amerika Krizi, 1990- 95 Asya Krizi (Tayland- Endonezya- Güney Kore), 1994 Meksika- Türkiye Krizleri, 1997-98 Güney Doğu Asya, 1998 Rusya-Brezilya Krizleri, 2000- 2001 Türkiye-Brezilya Krizleri, 2004 Körfez Krizi” diye nitelendirilen bir konjoktürünvarlığı görülmektedir.⁶⁸

1980 yılından sonragörülen krizler farklılık gösterse de genelde para kimliklidir.Yapılan çalışmalarda para krizleri genel olarak üç ana başlıkta toplansa da,bu çalışmada dördüncü bir kriz türü olarak yayılım/sirayet etkili modellemenin de bunlara eklenmesi yararlı olacaktır. Bunlar, “birinci kuşak kriz modelleri, ikinci kuşak kriz modelleri ve üçüncü kuşak kriz modelleri ve yayılım/sirayet etkili kriz modelleridir.”⁶⁹

2.6.1. Birinci Kuşak Kriz Modelleri (Spekülatif Atak Modelleri yada Kanonik Model)

Birinci kuşak kriz modelleri, finansal krizleri açıklama amaçlı yapılan ilk çalışmalardır. Bu fikri ilk ortaya atan, 1979 yılında Paul Krugman olarak bilinmektedir. Söz konusu model, tutarsız iktisat politikalarına vurgu yapmıştır. Krugman yapmış olduğu araştırmaların merkezini, “Salant ve Henderson”un sarfedilebilir mallar ve altın piyasalarını ele alarak ürettikleri kuramlara dayandırmaktadır. Onları takiben, 1984 yılında“Flood ve Garber”, Krugman’ın bu çalışmasını detaylandırmıştır ve beraberce bu çalışmalarını, “Kanonik Kriz Modelleri”şeklinde adlandırmışlardır.⁷⁰

⁶⁸ Yılmaz Akyüz,Korkut Boratav,Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu, İktisat/ İşletme ve Finans Dergisi 15,Bilgesel Yayıncılık,2002,s.45.

⁶⁹ A.g.m,s.46

⁷⁰ Paul Krugman, A model of Balance of Payments Crisis, Journal of Money,Credit and Banking,Vol.11,Ohio State University Press,US,1979,s.311

Birinci kuşak modellerde hükümetlerin uygulamış olduğu tutarsız politikalar şu şekilde özetlenebilir;

- Piyasaya giriş çıkışların serbest olduğu bu ortamda hükümetlerin bütçedeki açıkları para basma yoluyla kapatması,
- Yerli kredilerdeki yükselişin para ikamesini hızlandırması,
- Sabit kur rejimini sürdürme amaçlı merkez bankasının kendi rezervlerini tüketmesi,
- Rezervlerin azalmasının sabit kur rejimi üzerindeki baskısı.⁷¹

Bu modelde sabit kur sistemi uygulanmaktadır. Modele göre, merkez bankası sabit kur rejimini korumak pahasına gerektiğinde piyasalara müdahale edebilir. Sabit kur rejiminin uygulandığı bir ülkede fazla gevşek bir para politikasının uygulanması doğru olmaz. Bunun en önemli nedeni, gerektiğinden fazla piyasaya para sürüldüğü bir ortamda, ülkedeki bireylerin ellerinde para miktarı artar bunun bir sonucu olarak da bireylerin harcamalarında artış meydana gelir. Harcamaların arttığı bir ülkede, bu durum fiyatlar genel düzeyini yükselterek enflasyona yol açacaktır.⁷²

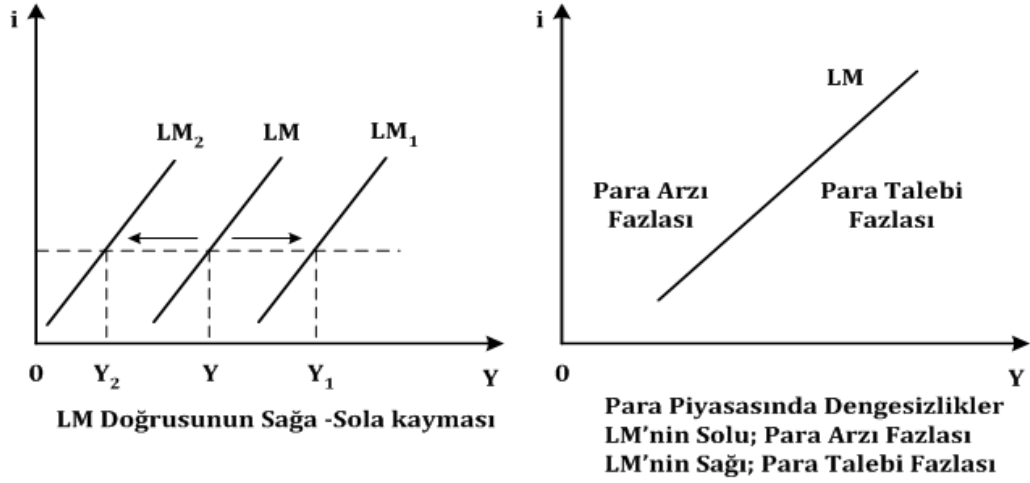
Enflasyonun yüksek olduğu bir ülkede, ulusal para bireylere güven vermediğinden yabancı para talebi artar. Yabancı para talebinin artması ise, yabancı paranın değerini yerel para birimine oranla arttıracaktır. Özetle, sabit kur rejimi ve gevşek para politikasının birlikte uygulandığı durumlarda ülke ekonomisinde tutarsızlıklar ve problemler baş göstermeye başlar.⁷³

⁷¹ Tunalı,a.g.e,s.13

⁷² Yüksel,a.g.e,s.19

⁷³ Tunalı,a.g.e,s.12

Grafik 1. Para Piyasasındaki Dengenin Bozulması



Kaynak:“Şükrü Cicioğlu,Atilla Yıldız,Kriz Dönemlerinde Reel Ekonomik Göstergelerin Değerlendirilmesi,Dergipark,38-73,2018,s.45”

Gereğinden fazla para basılması sonucu oluşan enflasyon ve bunun sonucu olarak yabancı paraya olan talebin artmasıyla ulusal paranın değeri düşmeye başlar. Sabit kur rejimi uygulandığından MB rejimi koruma amaçlı döviz satmaya başlar. Merkez Bankası piyasadaki döviz miktarını arttırarak döviz talebi karşılayarak sabit kur rejimini korumayı hedefler. Ancak bu durumda da, merkez bankası döviz rezervleri gitgide azalmaya başlar. Tüklenen rezervler sonucu merkez bankası bir noktada spekülörlerle mücadele edemez ve “sabit kur rejimini” terk edip, “dalgalı kur rejimine” dönmek mecburiyetinde de kalabilir. Birinci kuşak modellerde, spekülörler kanun koyucuların uyguladığı hatalı politikaları farkederek, devletin yanlış politikalarının kilitlendiği zamanlarda ortaya çıkar ve buradan ciddi boyutlarda rant elde edebilmektedir. Kısa sürede ciddi boyutlarda değer kaybeden ulusal para, ülkede güven kaybına ve döviz krizine yol açacaktır. Dövizle borçlanan firmalar büyük zararlara uğrayabilir hatta bir bölümü iflas edebilir.⁷⁴

⁷⁴ Merih Celasun, **2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**, Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum (Ed. A. Dikmen). Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmge Yayınları,2002,Ankara,s.56

Salant ve Henderson'un mal piyasalarındaki çalışmalarına bakıldığında; "aynı koşullar altında olmak koşuluyla, spekülörlerin bir malın diğer mallara oranla daha yüksek bir getiri sağlayacağı ve ellerindeki malın fiyatının diğer mallara göre daha fazla artacağı beklentisi içerisinde olduklarından bu malı ellerinde tutacaklarını" söylerler.⁷⁵

İktisatçılar, fiyatlar genel düzeyinin devlet eliyle kontrol altında tutulması halinde, spekülörlerin gelirleri düşeceği için, bulundurdıkları portföyü ivedilikle elden çıkartacaklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, devletin mal fazlası oluşur. İstikrarlı bir fiyat politikasının bulunmadığı bir piyasada, fiyatlar genel düzeyi, oluşturulmak istenen düzeyin üzerinde bir denge noktasına gelecektir. Fiyatlar genel düzeyinin artacağını bilen spekülörler ise, yeniden mal alımına geçerler. Eğer devlet, fiyatları kontrol altında tutma konusunda ısrarcı olursa, elindeki stokları tüketecektir. İktisatçılar ise, 1969 senesinde, altın sektöründe ortaya çıkan krizi buna örnek göstermektedir.⁷⁶

Modelin eleştirilen birçok yönleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu modelin "mekanik ve tek düze" olduğudur. İkinci eleştiri;modelde ülkede bütçe açığı baş gösterdiğinde,"merkez bankasının ekonomiye döviz pompalayarak" kura müdahale etmesi ve bu yolla bütçe açığını kapatmaya çalışmasıdır. Üçüncü bir eleştiri ise, "bu modelin iktisadi faaliyetlerin mali dengesizlikler ve kredi politikası üzerinde etkisinin olmadığı" iddiasıdır. Bir diğer eleştiri de "birinci nesil modellerin, para krizlerini yalnızca döviz rezervi ve bütçe açıklarıyla açıklamaya çalışmasıdır."⁷⁷

Geçmişteki birçok kriz bu modele örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu krizlerden en çok adı geçen 1970 Latin Amerika ödemeler dengesi krizidir. Bu krizin ortaya çıkmasındaki en önemli neden ülkelerin bütçe açıklarıdır. Bu açıklar hükümetler tarafından para basılarak finanse edilmeye çalışılmış ve merkez bankaları döviz rezervlerini tüketmiştir. Bunların kaçınılmaz bir sonucu olarak da ülkeler devalüasyon yaparak sabit kur rejimini terk etmek zorunda kalmışlardır.⁷⁸

Bu model 94 Meksika krizini doğru bir şekilde detaylandırmakta ancak, 92-93 Avrupa krizlerini açıklamada başarılı bulunmamaktadır. Bu modele örnek kabul edilen bir diğer kriz de 1998 Rusya krizidir. Yüksek borç miktarı nedeniyle bu tarihte Rusya' da bütçe açığı oluşmuş, bu açığın kapanabilmesi için de merkez bankası para basmıştır. Sabit

⁷⁵Stephen W. Salant and Dale W. Henderson, **Market Anticipations of Government Policies and the Price of Gold**, Journal of Political Economy 86,US, no. 4,Aug 1978, s.627.

⁷⁶ Savaş Durmuş, **Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar**,2010,s.35

⁷⁷ Zeynep Karaçor,Volkan Alptekin,Korhan Gökmenoğlu, **Finansal Kriz Üzerine: Öngörülebilirlik ve Politikalar**, Çizgi Kitabevi,Konya,2012,s.40.

⁷⁸ Krugman,a.g.e,s.322

kuru koruma amaçlı ise piyasaya döviz satmıştır. Bunların bir sonucu olarak da Ruble' yi devalüe etmek zorunda kalmışlardır.⁷⁹ Birinci nesil kriz modellerinin yeni krizleri açıklama konusunda yetersiz kalması nedeniyle,“ikinci nesil modeller” üzerinde çalışılmaya başlanmıştır.

2.6.2. İkinci Kuşak Kriz Modelleri

Bir krizin oluştuğu finansal sürecin öncesine bakıldığında, finansal göstergelerden herhangi birinin bir sorunun varlığını işaret etmemesi, krizleri genelde makro iktisadi problemlerin bir sonucu olarak kabul eden birinci kuşak krizlerle açıklanamaması nedeniyle, başka modeller ortaya çıkmıştır. İktisat tarihi incelendiğinde, bir modelin yetersiz kalması yeni bir modelin ortaya çıkması için temel oluşturur. Örneğin; adı geçen ülkelerin büyük çoğunluğunda bütçe açığı yoktur.

Birinci kuşak kriz modellerinin tersine, bu modellerde krize ait öncü göstergeler bulunmamaktadır.1992 senesinde Avrupa’ da başgösteren krizler de birinci kuşak modellerle açıklanamayınca yeni model arayışlarına girilmiştir.

Bu yeni modellemenin yaratılmasında da, Obstfeld’in çalışmaları öncü olmuştur. İkinci kuşak modellerde, bir ülkenin para ve maliye politikaları uyumlu bir şekilde işlerken, dolayısıyla ekonominin temel göstergelerinde herhangi bir bozulma yokken bile, o ülkenin parasına karşı başlatılan spekülasyon hareketlerin, ülkenin finansal piyasalarında krize kadar gidebilen bozulmalara neden olabileceğini göstermiştir. Birinci nesil modellerde ihmal edilen iktisadi ajanların davranışları, ikinci nesil modellerde merkeze alınmıştır. Buna göre, yürütülen bir iktisadi politikanın olağanüstü bir gelişme karşısında terkedilebilecek olması iktisadi ajanların beklentilerinin önemini arttırmakta ve politikaya yön verebilmektedir.⁸⁰

İkinci nesil modellerin içerdiği farklı noktalar da vardır. Ekonomik büyüklüklerin önemli olduğunu söyleyen bakış açısına karşılık bunun önemli olmadığını, önemli olanın

⁷⁹ Yüksel, a.g.e, s.22

⁸⁰ Tunali, a.g.e, s.13

spekülatörlerin beklentileri olduğunu, spekülatörlerin olumsuz beklentilerinin krizi başlatabileceğini savunan görüş buna örnek olarak gösterilebilir.⁸¹

Finansal piyasalardaki teknolojik gelişmelerin ortaya çıkarmış olduğu hız ve etkileşme, bu modellerin global finansal piyasalardaki krizleri daha iyi açıkladığını söylemekle beraber, beklentilerdeki değişimin ve mevcut politikalara güven kaybının nedenlerini açıklamada yetersiz kalabilmektedir.⁸²

Tablo 3. “Birinci Nesil Kriz Modelleri” ve “İkinci Nesil Kriz Modelleri” Karşılaştırılması

* Krizler önlenemez * Krizler öngörülebilirler * Krize dair söylentiler krizi hızlandırır *Uygulanan politikalar, makro göstergelerin bozulmasına neden olur *Makro göstergelerdeki bozulmalar, krize yol açar	* Krizlerin sıçrama etkisi vardır * Krizler öngörülemez *Kriz beklentileri krizlere neden olur *Yöneticiler makro politikalar arasından seçim yaparlar (Kur rejimi değişikliği gibi) *Makro göstergelerdeki bozulmalar, krizi hızlandırır
--	--

Kaynak: “Andrew Pattillo,Catherine Berg, **Predicting Currency Crises: The Indicators Approach and an Alternative. Journal of International Money and Finance**,1999,US, 18(4), p.561-586.”

2.6.3. Üçüncü KuşakKriz Modelleri

Krizlerin küresel boyutlarda yayılmasının nedenlerini açıklamaya yönelik olarak hazırlanmış olan bu model Krugman ’ın “Hükümetin Ahlâkî Risk Yaklaşımı” ve Sach’ın “Finansal Atak Yaklaşımı” tezlerinden yola çıkmıştır. “Latin Amerika ve Güney Doğu Asya” krizlerinin daha önceki kriz teorilerince yeterince açıklanamamış olması, yeni bir yaklaşımın doğmasına temel oluşturmuştur. Latin Amerika ve Asya krizlerini incelemek amacıyla oluşturulan, üçüncü nesil kriz modellerinde, finansal sistemde bir noktada

⁸¹ Gerardo, Esquivel ve Felipe B.Larrain,**Explaining Currency Crisis**, John F. Kennedy Faculty Research WP Series R98-07 ,Mexico,June,1998,s.4

⁸² Harun Yavaş, Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri ,Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü,2007, s. 27.

başlayan bir kriz zamanla bulaşma etkisi göstererek, diğer sektörlerle de sıçrayarak bir kısır döngü yaratır.⁸³

Bugüne kadar krizlerin ortaya çıkmasının altında yatan temel nedenleri araştıran çalışmalarda birçoğu halen yetersiz kalmakla beraber, bu çalışmalardan en çok kabul görenini; “MIT (Massachusetts Institute of Technology)” akademisyenlerinden biri olan Paul Krugman yapmıştır. Krugman bu durumu; “Asya’da bulunan banka ve finans kurumları daha fazla kârlılık sağlamak amacıyla faaliyetlerine riskli bir şekilde devam etmişlerdi ki, bu faaliyetlerde hükümet garantisi de yoktu. İşler kötü gitmeye yani bankalar zarar etmeye başladığında zararlarının hükümet tarafından karşılanmasını istemişlerdi. Banka ve finans kurumlarının zararlarını engel olma konusunda mevzuatların da yetersiz kalması, finans kurumlarının yüksek karlar sağlamak amacıyla yanlış kararlar almasına ve riskli projelere yatırım yapmalarına neden olmuştur”diyerek açıklamıştır.⁸⁴

Yine Krugman’ a göre; “daha fazla karlılık isteği finans kurumlarının kaynaklarını ticaretten ve üretimden yana değil, spekülâtif alanlara doğru kaydırmaya başlamalarına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da daha fazla kâr isteği, bankaların ve finans kurumlarının daha fazla risk almalarına yol açmıştır. Bankalara verilen gayrimenkul teminatları yükseltilmiş, gayrimenkuller için verilecek krediler gerçek değerlerinin üzerine çıkarılmıştır. Piyasada şişirilmiş bir balon oluşmaya başlamıştır. Hükümetlerin garantisi devam ettikçe bu finansal balonlar büyümeye devam edecektir. Ancak zaman içerisinde hükümet bu yükü taşımaktan yorulunca, devlet güvencesi ortadan kalkmaya başlamış, bunun sonucu olarak da, aşırı şişmiş finansal değerler ardarda patlamaya başlamıştır. Sonuç olarak da devlet güvencesinin azalması sonucu iflaslar artmaya başlamış ve kriz baş göstermiştir” ifadesiyle yaşananları açıklamaktadır.⁸⁵

Krugman’ın tezine göre “bankacılık sektörü finans dünyasının mihenk taşıdır”. Bu modellerin ortak noktası ise bankacılık sektöründeki sorunlarla para politikalarında yapılan yanlışları birlikte ele alıyor olmasıdır. Ancak banka mevduatlarının “açık veya kapalı” olarak devlet teminatı altında olması, “ahlâkî risk” problemini ortaya çıkartır. Krediler, bankalar için en önemli gelir kaynağı kalemlerinden birisidir. Bazı bankalar kârlılık

⁸³Yavaş,a.g.e,s.28

⁸⁴ İsmail Çeviş, **Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, 2005, Yayın No:187, s.48.

⁸⁵ Savaş Durmuş, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yayın no.5, 2010, s.31-46

oranlarını arttırmak için daha fazla sayıda ve risk oranı yüksek krediler vererek, riskli kredilerin sayısının artması sonucunu yaratmaktadır.⁸⁶

Bankaların değerlendirdiği bu riskli projelerdeki artışlar, “finansal aktiflerin” daha yüksek fiyatlanmasıyla sonuçlanır. Fazlaca şişen finans sisteminin bir sonucu olarak, finans piyasalarında “finansal balon” diye adlandırılan sorun ortaya çıkar. Zaman içerisinde, sonra “finansal balonun patlaması”yada bir devalüasyon sonucu döviz pozisyonu açığı nedeniyle, bankalar zor durumda kalacak, finansal aktiflerin fiyat düzeylerinde ani bir düşüş görülecektir. Bu ani düşüş, öncelikle kredileri negatif yönde etkileyerek, ödeme dengelerini alt üst eder ve sonucunda bankacılık krizleri baş göstermeye başlar. Bankacılık krizleri ise, kısa bir süre içerisinde para krizlerinin temelini oluşturur.⁸⁷

Doğu Asya Krizi’nde hükümet bankalara yönelik örtük bir garantisinin bulunması bankaları hem yurtdışından ölçsüz borçlanmaya iter, hem de yurtiçinde verilen kredilerde aşırı riskler alınarak ahlaki risk sorununu oluşturur. Finansal piyasaların denetimden yoksun oluşu bu süreci hızlandırır.⁸⁸

Üçüncü Nesil Modeller, finans ve bankacılık dünyasının sorunlarının çözümü üzerinde çalışır. Krugman , “menkul kıymetler piyasasındaki yatırım patlamasını ve bu patlamanın etkileri” üzerinde çalışmalar yapmıştır. Krugman, bu modellemeler ışığında, Doğu Asya ülkelerinde 1997 yılında ortaya çıkan para krizlerini ve dış borç krizlerinin nedenlerini inceler.

Üçüncü Nesil Modeller, tam hareketli bir piyasa modellemesi varsayımı üzerinden çalışır. Bu piyasada sermaye hareketlerinde sınırsız özgürlük söz konusudur, yani piyasaya giriş-çıkışlar serbesttir. Devlet, “aşırı değerlendirilmiş hisse senetlerine” direk yada dolaylı yollardan yardım etmektedir. Yurtiçi firmaların büyük bölümü krediler için yurtdışından destek sağlayan fonları tercih etmektedirler.⁸⁹

Sonuç olarak, devlet eliyle, gerek yurtiçinde finansal destek, gerekse yurtdışı teşvikleri arttırmak amaçlı olarak piyasaya müdahale söz konusudur. Devletin sistem

⁸⁶ Krugman, a.g.e, s.323

⁸⁷ Paul Krugman, **A Model of Balance of Payments Crises: Journal of Money, Credit, and Banking**, 1979, NY, 11, August, s.311-325

⁸⁸ Philippe Aghion, Philipp Bacchetta, Abhijit Banerjee, **Currency Crises and Monetary Policy in an Economy With Credit Constraints**, London, May, 2000, s.11

⁸⁹ Özatay, a.g.e, s.47

üzerindeki bu etkisini sürekli olarak devam ettirmesi beklenemez. Bu desteğin sonlanması durumunda ise finansal sistemde “ahlaki risk” dediğimiz durum görülmeye başlar. Sachs; “banka yükümlülüklerinin, vadesinin aktiflerin vade süresinden daha kısa olmasının, bankaların rezerv sisteminde olumsuzluklara neden olup, bunun da bankalara hücum (bank run) denilen durumun ortaya çıkacağını” savunur.⁹⁰

Farklı bankaların fon kaynakları ve bu kaynakların hangi alanlarda kullanılacağı, o bankanın yönetim stratejisine göre değişmektedir. Birbirinden farklı yatırım alanları ve bunların değerlendirildiği alanlar nedeniyle “döviz ve vade krizleri” bir arada ortaya çıkar. Bu iki krizin aynı anda ve bir arada görülmesi ise, likidite problemlerine yol açar.⁹¹

1997 senesindeki Asya krizinin temel nedeni, ülke ekonomisindeki bozulan dengeler sanılsa da, aslen temel sorun likidite yetersizliğidir. Sachs’a göre; “Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkeleri yanlış hiçbir şey yapmıyorlardı, yatırımları da temelde sağladı. Bu ülkelerin şanssızlığı, uluslararası kredi kuruluşlarının bir olumsuzluğa maruz kalmaları neticesi finansal kırılganlık yaşaması ve bunu bu Asya ülkelerine yansıtması” şeklindedir.⁹²

Yukarıda da değinilen bilanço yapılarındaki bozukluklar sonucunda, ülkede faiz oranı döviz kuru gibi göstergelerde ortaya çıkan değişiklikler sonucunda, şirketler ve bankalar bu durumdan ciddi bir şekilde etkilenecektir. Ülkenin temel para biriminin, diğer ülkelerin para birimleri ile kıyaslandığında değer kaybı yaşaması, açık pozisyonda olan banka ve firmaları zarara uğratacaktır. Döviz kurundaki yükselmeyi engelleyebilmek amaçlı faiz oranları, ülkedeki yatırım ve tüketim oranlarını azaltır. Bunların sonucunda, ülkede hem kur artışı hem de üretim düşüşü eş zamanlı olarak yaşanacaktır.⁹³

2.6.4. Yayılım/Sirayet Etkili Kriz Modeli

Dünyanın belirli bir bölge yada ülkesinde ortaya çıkan bir finansal krizin, diğer bölgelere de hızla yayıldığı görülmektedir. Yayılım etkili kriz modellerine, “1992-93

⁹⁰ Jeffrey D.Sachs, Aaron Tornell ve Andres Velasco, **Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995**, Brookings Papers on Economic Activity, New York, 1996, No:16, s.147-215.

⁹¹ Çeviş, a.g.e, s.48

⁹² Savaş Durmuş, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Hitit Üniversitesi, Çorum**, Yayın no:5, 2010, s.31-46

⁹³ Fatih Özatay, **Parasal İktisat: Kuram ve Politika**, Efil Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.528

Avrupa krizi, 1994 Meksika krizi, 1997 Asya krizi ve 2008 Amerika kriz” leri örnek gösterilebilir. Örneğin, Asya Krizi’ nde krize yakalanan ülkelerde sabit döviz kuru rejimi uygulanmakta ve çok yüksek oranlarda dış borç yükü bulunmaktaydı. Bu ülkelerin birbirlerinin ticari partneri olmaları birinin devaülasyon uygulaması sonrasında bir diğer ülkenin de devalüasyon yapmasını gerektirdi. ⁹⁴

Finansal olarak güçlü, gelişmiş ülkelerin temel finans politikalarında yapılan değişiklikler, ülkeler arasındaki faiz oranlarındaki değişiklikler, gelişmiş ülke ekonomilerindeki değişimler yada bu ülkelerin döviz kurlarındaki sorunlar, henüz piyasa yapısı oturmamış ülkelerin ekonomilerini derinden etkilemekte ve bu ülkelerde kriz nedeni olabilmektedir. ⁹⁵

Herhangi bir ülkedeki krizi oluşturan etmenler, diğer bir ülkede olumsuz etkiler yaratıyor ve o ülkenin piyasalarında spekülâtif bir hareket oluşturunca, o ülkede de krizin sirayet etkisi gerçekleşmiş demektir. Sirayet etkisinin gerçekleşirken, ülke ekonomisinin dış şoklara karşı duyarlı olması bu etkiyi katlayarak arttırabilir. Eğer ülke makro göstergeleri halihazırda dengede değilse, bu durumda krizler birbirini tetikleyerek, o ülke için içinden çıkılması zor bir hal alabilir. Bir krizin aynı zaman diliminde, birden fazla ülkeye sıçrama etkisine “muson etkisi” denilir. Bu etkiyle birlikte, kriz sürü psikolojisiyle yayılır. ⁹⁶

Benzer bir durum Türkiye’ de 2000 yılında uygulanan istikrar programı sırasında görülmüştür. Dolar’ ın euro karşısında değer kazanması Türkiye’ nin cari açığını arttırmıştır. Bunun en önemli nedeni Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye’ nin en büyük ticari partneri olmasıydı. Buna rağmen, dışsal faktörlerin tek başına kriz oluşturduğunu söylemek çok doğru görünmemektedir. Dışsal faktörlerin daha çok, mevcut kırılganlıkları arttırarak krize yatkınlıkları ortaya çıkardığı söylenebilir. ⁹⁷

⁹⁴ Oğuzhan Özçelebi, **Finansal Kriz Modelleri**, Der Yayınları, 2018, İstanbul, s.55.

⁹⁵ Özatay, a.g.e, s.528

⁹⁶ Eyüp Bastı, **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 2006, s.17-18

⁹⁷ Özatay, s.528

2.6.5. Dış Faktörlerin Krizlere Etkileri

Krizlerde tamamen dışarıdan kaynaklanan etkiler de bazen çok önemli olabilmektedir. Döviz kurlarındaki değişimler bir anda cari işlemler açığını arttırabilmekte yada dış borç miktarını yükseltebilmektedir. Örneğin; 1980' lerde yaşanan Latin Amerika borç krizinde gelişmiş ülkelerin uyguladığı sıkı para politikaları bu ülkelere faiz oranlarını yükselterek hem sermayelerin bu ülkelere akışını hızlandırmış hem de borçlu ülkelerin borç yükünü arttırmıştır.⁹⁸

Asya Krizi ekseninde ; burada doların yen karşısında değerlenmesinin önemli rolü olmuştur. Krizdeki ülkeler bir yandan paralarını dolara endekslemişken, bir yandan da en büyük ticari partnerleri olarak Japonya olarak yer almaktaydı. Dolar değer kazandıkça bu ülkelerin de paraları aşırı değerlenmiş ve Japonya' ya karşı rekabet avantajlarını kaybederek büyük cari açıklar vermeye başlamışlardır.⁹⁹

2.7. ERKEN UYARI SİSTEMLERİ

Erken uyarı sistemi, ekonomide olumsuz bir olayın ortaya çıkmasından önce ip uçlarını takip ederek bu olumsuzluğun önüne geçebilme amaçlı kullanılan sistemler olarak adlandırılır. Erken uyarı sistemleri bankacılıkta ilk kez 1972 yılında kullanılmıştır. Buradaki amaç, bilanço analizlerinde sorun yaşayan bankalarla , yaşamayan bankaların verilerinin analiz ederek kıyaslanabilmesiydi. Ancak günümüzde bu sistemler artık bir kriz uyarıcısı olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Erken uyarı sistemleri bankacılık sistemlerinde kullanılmaya başlandıktan sonra bir çok faydası görülmeye başlanmıştır. Bu sistemler yardımıyla, krizlerin ön görülebildiği durumlarda söz konusu krizlerin oluşumunun önüne geçmek mümkün olabilir. Krizlerin öngörülebilir oluşuyla, tüm finansal sistem krizlerin yıkıcı etkisinden korunulmuş olacaktır. Aynı zamanda bankacılık sisteminin işleyişindeki aksaklıklar başından tespit edilecek ve aksiyon alınarak sektörde topyekün bir verimlilik artışı yaşanacaktır.¹⁰¹

⁹⁸ Durmuş,a.g.e.,s.32

⁹⁹ Graciela Laura Kaminsky,Currency and Banking Crises: The Early Warning of Distress, IMF Working Papers,Washington,No: 178,December 1999

¹⁰⁰ Utku Altınöz, Finansal Krizler Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi,Beta Yayınları,İstanbul,2013, s.29

¹⁰¹ Özçelebi,a.g.e,s.65

“Sahajwala ve Bergh”, 2000 yılında yaptıkları bir çalışmayla erken uyarı sistemlerini incelemişlerdir. Bu çalışmaya göre erken uyarı sistemlerinin faydalarını şu şekilde sıralanabilir;

- Bankacılık sistemindeki potansiyel problemlerin erken seviyelerde tespit edilmesi,
- Söz konusu problemler için önlem alınmasına vakit kalması,
- Yapılan inceleme ile sadece problemlili değil, problem oluşabilecek alanların da tespit edilebilmesi.¹⁰²

¹⁰² Ranjana Sahajwala ve Paul Van Den Bergh, **Supervisory Risk Assessment and Early Warning Systems**,Basel Committee on Banking Supervision Working Paper, 2000,s.14

3. KÜRESEL FİNANSAL KRİZLER

Dünya ekonomisi, son yüzyılda artan teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, çok büyük krizlerle, kıtlıklarla ve savaşlarla başatmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak tüm bu yüz yıl içerisindeki en ağır kriz, “Büyük Buhran” olarak da adlandırılan “Dünya Ekonomik Krizi” dir. 1929 senesinde Amerika’da başlayan bu yıkıcı krizde, ABD borsası çökmüş ve bu enkaz, Almanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere çok kısa bir zaman süresince birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Diğer bir deyişle, çalışan her dört kişiden biri işini kaybetmiştir.Yine 1933 yılı itibariyle toplam GSYH, 1929 yılı GSYH’ sının ancak üçte birine yaklaşabilmiştir.¹⁰³

Krizden dokuz yıl sonra 1938 senesinde dahi, işsizlik problemi halen çözülmüş değildir. 1938’ de, dünya nüfusunun %20’si işsiz konumdaydı. Dünya genelinde emtia fazlalığı oluşmuş ve fazlalık sonucu fiyatlar genel düzeyi %25’ lere kadar gerilemiştir. 1929 Büyük Buhranı, ABD başta olmak üzere, tüm dünya ülkelerini derinden sarsmış ve bu sarsıntının artçı şokları yıllar boyu devam etmiştir. 1929 krizi sonrasında dünya ekonomisinde irili ufaklı birçok kriz oluşmuş, ancak bu krizlerin yapısı ve etkileri 1990 yılı sonrası dönemde evrimleşmiştir. Bu evrimleşmenin temel nedeni olarak, finans dünyasındaki artan “küreselleşme ve şeffaflaşma” gösterilebilir. Bilgi teknolojilerindeki baş döndürücü hızdaki değişim ve gelişim, krizlere yeni özellikler eklemiştir. Bu özellikler sayesinde, “sermaye akımları” hızlanmış, krizlerin bulaşma ve yayılma etkisi artmıştır.¹⁰⁴

Bu çalışmada 90’lı yıllardaki küreselleşmenin sonucu olan bu krizlere değinilip, 2007-2008 yıllarında yaşanan krizlerin detayları; nedenleri, sonuçları ve etkileriyle ele alınacaktır.

90’larda yaşanan krizlerin pek çok ortak özelliği bulunmaktadır. Yeni nesil krizler olarak adlandırabileceğimiz bu krizler oluştukça, en yeni modelle en yeni krizi açıklama yoluna gidilmiştir. 1990’ lı yıllarda ard arda yaşanan krizler iktisat dünyasının en önemli konusunu oluşturmuş olup, günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir.¹⁰⁵

Bu noktada eskitip krizlerle yeni tip krizleri karşılaştırmak gerekirse, ilk farklılık etki alanları olarak karşımıza çıkar. 1930’ lar kriz yılları olup, bütün dünyada büyük bir

¹⁰³ John Kenneth Galbraith, **The Greatest Crash 1929**, Houghton Mifflin Company, New York, 1997, s.168.

¹⁰⁴ Serdar Öztürk ve Bekir Gövdere, **Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri**, SDU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15 sayı 1, Isparta 2010, s.8.

¹⁰⁵ Tunalı, a.g.e, s.21.

buhran yaşanmıştı. 1970' ler ve 1980' lerdeki krizler sadece bulunduğu ülke ve bölgeyi etkilemişti. Fakat, 1990 sonrasındaki dönemde ortaya çıkan krizler ise belli bir bölge yada tek bir ülkeyle sınırlı olup, izole edilmiş krizler olma özelliğini taşımaktaydı. Bu farkın temel nedenini, kriz sonucunda ortaya çıkan makro şokun büyüklüğüyle ilişkilendirebiliriz.¹⁰⁶

Ayrışan noktalara bakıldığında, krizlerin finansmanları konusu dikkat çekmektedir. Diğer tüm krizler döneminde de, “ticari krediler, sabit faizli krediler, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları” varlığı mevcut olmakla beraber, farklı dönemlerde farklı türlerinin daha baskın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Örneğin, 1920' de ağırlıklı olarak “devlet tahvilleri” kullanılırken, bu tahviller sayesinde, “gelişmiş ülkeler” den “gelişmekte olan ülkelere” doğru “sermaye akımları” sağlanmıştır.

Dönemin öne çıkan özelliklerinden bir diğeri de, “tahvil finansman” larının ağırlıklı olarak kullanılmasıdır. Özellikle, ABD başta olmak üzere, uluslararası finans piyasalarında “tahvil ihracı” konusunda büyük bir rekabet ortamı oluşmuştur. Tahvil ihracı için Amerikan bankaları, devletler ve uluslararası şirketlerle sözleşmeler imzalamışlardır. Tüm bunların sonucunda küresel yatırım araçları büyük gelişmeler kaydetmiştir.¹⁰⁷

1970 ve 1980' lerde ise finansman ön plandadır. Sermaye akımları şekil değiştirmiş ve “ticari bankalardan alınan sendikasyon kredileri” olarak varlığını devam ettirmiştir. Krizin etkilerini üzerinden atamayan devletlerin büyük bölümü ise, kamu borçlarıyla yaşamaktaydı. Borçlar dolar olarak hesaplanmakta ve “LIBOR faizlerine” göre değişmekteydi. Özellikle de, Latin ülkeleri' nin borçları çok yüksek rakamlara ulaşmıştı. Meksika ve Brezilya borç batağında en önde gelen ülkeler olup, toplam borcun %37' lik bir bölümünü kapsamaktalardı.¹⁰⁸

1970' lere gelindiğinde ise, “gelişmekte olan ülkelerin” borçları 100 milyar dolar civarlarındaydı. Ancak, 73-74 yıllarında patlak veren “petrol krizi” nin yaşanmasının ardından bu borçlar “565 milyar dolar” düzeylerine gelmiştir. 1980-83 arasındaki zaman dilimine baktığımızda ise hızlı bir yükselişle “800 milyar dolar” düzeylerini geçtiği görülür. Dış borç stoklarının böyle bir hızda yükseldiği görülen bu yıllarda borçların

¹⁰⁶ Sayım Işık, Koray Duman, Adil Korkmaz, **Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması**, D.E.Ü. İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, 2004,s.46

¹⁰⁷ Altınöz,a.g.e,s.30.

¹⁰⁸ R.Solomon, **Money on the Move: The Revolution in International Finance Since 1980**,Princeton,New Jersey,1999,s.31.

yapılanması, “borç vadelerinin” kısalması şeklinde yapılmıştır. 1979-1982 döneminde ise, “az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin” borçlarının kapsamına baktığımızda, “kısa vadeli sermaye hareketleri” olarak gelen fonların neredeyse iki katına çıktığını söyleyebiliriz. Pek çok iktisatçı krizlerin temelinde, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki sözkonusu yükselmenin önemli bir etken olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁹

80’ lerin sonlarına ve 90’ ların başlarına doğru bakıldığında, “hisse senedi finansmaları” yapılmaya başlandığı görülmektedir. Öncelikli olarak, Amerika’ da “hayat sigortası şirketleri ve emeklilik fonları”nın ortaya çıkması ve finansal piyasalarda benimsenmesiyle, “uluslararası portföy yatırımları”, artış göstermiştir. Krizler arasındaki bir diğer önemli fark ise bu üç krizin de yaşandığı zamanlarda, “kredi veren” konumunda bulunan ülkelerin hükümetlerinin ve uluslararası finans kurumlarının müdahalelerindeki farklılıklardır. 1920’ lerde “borç veren” konumunda bulunan ülke hükümetleri, piyasaların istikrarını çok az önemsemişlerdi. Bu durum aksine, 1980’ lerde “borç veren” konumunda bulunan ülkeler çok daha temkinli davranmış, IMF gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ve sıkı bir denetim mekanizmasının varlığıyla hareket etmişlerdir. İktisadi yapısını sağlamlaştırmış, güçlü bir denetim ve finans sistemi oluşturmayı başarmış lider konumunda bulunan ülkeler, 1990’ lardahem bizzat hem de IMF aracılığı ile müdahaleler gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰

Dönemler arası bir diğer fark ise, borç batağında bulunan ülke piyasalarının krizlere karşı verdikleri değişik reaksiyonlardır. 1930’ larda tepkiler “ithal ikamesi” şeklinde gösterilirken, 1980’ li yıllarda “mali ayarlamalar”, 1990’ lı yıllarda ise “parasal ayarlamalar” şeklinde gerçekleşmiştir.¹¹¹

Kriz dönemleri arasındaki son fark ise, krizlerin çözülmesi ile ilgilidir. Ödemeler dengesi kaynaklı ortaya çıkan bir krizde geleneksel yöntem, “devalüasyon ile para ve maliye politikalarının sıkıştırılması” dır. Ancak kriz, finans krizi ise, o zaman geleneksel yöntem, “para arzını genişletip, faiz oranlarını düşürmek” olacaktır. Faiz oranlarındaki bu düşüş, borçları azalttığından, yükümlülüklerini daha kolay yerine getirebilmelerine olanak tanır. Buna karşın, devalüasyon ve yüksek faiz oranları finansal kesimi güçsüzleştirecektir. “Para arzının arttırılması” ve “düşük faizler” ise ödemeler

¹⁰⁹ Ömer Veysel Çalışkan, **Uluslararası Finansal Krizler**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Sayı 107, 2014, s.15.

¹¹⁰ Tunali, a.g.e, s.22.

¹¹¹ Yay, s.30.

dengesi kaynaklı krizlerin daha da derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. 90' larda “ikiz kriz” deneyimleyen ülkeler bu ikilemle yüz yüze gelmişlerdi. Bu ikilem nedeniyle optimal çözüm, ülkenin şartlarına göre değişir. Uygulanacak mali politika seçilirken, ülkenin ulusal para değeri, enflasyon oranı, iç ve dış borçların hacmi, bankacılık ve finans sisteminin gücü göz önünde bulundurulmalıdır. ¹¹²

3.1. 2008 KRİZİ ÖNCESİNDE YAŞANAN KRİZLER

1990 yılı sonrasında ortaya çıkan krizler zamanla tahmin edilmesi çok daha zor bir hal almıştır. ¹¹³ Yeni geliştirilen modellerde, finansal otoriteler “devalüasyon yapmak” yada “sabit kuru sürdürmek” politikaları arasında tercih yapmak durumdadırlar. Devalüasyon yapılması, “iç borç ve işsizlik” gibi iktisadi sorunlarla başetmek için gerekli olan “genişletici para politikaları” için pozitif bir etki oluşturacaktır. Bunun yanı sıra, uluslararası ticareti arttırmak yada enflasyonu dengelemek ve ülke parasının değerini korumak amaçlı olarak “sabit kur politikasını” korumak faydalı olacaktır. ¹¹⁴

ERM krizi sıkı para politikalarının bir sonucu olarak görülürken, Meksika krizi bir “aşırı tüketim krizi”, Asya krizi ise “aşırı yatırım krizi” olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen ortak yönleri de bulunmaktadır. Her biri, temel makro göstergelerdeki bozulmalardan dolayı değil, “sabit-yarı sabit” yada aynı para birimindeki döviz sistemlerinden ve yüksek sermaye hareketlerinden doğar. Fakat, bu krizler oluşma nedenleri ve yarattıkları etkiler yönünden birbirlerinden ayrışırlar. Krizlere bölgesel olarak bakıldığında, “Meksika ve Asya” da bunlara ek olarak bankacılık sistemine ait olan problemleri de ilave olmuştur. Hepsinde kendi kendini yaratan beklentiler süreci etkilidir. “Rusya ve Brezilya” örneklerine baktığımızda ise, en önemli neden makro ekonomik göstergelerdeki bozulmalardır. Türkiye örneğinde ise bu nedenlerinin hepsinin birlikte var olduğu söylenebilir. ¹¹⁵

¹¹² Çalışkan, a.g.m,s.16

¹¹³ Solomon,a.g.e,s.33

¹¹⁴ Barry Eichgreen ve Michael D.Bordo ,Crises Now and Then: What Lessons From The Last Era Of Financial Globalization?, NBER Working Papers, No: 87 s.16, <http://www.nber.org/papers/w8716>, (03.12.2018).

¹¹⁵ Yay,a.g.m,s.30.

3.1.1. Latin Amerika Krizleri

Krugman'a göre deneyimli bir iktisatçı için mali kriz kavramını en iyi tanımlayan kelime Latin Amerika' dır. ¹¹⁶Latin Amerika krizleri; "1982 Latin Amerika dış borç krizi, 1994 Meksika krizi, 1995 Arjantin krizi ve 1999 Brezilya krizi" olarak dört ana başlıkta incelenebilir. Daha önceleri Latin Amerika ülkelerinde raslanmayan bu tip bir krizin bu bölgede ortaya çıkmasının temel nedeni olarak, 90'larda artan sermaye hareketlerinin "Latin Amerika" ülkelere yönelmiş olması olarak gösterilebilir. ¹¹⁷

Diğer bir taraftan, 1975 krizi, enflasyon oranında kalıcı bir değişiklik yaratmış ve kriz sonrasında yıllık enflasyon %100 civarında sabitlenmiştir. Bununla beraber, 1977-80 yılları arasındaki liberalizasyon politikaları ve açık ekonominin etkisiyle artan yıkıcı sermaye hareketleri borçlanmayı da arttırmıştır. ¹¹⁸

Orta ve Güney Amerika' da benzer sosyo-ekonomik, politik ve kültürel özelliklere ve ortak bir iktisat tarihine sahip olan ülkelere oluşan bu kendine özgü bölgeye LATAM ' da denilmektedir. Dolayısıyla burada anlatılan, bir bölgenin kendi konjunktüründe çoklu, zincirlemeli, etkili olan krizlerdir. LATAM' da patlak veren krizlerin bazıları yerelken, büyük çoğunluğu bölgesel hatta küresel yapıda krizlerdir. LATAM krizlerinin büyük çoğunluğu ise karmaşık ve bulaşıcı özellikte olmalarıdır. Kalkınma süreci devam eden bir bölge olmasının da etkisiyle, daha çok kriz ihraç eden değil, kriz ithal eden bir bölge olmuştur. ¹¹⁹

Latin Amerika ülkeleri yüzyıllarca, "hiperenflasyon, işsizlik, dış borçlanma ve döviz krizleri" gibi finansal sorunlarla karşılaşmış ve bunlarla başetmek durumunda kalmışlardır. Politik olarak zayıf, halk desteği alamamış popülist hükümetler yönetimi ellerinde tutmaya çalışıyorlardı. Devletin kasasını da bu amaçlarına alet ederek, dış borçlanma ve para basma yoluyla hedeflerini finanse etmeye çalışmaktalardı. ¹²⁰

¹¹⁶ Paul Krugman, Bunalım **Ekonomisinin Geri Dönüşü**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.39.

¹¹⁷ Krugman, a.g.e, s.9

¹¹⁸ Michael Bruno, Guido Di Tella, Rudiger Dornbusch ve Stanley Fisher, **Inflation and Stabilization: The Experience of Israel, Argentina, Brazil, Bolivia and Mexico**, The MIT Press, Cambridge, London, 1990, s.111.

¹¹⁹ Nadir Eroğlu, İlhan Eroğlu ve Halil İbrahim Aydın, **İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2015, s.192.

¹²⁰ Krugman, a.g.e, s.39-40.

20. yüzyılın son çeyreğine girilirken, pek çok LATAM ülkesi kendiliğinden para ve borç krizi yaşamıştır. 1982 senesinde Şili ve Arjantin kaynaklı dış borç krizleri başı çekmiştir.¹²¹

1970 ortalarından itibaren “petrodollars” adı verilen “spekülatif fonların” odak noktası olan Latin Amerika’nın 1982’de yaşanan “borç krizi kavramı” ile yüzleşmesinin en önemli nedeni, ekonomisi güçlü “gelişmiş” ülkelerden, devlet borçlanması yoluyla finansman desteği sağlanması ve bu finansmanın doğru bir şekilde değerlendirilememesi olarak gösterilebilir.¹²²

LATAM’ da 1980’li yıllardaki iktisadi performans oldukça yıkıcıydı. Bölgenin dolayısıyla dünyanın kriz tarihine kayıp on yıl olarak geçen bu süreçte, bölge ekonomisi şoklarla sarsılıyordu. Bunun sonucunda 1980’lerde 15 LATAM ülkesi krize yakalandı. Bu, bölge tarihinin en sarsıcı mali olaylarından biridir.¹²³

Tablo 4: Latin Amerika Ülkeleri Bütçe Açığı

	1979-81	1981-90	1991-95	1996	1997	1998
Arjantin	-6.0	-3.6	-	-1.1	-2.0	-2.1
Brezilya	-9.8	-8.8	-2.3	-6.7	-6.6	-8.1
Meksika	-9.1	-8.6	0.4	-0.5	-1.2	-8.1

Kaynak: “L.Esquivel. ve B.Larrain, **Explaining Currency Crises**, Harvard Institute of Development Discussion Papers.Harvard University Press,1998, 666,s. 7.”

LATAM 1982 Krizi detaylı incelendiğinde, ilk göze çarpan detayın sektöre yön verecek büyüklükteki bazı bankaların, finansal olarak zayıf olan “gelişmekte olan ülkelere” fon ve kredi transferine son vermeleri krizin başlangıcı olarak görülmektedir. Krizin öncü göstergeleri ilk olarak “Doğu Avrupa” ülkelerinde görülmüş olsa da, “Latin Amerika”

¹²¹ Eroğlu, Eroğlu ve Aydın,a.g.e,s.192.

¹²² M.Feldstein,**Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management**, National Bureau of Economic Research Working Papers. 8837,NYC,2002,,s.18

¹²³ Eroğlu, Eroğlu ve Aydın,a.g.e,s.204.

lkelerinin de dış borçlarını karşılayamamaları nedeniyle kriz küresel bir kimlik kazanmıştır .¹²⁴

3.1.1.1. Meksika (Tekila) Krizi (1994-1995)

1994 senesinde Meksika’da yaşanan krizi ortaya çıkartan nedenleri detaylıyla incelemek, bugünün döviz kuruna bağlı olarak ortaya çıkabilecek olan krizlerinin gelişmesini değerlendirebilmek için önemlidir. 1994 senesine gelindiğinde, Meksika’da devlet tarafından yürütülen makro ekonomik politikalara sıkı sıkıya bağlı kalınması görüşü hakimdi. Örneğin, bu şartlarda enflasyonun “tek haneli rakamlarda” devam edeceği beklentisi yaygındı.¹²⁵

Fakat, hükümet tarafından belirtilen döviz kuru aralığının tavanında, bandın yıl sonunda genişliği “%14” olarak, yıllık “%4” lk artışa yani bu kadarlık bir devalüasyon belirlendi. Buna ek olarak, 1993 yılındaretim endeksinde yaşanan yavaşlama ve yaklaşan seçimlerinde etkisiyle maliye politikasında, yani vergilerde indirimın yanısıra sosyal harcamalarda artış sağlayacak şekilde bir miktar gevşeme yapılmıştır. 1993 yılının Kasım ayında Meksika’ nın NAFTA’ya kabulünün gerçekleşmesiyle beraber, yurtdışı kaynaklı yatırımlar, üretim ve ihracatta artış beklentisi oluşmuştur. 1994 senesinde Meksika ekonomisi ilk bakışta iyileşme izlenimi vermektedir. Reel GSYH büyümekte, enflasyon düşmekte ve cari denge açısından önem taşıyan“imalat sanayi ihracatı” gelişimini sürdürmektedir.¹²⁶

Tüm bu pozitif gelişmeler yaşanıırken, genişleyen krediler sayesinde bireysel harcamalar ve ithalatta artışı canlandırarak; 1993 yılında küresel standartlarından daha iyi durumda olan GSYH’ nin yanısıra “kısa vadeli sermaye girişleri” ile dengelenmeye çalışılan cari açık artarak, 1994’te GSYH’nın “%8” ine ulaşmıştır. Meksika’ nın bu dönemde yaşadığı mali darboğazda, yurt içi politik şokların yanısıra, yurtdışı kaynaklı finansal şokların etkisi de çok büyüktü. Sözü edilen dönemde gelişmiş ülkelerin bir çoğunda görülen yüksek kapasite, yatırım fonlarına ilgiyi arttırmıştı. Bunun bir sonucu olarak da gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan ülkelerde katı para politikaları yürürlüğe

¹²⁴ Feldstein,a.g.m,s.20

¹²⁵ Tjeerd M.Boonmana,Jan Jacobsa, Gerard Kupera, **Why didn’t the Global Financial Crises hit Latin America?**,Sept 2011,Cirano,s.85.

¹²⁶ Burın Hacıhasanoğlu, **Meksika ve Arjantin Krizlerinin Gelişmekte olan ülkeler için önemi**,2005,s.92.

konulmaya başlandı. Yüksek faiz oranlarına karşı koyamayan yabancı yatırımcılar portföylerinde getirisi yüksek olan bu piyasalara daha fazla yer vermeye başladılar.¹²⁷

1994 senesinde gelen devalüasyon zaten zor durumda olan bankacılık sektörünü daha da kötüleştirmiş, bunların sonucunda daha önce özelleştirilmiş olan 18 bankadan sadece 10 tanesi ayakta kalabilmiştir. Bu bankalar da sahipleri tarafından satılmış ve bu şekilde faaliyetlerine devam edebilmişlerdir. Bu 10 bankanın toplam aktif büyüklüğü ise bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğün %86' sını oluşturmaktaydı. Bu zaman içerisinde merkez bankası devalüasyonun olumsuz etkilerini azaltabilmek için yabancı para yükümlülüklerine ve bankaların net açık pozisyonlarına sınırlandırmalar getirmiştir.¹²⁸

1994 yılında Birleşik Amerika'da faizlerdeki yükseliş, Meksika açısından borçlanma ve ihraç maliyetlerini arttırmıştır . Dünyada şartlar Meksika ekonomisinin aleyhinde çalışırken ülke içerisinde de negatif gelişmeler birbirini takip etmiştir. 1994 Ocak ayındaki“NAFTA karşıtı Chiapas ayaklanması” nı, Mart' ta “bakan adayı Colosio ve Eylül ayında iktidar partisi genel sekreterinin suikastları” ve üzerine Aralık'ta diğer “Chiapas ayaklanması” takip etmiştir. Meksika' nın NAFTA' ya kabulüyle başlayan sermaye girişleri,Colosio suikastının yaşanmasıyla hızla düşüşe geçmiştir. Ardarda yaşanan iki suikastın ardından önemli sermaye çıkışları olmuş, Şubat ayında “30 milyar dolar” olan döviz rezervleri Nisan'da 17 milyar dolar seviyelerine inmiştir.¹²⁹

Döviz kuru bandı en yüksek değerlere fırlamış ve kısa vadeli devlet kağıtlarının faizleri %100 artmıştır. Sermaye göçlerinin; yaşanan negatif şokların doğal sonucu olduğu yaygın görüşünün tersine, “Krueger ve Tornell” , sermayedeki kaçışı politik şoklar kadar, bu şokların ardından uygulanan politikalara da bağlamaktadır. Döviz kurları, suikastın ardından hesaplanan aralığı aştığı için, hükümet, döviz kuru politikasını sürdürmeyi ve yerli kurum ve kuruluşlara dağıtılan kredilerin hacmini artırarak sermaye çıkışlarının olumsuz etkilerini örtbas etme yoluna gitmişlerdir.¹³⁰

Bir başka önlem de, Meksika Merkez Bankası Gözetimi Ulusal Komisyonu (CNBV) ortak bir programı hayata geçirmişlerdir. Bu programın amacı;

¹²⁷ M.A.Savastano, J.Roldos ve J.Santaella, **Factors Behind the Financial Crisis in Mexico**, IMF World Economic Outlook, Annex 1, Washinton DC: IMF,May 1995,s. 90-97.

¹²⁸ Tunali,a.g.e,s.63

¹²⁹ Frederic Miskin,**Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective**, NBER Working Paper No. 5600,May 1996,s.89.

¹³⁰ A.Krueger ve A.Tornell, **The Role of Bank Restructuring in Recovering From Crises: Mexico 1995-98**,NBER Working Paper No. 7042,March 1999,s.21.

- Bankaların iflas riskinin azaltılması
- Daha fazla sayıda banka ve tüketicinin desteklenmesi
- Merkez Bankası kredilerinin sınırlandırılması
- Mali etkinin azaltılıp, zamana yayılması için hükümet ve bankaların programın maliyetini paylaşmaları,
- Hisse senetlerinde şahıslar yerine kurumlara öncelik verilmesi,
- Yabancı bankaların kurulması özendirilerek rekabet ortamı oluşturulması,
- Bazı sektörlerin teşviki amaçlı kurulan bankaların kredi hacimlerini arttırmalarına yardımcı olunmasını sağlamak.¹³¹

Ekonomi çevreleri bu politikayla, bankacılık sistemindeki 32 kırılım noktasını dikkate alıyor ve faizlerde resesyona neden olabilecek ani yükselişi önlemeyi hedefliyordu. Yerli kredilerin hacmindeki genişlemeye ek olarak, yöneticiler, sermaye çıkışlarına yönelik dolar cinsinden bono ihracı gerçekleştirmişlerdi. Büyük miktarlarda “peso cinsinden kağıtlar, dolar cinsinden kısa vadeli kağıtlara dönüştürülmüş”, 1993’te “1.2 milyar A.B.D. doları” olan “Tesobonos stoğu” 1994 Aralığı’nda 29 milyar dolara ulaşmıştır. Yıl sonu döviz rezerv oranlarıyla karşılaştırıldığında bu tutar 12.5 milyar dolardır.¹³²

Böyle bir borç değişiminin “uluslararası rezervlerde bir azalış ve kısa vadeli döviz borcunda bir artış yarattığını” söyleyen Sachs ve diğerleri¹³³, böyle politikaların sonuçta devletin kasasını “illikit” ve “finansal açıdan kırılgan” hale getirdiğini savunmuşlardır. “İllikidite” durumu, Meksika’yı büyük paniğe sürüklemiştir. Ekonomi çevrelerine göre, yatırımcılar vadesi dolan borçların ödeyemeyeceğini düşündüklerinden, Meksika’ daki yatırımlarını çekmeye başlamış, bunun üzerine ise, diğer yatırımcılar benzer davranışlar sergileyerek, sürü psikolojisiyle bir kriz yaratmışlardır. Savastano ve diğerleri (1995) ise; “IMF World Economic Outlook” ta yayınlanan çalışmalarında, “NAFTA üyelerinden sağlanan 6.75 milyar A.B.D. doları tutarındaki kısa vadeli kredinin ve para otoritelerinin

¹³¹ Tunalı, s.129.

¹³² Kruger, s.105.

¹³³ J.Sachs, A.Tornell ve A.Velasco, **Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995**, Brookings Papers on Economic Activity, 1996, No:16, s.148.

yerinde kararlarının finansal piyasalardaki baskıyı hafıflettiğini belirterek, Nisan ayından Kasım ayına kadar rezervlerin neredeyse sabit kaldığını” belirtmişlerdir.¹³⁴

Ancak Meksika’daki bu kriz yayılma yani “tekila etkisi” yaratarak, etkileri öncelikle “Arjantin ve Brezilya” da görölmeye başlanmıştır. Amerikan bankaları krize tepki olarak bu ölkelerde bulunan portföylerini elden çıkarmaya başladılar.

Meksika kriziyle birlikte ekonomi çevreleri önemli dersler almıştır. Bu derslerin başında;

- “Sabit veya yarı sabit kura dayalı istikrar programlarının ilk etkileri olumlu da olsa orta ve uzun vadede aşırı değerli döviz kuru yaratarak cari açıklara neden olacaktır,
- Geniş cari açıkları, kısa vadeli yabancı sermaye ile finanse etmenin ciddi sorunlar yarattığı,
- Portföy yatırımlarının ve kısa vadeli sermaye akımlarının aşırı bir şekilde değişken ve istikrarı bozucu etkileri olduğu,
- Bankaların denetim ve düzenlemelerinin yapılma gereği olan zayıf bankacılığın krizin yayılmasına yol açtığı gibi aynı zamanda da merkez bankalarının kriz sırasında faiz oranları silahını kullanmasını engellediği,
- Finansal işlemlerdeki şeffaflığın yatırımcıların güvenini tesis etmede öneminin büyük olduğu” gelmektedir.

Kriz sonrası yukarıda belirtilen çıkarımlar yapılmış olsa da ; 1997-98’ de yaşanan “Asya krizi”nde bu sorunların birçoğu aynen yer almıştır. Bunlara rağmen, iktisatçılar, yatırımcılar, bilim adamları ve kredi kuruluşları ve Asya’ da yeni bir kriz beklemiyordu.¹³⁵

ABD’ de 11 Eylül’de yaşanan olaylardan sonra ortaya çıkan ekonomik yavaşlama Meksika’ da da ekonomik gelişmeleri olumsuz etkilemiş ve 2002 yılı için beklenen büyüme oranı %4 olarak belirlenmesine rağmen bu oran, %1.25 olarak güncellenmiştir. Finansal sistemin güçlü olabilmesi için devlet para ve maliye politikalarının sürdürülebilmesine çalışmış ve yatırımcı güvenini destekleyici programlar uygulanmıştır.

¹³⁴ M.A.Savastano, J.Roldos, ve J.Santaella, **Factors Behind the Financial Crisis in Mexico**, IMF World Economic Outlook, Annex 1, May 1995, Washinton DC: IMF, s. 90-97.

¹³⁵ İTO, 2001, s.35 <http://kutuphane.ito.org.tr/yordambt/yordam.php> , (21.12.2018)

Ancak bu olayların ardından, kamu kağıtlarının dağılımında ve pesonun güçlü para imajında zayıflama görülmüştür.¹³⁶

Tekila krizinin hemen ardından, “Meksika ve Arjantin” in hızla toparlanıp, gelişim sürecine girdiği ve krizin geçmişte kaldığı düşüncesi hakim olmaya başlamıştı. Sınırlarına hakim olabilen yatırımcılar çok kazandılar. Bu nedenle de; uyarı olarak görülmesi gereken şeyler, tam tersine kendini beğenmişliğe dönüştü. Latin krizinden çıkan derslerden açıkça birşeyler öğrenenler sayıca az olmasına rağmen, “tekila krizi” ardından ortaya çıkan akıl yürütme şu şekilde yorumlanabilir.¹³⁷

Öncelikle, tekila krizi dünyanın büyük işlerde kullandığı yöntemlerle ilgili bir şey değildi. Bu Meksika’ nın politik hatalarının bir sonucuydu. Bunların başında da, aşırı değerlenmiş ulusal para, pesoya karşı spekülasyon başlatıldığındakredilerin daraltılması yerine genişletilmesi ve yapılan devalüasyonun ani ve güven sarsıcı bir şekilde yapılmış olması gelmekteydi. Kısacası alınan hatalı ders, Meksika’ nın bir anda çökmesinin dünyanın geri kalanını çok az ilgilendirdiği idi. Ancak Tekila krizinin ortaya çıkmasından sadece dört yıl sonra, Asya, Brezilya ekonomilerinin denetimden çıkmasıyla bu krizden alınan hatalı dersler ortaya çıktı.¹³⁸

Meksika’ da enflasyon oranı 2001’ de %6.5 olarak gerçekleşmiş bu oran 2016’ da %2.8’ lere gerilemiştir. Meksika günümüzde, “Latin Amerika’ nın Brezilya’ nın ardından ikinci, dünyada ise 15. en büyük ekonomisi” olmayı başarmıştır. Meksika Pesosu, “Amerikan ekonomisinde yaşanan durgunluk, petrol fiyatlarındaki düşüş ve kamu açığı” gibi sorunların bir sonucu olarak, OECD ülkelerinin para birimleri içerisinde 2016’da en büyük ve ani değer kaybı yaşayan para birimi seçilmiştir. 2017 Dünya Bankası Raporu’nda Meksika,“iş yapma kolaylığı açısından dünyada 49. sırada yer almış, Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEC) “Küresel Rekabetçilik Raporuna” göre ise 51. ülke olarak sıralanmıştır .¹³⁹

¹³⁶ Erişah Erican, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye**,Derin Yayınları, İstanbul,2002,s.73.

¹³⁷ Krugman,a.g.e,s.60

¹³⁸ A.g.e,s.61

¹³⁹ Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr/meksika-ekonomisi.tr.mfa> , (26.01.2019)

3.1.1.2. Arjantin Krizi (1994-1995)

Arjantin’ de “1982 ve 1989” senelerinde finans krizleri yaşanmış ve bu krizlerin ardından sistemin sil baştan yapılandırılması söz konusu olmuştur. 1982 krizi sonrasında başlatılan yeniden yapılandırılma sürecinde yapılan hatalar 1989 krizine giden yolu hazırlamıştır. Her iki krizin benzer yönleri olmakla beraber bir çok noktada ayrışır. Ayrışan bu noktalara göre, bankacılık sektörünün tepkileri ve önlemleri de farklılaşmıştır. 1982 yılındaki krizinde kuru çapa olarak kullanan dezenflasyon programının etkisi büyük olmuştur.¹⁴⁰

Enflasyonist baskılar nedeniyle finansal piyasalar zor günler geçirmeye devam etmekteydi. Tüm bu baskıyı sonlandırmak ve iktisadi büyümeyi canlandırmak için, “1 Nisan 1991” tarihinde, “Konvertibilite Planı” yürürlüğe girmiştir. Bu plan çerçevesinde, Merkez Bankası bir “para kurulu” gibi çalışarak ve bu hedefe yönelik olarak “bire bir peso dolar bağlantısı” (1\$=1Peso) kullanılarak kurdaki dalgalanmaların önüne geçilmesi hedeflenmiştir.¹⁴¹

Diğer bir taraftan, bu dolar bağlantısının kullanılarak, ülke parasının değerinin ve kredibilitésinin, rezerv para birimi oranında artacağı ve değerlendirileceği düşüncesi olmuştur. Fakat, bu durum bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin; cari açıkta büyümeye, likidite sıkıntısına ve dolayısıyla da “para krizi” riskini de beraberinde getirmiştir. Uygulanan “konvertibilite planı”nın ülkeye sermaye girişini hızlandırmasıyla değer kazanan peso, cari dengeyi bozmuş ve bütçedeki açığın büyümesine neden olmuştur.¹⁴²

Makro ekonomik etmenlerin yanısıra finansal faktörler de krizde rol oynamıştır. Uzun süren enflasyon süreci mevduatın vade yapısını kısaltarak bankacılık sisteminin doğasında bulunan vade uyumsuzluğu riskini daha da arttırmıştır. Bununla beraber, banka mevduatlarına getirilen yüzde yüz güvence de mevduat sahiplerinin sağlam-zayıf banka ayrımı yapmadan, en yüksek faizi veren bankaya yönelmesini ve ahlaki risk problemini de

¹⁴⁰ Tunalı, a.g.e, s.67

¹⁴¹ Güven Delice, *Arjantin’de Finansal Reformlar ve 2001 Krizi*, DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi. 3. 2, Vol.162–186, s.165

¹⁴² Harun Yavaş, *1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri*, KHÜ Yayınları, İstanbul, 2007, s.88.

ortaya çıkartmıştır.1980 öncesinde hızla artan banka ve banka dışı finansal kurumların denetiminin zayıflaması da bu krizin temel nedenlerinden biri sayılabilir.¹⁴³

Arjantin günümüzde GSYH dikkate alınarak bakıldığında, “Brezilya ve Meksika” dan sonra “Latin Amerika” nın en büyük üçüncü ekonomisi olma özelliğini taşır. 2017 verileriyle enflasyon oranı % 26.9 iken, işsizlik %8.10 olarak gerçekleşmiştir. Arjantin’ in ihracatında büyük payı olan “Çin, Brezilya ve Venezuela”gibi pazarlarda yaşanan ekonomik durgunluk, Arjantin’i de olumsuz etkileyerek, Arjantin ekonomisinin 2016’da “%2.3” küçülmesine neden olmuştur. Yıl sonuna doğru ekonomide kaydedilen büyümeye rağmen, dış borçlanmalar artmıştır. Arjantin, 2017 yılı sonrasında mecliste finansal reformlar yaparak, vergi ve emeklilikte yeni yasalarıyla ekonomilerini yeniden yükselişe geçirmeyi hedeflemiştir.¹⁴⁴

3.1.1.3. Brezilya Krizi (1999)

Brezilya bankacılık sektörü 1929 senesinde bir kriz yaşamış, bu krizin ardından II. Dünya Savaşı’ na kadar önemli bir iktisat politikası uygulamamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ise mali sistemin istikrarı için Brezilya parası dolara endekslenmiş ancak başarılı olunamamış ve defalarca devalüasyon yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1970’ lerin sonlarında artan büyüme hızıyla beraber yükselen enflasyon ülke ekonomisini zorlamaya başlamıştır. Bu ortamdan hem kamu hem özel sektör bankaları yararlandığından her iki kesimin de şube sayılarında ciddi artışlar yaşanmıştır. 1970 yılında sektördeki şube sayısı 5576 iken bu sayı 1984 senesinde 8902’ ye yükselmiştir.¹⁴⁵

Bankacılık sektöründeki bu gelişme, ülkeye yabancı sermayeyi çekmiştir. Yüksek kamu açıkları vermeye başlayan ülke ekonomisi artan bütçe açıklarını merkez bankası kaynaklarından karşılama yoluna gidince, hiperenflasyon oluşmuştur. Hiperenflasyona engel olmak ve ülkede mali disiplini sağlamak amacıyla devlet iç borçlanmaya gidince bu kez de özel sektöre gitmesi gereken bankacılık sektörü kredileri kamu harcamalarının finansmanında kullanılır olmuştur. Bu tehlikeli gidişatı ve hiperenflasyonu kontrol etmek amaçlı hükümet 1994 senesinde real planını uygulamaya koymuştur. Real planınca; Brezilya Merkez Bankası’ nın kamu ve özel bankalarının sorunlarının çözümünde

¹⁴³ Tunalı,a.g.e,s.67

¹⁴⁴ Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr/arjantin-ekonomisi.tr.mfa>, (26.01.2019)

¹⁴⁵ Pelin Ataman Erdönmez, **Brezilya’da Banka Yeniden Yapılandırılması ve Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi**, TBB Yayınları, Aralık 2000, s.6-8.

başvurduğu yöntemler; tasfiye, yeniden sermayelendirme, birleşme ve devralmaları teşvik, yeniden yapılandırma ve bankaların satışıydı.¹⁴⁶

Bu önlemlerin de etkisiyle, 1997 senesinde dünya halen Asya kriziyle savaşıırken, Brezilya ekonomisinde hareketli bir dönem yaşanmaktaydı. Bir çok ülkede kriz dönemlerinde yaşanan hareketli ekonominin sonuçları cari dengelerde bozulma problemleri yaratmasıydı. Cari dengeki bu açık, kısa vadede yurtdışından gelen sermaye akımlarıyla kapatılmaya çalışılıyordu. Ancak bu kısa vadeli sermaye akımlarının, ekonomiler için her zaman büyük bir risk faktörü oluşturduğu da unutulmamalıdır.

Makro-ekonomik göstergeler pozitif döndüğü ve piyasaların canlandığı bir dönem olduğu halde, cari açığı hızlı büyüme, Dornbusch ve Krugman gibi iyi iktisatçıların gözünden kaçmamış ve tedbirli olunması yolunda uyarılar yapmışlardır. Dornbusch; “Brezilya para birimi reali yabancı sermayenin bir sonucu olarak değerlendirmiş, bunun enflasyonu azaltmakla birlikte, ihracat performansını olumsuz etkileyebileceği ve dış ticaret açığının tehlike yaratabileceği” düşüncesini sık sık dile getirmiştir. Bu ikazların haklılığı, “1994-1997” yılları arasındaki ekonomik göstergeler incelendiğinde daha net anlaşılmaktadır. Net ihracat yıllık bazda sadece “%1” kadar büyüyebilmiş, buna karşın ithalat aynı zaman diliminde, yıllık bazda “%60” lık bir artışla Dornbusch ve Krugman gibi iktisatçıları doğrulamıştır.¹⁴⁷

1998 yılında ortaya çıkan Rusya’daki krizden önce enflasyon oranı sadece “%5” lerde seyretmiş olsa da, Brezilya artan reel faizler nedeniyle yüklü bir borcun altında kalmıştı. Yüksek faizler her zaman olduğu gibi kısa süreli sermaye akışlarını tetiklemiş ve borç GSYH’ ya oranla “%35” lere dayanmıştı. Başkan Cardoso, bu dar boğazda seçime gitmiş ama buna rağmen yeniden başa gelmişti. Cardoso, seçimlerin hemen ardından yeni bir tasarruf paketi hazırlattı ve yürürlüğe soktu. Yurtdışından “IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlardan ve G7 ülkeleri” nden yapılan finansman destekleriyle piyasalar tekrardan duruldu. 1999’da vali olarak seçilen “Gerais”ın devlete olan “20 milyar dolarlık” borcu önümüzdeki kısa bir zaman diliminde geri ödemesinin mümkün olmadığını söylemesiyle birlikte alınan “moratoryum” kararı tasarruf paketinin olumlu rüzgarını bir

¹⁴⁶ Tunalı, a.g.e, s.65.

¹⁴⁷ Engin, a.g.e, s.50

anda tersine çevirdi. Kur dengesi bozuldu, yerel para birimi real ani ve hızlı değer kaybetmeye başladı, bunun üzerine faizler tekrardan yükseltildi .¹⁴⁸

Faizlerin yükseltilmesiyle beraber, real tekrardan değerlenmeye başladı ve borsa, krizin dip noktasındaki değerine göre “%240” oranında yükseldi. 1999’da yalnızca “%0,8” lik bir oranda büyüyen Brezilya ekonomisi, 2000 senesine gelindiğinde, ihracatını “%15”arttırarak, “%4,4” lük bir büyüme hızına ulaşmıştır. Brezilya, 1999 krizinden sonra “dalgalı kur rejimi” ve “enflasyon hedeflemesi”ne geçiş yapmıştır. Ancak yerel para birimi olan real’de, 2002’de yeniden, tıpkı 1999’da yaşadığı hızlı bir değer kaybı ve devalüasyonu yaşamıştır.¹⁴⁹

Finansal krizin toparlanma sürecinde Brezilya’ nın ekonomik politikalarının çok da başarılı olduğu söylenemez. Öncelikle, tüm periyotta uygulanan para politikası oldukça karmaşıktı. Bu süreçte, faiz oranlarını düşürmekte oldukça yavaştı ve ekonomi 2010’ larda resesyon belirtileri göstermeye başladığında, genişlemeci para politikalarını uygulamadı. Üstelik en dip resesyon döneminde aksine ekonomideki enflasyonist baskılarla savaşmak adına sıkı para politikası uygulandı. Sonuç olarak Brezilya, ekonomik büyüme performansını arttırmak istiyorsa, reel ekonominin önemini göz önünde bulunduran daha dengeli bir para politikası uygulamalıydı.¹⁵⁰

2016 verileriyle Brezilya’ da enflasyon oranı %8.7 iken, işsizlik oranı %11.5 olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde “Latin Amerika’ da ilk sırada, dünyada ise 9. büyük ekonomiye sahip olan Brezilya, 1990’lı yıllardaki ekonomik serbestleşme çalışmalarının sonucunda özellikle otomotiv sanayi ve altyapı modernizasyonunda önemli gelişmeler sağlamıştır. Brezilya ekonomisi 2015 yılında %3,8, 2016 yılında ise %3,6 oranında küçülmüştür. 2017 yılında ise ekonomik daralmanın azalması hatta durması da beklenmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik Brezilya’da yüzyıllardır büyük bir problem olmaya devam etmiştir. “Brezilya Coğrafya ve İstatistik Enstitüsü (IBGE)” nün Kasım 2017’de yayınladığı bir çalışmadaki sonuçlara göre, Brezilya’nın en zengin %1’lik kesimi 2016 yılında ülke nüfusunun yarısının elde ettiği gelirden %36,3 kat daha fazla gelir

¹⁴⁸ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, **Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri**, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2002, Sayı No.27, s.12.

¹⁴⁹ A.g.m, s.28.

¹⁵⁰ Mevlüt Tatlıyer, **Brazilian Economic Policy in the Aftermath of the Global Financial Crisis**, İstanbul Medipol University, Nova Science Publishers, 2017, s.91

elde etmiştir.” Bunun yanısıra, Brezilya 2016 yılı verilerine göre, 1.8 milyon tane çocuk yaştaki işçiyi çalıştırmaktadır.¹⁵¹

3.1.2. Asya Krizi (1997-1998)

Yabancı ülkelerde görülen en büyük bankacılık krizlerinden biri olarak tarihe geçen Asya krizi 1997 yılında Tayland’ da ikiz kriz olarak başlamış daha sonra Endonezya, Güney Kore, Malezya ve Filipinler’ e sıçrayarak tüm Asya ülkelerini etkisi altına almıştır. İkiz kriz bankacılık ve döviz krizinin bir arada yaşanması anlamına gelir. “İkiz kriz”lerin oluşması için mutlaka çok büyük finansal şokların ortaya çıkması şartı yoktur. Finansal piyasaları olumsuz etkileyebilecek ufak bir müdahale dahi, sermaye giriş çıkışlarını kontrol altında tutan bankalar nedeniyle büyük bir etki yaratabilmektedir. Finansal piyasalarda oluşan beklentiler de bu etkinin kar topu gibi büyümesine katkı sağlar. Öte taraftan, finansal şokların büyümesinde bu krizlerin birbirlerini beslemesinin de etken olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁵²

Asya ekonomileri zayıftı, bunun nedeni asıl olarak yaptıkları kötü yatırımlar değil, bu yatırımları finanse etme şekliydi. Bu yatırımların çoğu dolar yada yen olan büyük miktarda borçla finanse ediyorlardı. Piyasalar aniden Asya paralarına yüz çevirip, onların değerini düşürünce, bu borçların yerel para cinsinden değerleri birden bire arttı ve yerel şirketlerin bilançoları çöktü. Bunun sonucunda, reel ekonomiyi de geçici bir süreyle kendileriyle birlikte dibe çektiler. Elbette bundan daha fazlası da vardı, ama hikayenin özü de buydu.¹⁵³

1990-1996 arasında Asya kaplanları olarak adlandırılan 5 ülkede “Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Tayland” iç ve dış makroekonomik göstergelerde görünür sorunlar bulunmamaktaydı. Hatta belirtilen dönemde ciddi ekonomik büyüme rakamları kaydedilmekteydi. Aşağıdaki tabloda bu ülkelerin kriz öncesi büyüme oranları görülmektedir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>, (27.01.2019)

¹⁵² Güloğlu, a.g.m, s.13.

¹⁵³ Krugman, a.g.e, s.14.

¹⁵⁴ Yüksel, a.g.e, s.65.

Tablo 5: Güney Asya Ülkelerinin Büyüme Hızları

ÜLKE	1990	1991	1992	1993	1994
Tayland	11.6	8.1	8.2	8.5	8.9
Endonezya	9.0	8.9	7.2	7.3	7.5
Güney Kore	9.5	9.1	5.1	5.8	8.6
Malezya	9.6	8.6	7.8	8.3	9.2
Filipinler	3.0	-0.6	0.3	2.1	4.4

Kaynak: "World Economic Outlook, IMF, 1997, <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending>", (25.12.2018)

Öte yandan, sermaye hareketlerindeki denetimsizliğin de etkisiyle kriz öncesi dönemde bölge ülkelerinin dış borçlarındaki artış dikkat çekmektedir. Bankalar yurtdışından topladıkları kısa vadeli kredileri genellikle yurt içinde uzun vadeli krediler olarak değerlendirmişlerdir. Bu ülkelerin para birimlerinin de dolar cinsinden endeksli olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda ciddi bir kur riskiyle karşı karşıya olduklarını söylemek zor değildir.¹⁵⁵

Diğer taraftan, Asya ülkelerini krize götüren diğer bir neden de yurtdışından temin edilen kısa vadeli kredilerin inşaat sektörüne uzun vadeli olarak aktarılmasıydı. Kriz öncesi dönemde, ülkelerin emlak fiyatlarında ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Sonra birden bu fiyatlar düşmeye başlamış, bunun da bir sonucu olarak yabancı sermayede çıkışlar görülmeye başlanmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Tunalı, a.g.e, s.31

¹⁵⁶ Yay, Yay, Yılmaz, a.g.m, s.35

Tablo 6: Kriz Öncesi ve Sonrası Asya Ülkelerinin Sermaye Rakamlarının GSYH' ya Oranı

Ülke	1994	1995	1996	1997
Endonezya	2.7	6.1	6.3	1.7
Filipinler	3.1	4.5	9.9	0.6
Güney Kore	3.2	4	5.1	2.9
Malezya	1.6	8.9	9.6	4.7
Tayland	8.6	12.6	9.2	-10.9

Kaynak:“Ha-Joon Chang ve Diğerleri, The Asian Crisis: Introduction, Cambridge Journal of Economics, 1998, s.12”

Yukarıdaki tabloda da şahit olduğumuz bu sermaye kaçıışı kurdaki baskıyı daha da arttırarak içinden çıkılamaz bir hal almasına neden olmuştur.

Krizin başında genel olarak Batı, özel olarak da Uluslararası Para Fonu (IMF) bunun sadece bir mali panikten ibaret olmadığını ilan etmekte aceleci davrandı. Onlara göre bu, Asya ekonomilerinin derin yapısal sorunlarını yansıtıyordu ve köklü reformlar yapılmadan da çözülemeyecekti. Ancak neresinden bakarsanız bakın, bu reformlar mevcut suistimallerin yalnızca bir parçasını düzeltmiş ve durdurulmuştu. En kötü yönetilen bankalar kapatılmış, en yozlaşmış ahabap çavuş şirketlerinden birkaçının kanatları kırılmış, ama Asya kapitalizmine özgü kötü alışkanlıklar büyük ölçüde düzeltilemeden kalmıştı.¹⁵⁷

Buna rağmen, kriz ekonomilerinin en büyüğü olan Güney Kore, kaybettiklerini şaşırtıcı bir hızla geri kazanmıştır. Tüm bunlar, krizle başa çıkmanın tek yolunun çok büyük ve acil bir reform olduğu iddiasının kesinlikle yanlış olduğunu göstermektedir. Eğer krizin Asya' nın günahlarının cezası olduğunu savunan ahlakçı yaklaşıma inanıyorsanız, iyileşmenin de yalnızca köklü bir değişimle mümkün olabileceğini düşünürsünüz. İyileşmenin böyle bir değişim olmadan başlaması ise krizin sadece bir panikten ibaret olduğunu göstermektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Krugman, a.g.e, s.13

¹⁵⁸ A.g.e, s.14

Asya krizindeki bir diğer büyük sorun bilgi ve şeffaflık eksikliğiydi. Bozulan banka portföyleri, bilanço kalemleri, şirket borçları gibi konularda ortalıkta tutarsız söylentiler dolaşmakta ve bunlar incelenmeksizin doğru gibi kabul görmekteydi. İşte bu ve bunun gibi nedenlerle derecelendirme kuruluşları “Doğu Asya” ülkelerinin mali durumlarını tahmin etmede yetersiz kaldılar. “Standart&Poors” bile, 1 Ağustos 1997 tarihine kadar Tayland’ın, 31 Aralık 1997’ ye kadar ise Endonezya’nın puanında negatif yönlü bir değişiklik yapmadı.¹⁵⁹

Fazla üzerinde durulmayan başka faktör ise;Asya ülkeleri’nin büyük çoğunluğunda var olan politik istikrarsızlığın varlığıydı. Reform mali krizi gidermek için ne gerekli ne de yeterli bir şeydi ve dünyanın bu krize verdiği tepkinin merkezindeki bir süs eşyası olmak zorunda değildi. Aslında IMF, kredi verirken yaptığı sözleşmelerde, “ülkelerin birkaç ay içinde bütün kurumsal yapılarını kökten değiştirmeleri” talebinde bulunup, panik ortamının derinleşmesine neden olmuştur.¹⁶⁰

Tayland’da 1997 yılında oluşturulan koalisyon hükümeti yetersiz ve doğru kararları alıp yürürlüğe koymakta son derece yavaştı. Kore’ de daha önce hiç yaşanmadığı bir şekilde muhalefet bir zafer kazanmış ve bu zaferin sonucunda halkın finansal politikalara yönelik merakı artmıştı. Aynı durum Endonezya için de geçerliydi.¹⁶¹ Tıpkı Koregibi hızlı toparlanma kaydeden bir diğer ülke ise, IMF’ nin dayatmalarına boyun eğmeden, kendi kurallarını uygulayan Malezya’ dır.¹⁶²

Nobel ödüllü iktisatçı Paul Krugman’ ın 25 Mayıs 2018 tarihindeki açıklamasına göre Türkiye’ nin kendi kendini besleyen Asya tipi bir krizin eşinde olduğunu belirtti. Krugman’a göre, Türkiye, böyle bir kriz karşısında çok kırılgandır. Dünya Bankası rakamlarına göre Türkiye’nin dış borç stoğunun, GSYH’ nin %48’ine ve toplam ihracatının neredeyse iki katına yakın olduğunu açıklayan Krugman;“bu borç yükünün büyük ölçüde özel sektörün sırtına yüklendiğini ve bu gelişmelerin, 1996 yılında Endonezya’daki finansal ortamla benzer özellikler taşıdığını” söylemiştir. Endonezya’da sisteme olan güvenin sarsılmasıyla, kurda “kendi kendini besleyen bir çöküşün” başladığını belirten Krugman, kurdaki bu hareketin döviz cinsinden dış borçla da birleşince “borç/GSYH” oranında,

¹⁵⁹ S.Edwards, **On Crisis Prevention: Lessons from Mexico and East Asia**,NYC,1999,p.293

¹⁶⁰ Krugman,a.g.e,s.15.

¹⁶¹ M.Kawai,R.Newformer ve S.Schumukler,**Crises and Contagion in East Asia:Nine Lessons**,NYC,2000,s.56

¹⁶² Krugman,a.g.e,s.15

1996'da %58 olan oranın, 1998'de %168' lere kadar çıktığını belirtmiştir. Tüm bunların Türkiye açısından kesin bir gösterge olmadığını, ancak benzerlik göstermesi açısından ortaya çıkma ihtimali olduğunu da açıklamasında belirtmiştir.¹⁶³

3.1.3. Rusya Krizi (Ağustos 1998)

Rusya' da 18. yüzyılın başlarından itibaren, üç büyük liderin, Petro, Lenin ve Gorbachev' in adıyla özdeşleşen üç büyük değişim dalgası gerçekleşti. Büyük toplumsal değişim dalgalarından üçüncüsü 1980' lerin sonlarında gerçekleşti ki bu sosyalist sistemin çöküşüydü.¹⁶⁴

Rusya'da 90'lı yıllar oldukça hareketli geçmiştir. Bu yıllarda Rusya'da hem siyasi hem ekonomik olarak büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bu zaman zarfında, “serbest piyasa ekonomisi”ni kabul eden Rusya, rubleyi uluslararası piyasalarda işlem ve kabul gören bir konuma getirmeyi başarmıştır. Bu durum, Rusya ekonomisinin hassasiyetini arttırmış, daha kırılgan bir hale getirmiştir. Ekonomi çevreleri, Rusya' nın 1998' de yaşamış olduğu “bankacılık krizi” ni hazırlayan temelin o zamanlarda atıldığını savunmaktadır.¹⁶⁵

1990'da“Sovyetler Birliği”nin dağılmasının ardından“Boris Yeltsin”, Rusya tarihindeki ilk seçimlerin galibi olarak Rusya'ya devlet başkanı seçilmiştir. Yeltsin, başkan yardımcısı “Gaidar” la, Rusya' yı etkisi altında olduğu “merkezi planlama” dan çıkartıp, “serbest piyasa ekonomisi”ni hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmek amacıyla, IMF ve uluslararası kuruluşlardan borçlanma yoluyla finansman sağlamış, Rusya' nın küresel ekonomiye entegrasyonu için “dış ticaret ve döviz kurları”ndaki engelleri yıkmıştır.

Fiyat kısıtlamalarının ortadan kalkması ve ticaretin serbestleşmesiyle enflasyon oranları ani bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu duruma çare olarak sunulan,“merkez bankası”nın para basması sonucunda enflasyon oranı, 1991' de“%100”ü bile aşarak, 1992 yılında “%2526”ya ulaşmıştır.¹⁶⁶

¹⁶³ Çevrimiçi: <https://tr.sputniknews.com/analiz/201807111034234625-nobelli-iktisatci-turkiye-asya-tipi-kriz/> (10.12.2018)

¹⁶⁴ Osman Nuri Aras, Mustafa Öztürk, **1998 Rusya Krizi: Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Tıkanma,İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi**,Orion Kitabevi,2015,Ankara,s.242.

¹⁶⁵ Suat Oktar ve Serhat Yüksel,**1998 Yılında Rusya'da Yaşanan Bankacılık Krizi ve Öncü Göstergeleri**,Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi,YIL 2015, CİLT XXXVII, SAYI II, S. 327-340,Doi No: 10.14780/iibd.51360,s.331.

¹⁶⁶ M. Büşra ENGİN,**Gelişmiş ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, Sosyal Bilimler Dergisi 2007, Vol(2), s.35-60

Şüphesiz ki; sosyalizmden kapitalizme geçiş bir çok ülke için çok zor bir süreçtir ancak bunun en imkansız görüldüğü ülke Rusya'dır. Bunun en önemli nedeni, merkezi planlamanın yönlendirici etkisini kaybetmiş olmasına karşın halen piyasa sistemini yerleştirememiş bir ülke oluşuydu. Eskiden halihazırda kalitesiz üretim yapan fabrikalar sonunda onu da üretememeye başladı, kollektif çiftlikler geçmişte olduklarından da kötü durumdaydı. Üstün bilgi ve yetenek sahibi yüzbinlerce “programcı,mühendis, bilim adamı, doktor ve matematikçi” sıradan işler dahi bulamamaktaydı. Boris Yeltsin ülkeyi kısa bir süreliğine demokrasiye çevirmiş olsa da, aynı zamanda bir kleptokrasiye de çevirmiştir. Ekonomik anlamda imtiyazlar elde etmek amaçlı politikacı satın alan bir grup oligark ülkedeki paraları ve kaynakları ülke dışına kaçırarak Rusya'yı kaçınılmaz bir krize sürüklemiştir.¹⁶⁷

Dünya gündemini oluşturan Asya krizinin ardından su yüzüne çıkan Rusya krizi bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu krizin, global ekonomideki yeri her ne kadar Asya krizi kadar büyük olmasa da, siyasal ve stratejik ağırlığı nedeniyle dünyada, özellikle de Batı dünyasında ilgiyle izlenmeye başlandı. Endişenin bir nedeni 1929 büyük buhranı gibi yayılması iken, diğer bir neden de eski sosyalist ülkede girişilmiş liberalleşme dalgasının piyasa ekonomisinin başarısını temsil etme durumuydu.¹⁶⁸

Rusya krizinin ana iki nedenden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bunlarda ilki, 1997'de ortaya çıkan “Asya krizi” döneminde“petrol fiyatlarında” ciddi düşüşler yaşanmıştır. Rusya'nı temel gelir kaynaklarından biri olan petrol fiyatlarındaki bu düşüşle beraber, ülkede cari açık sorunu ortaya çıkmıştır. Rusya'yı krize taşıyan problemlerden biri de borç oranlarının ve bütçe açığının giderek artmasıdır. Dönemin Rusya' sının yüksek kredi notları, devletin kolaylıkla kısa vadeli olarak borçlanabilmesine olanak tanımıştır. Bu borç yükü de ülkeyi krize sürükleyen temel sorunlardan biri olmuştur.¹⁶⁹

Bunlara ek olarak, Asya ülkelerinde 1997 yılı ve Temmuz'unda başlayan krizin uzun sürmesi endişelere neden oldu. Mevcut ekonomik göstergeler ve özellikle de bütçe açığı Rusya' nın da bir krize sürükleneceği ihtimalini güçlendirirken, Asya krizi sonucunda emtia fiyatlarındaki düşüşün Rusya' ya yansımaması imkansızdı. Öte yandan, Asya

¹⁶⁷ Krugman, a.g.e, s.139-140

¹⁶⁸ Aras,Öztürk,a.g.e,s.245.

¹⁶⁹ Oktar,Yüksel,a.g.m,s.331.

ülkelerinin devalüasyon yapmaları, ticari açıdan rakipleri konumunda bulunan Rusya' nın ihracatını daraltıcı bir etki yapmıştır. Ve çok geçmeden de Asya krizi Rusya' yı da etkisi altına almıştır.¹⁷⁰

Tablo 7: Kriz Sürecinde Rusya' nın Ekonomik Verileri

Değişkenler	1996	1997	1998
Büyüme Oranı (%)	-3.4	0.9	-4.9
Enflasyon Oranı(%)	21.8	11	84.4
İşsizlik Oranı (%)	9.6	10.81	11.89
Cari Açık/GSYH	2.7	-0.02	0.08

Kaynak: “IMF , <http://data.imf.org/?sk=388DFA60-1D26-4ADE-B505-A05A558D9A42>”, (26,12,2018)

Devletin kendini garanti altına alma amacıyla yükselttiği vergiler, birçok firmanın illegal faaliyetlerine zemin hazırlamış, bazı yatırımcıların ise panikleyerek kaçmasına neden olmuştur. Devlet gelirlerindeki düşüşün yanısıra, daha önceki gibi kolay borç bulamayan Rus hükümeti çalışanların maaşlarını karşılayamaz bir konumdadır. İhracatı “petrol fiyatlarındaki düşüş” le sarsılan ülke, “Sovyetler Birliği” nin yıkılmasından sonra büyüyen cari açıkla başetmek zorunda kalmıştır. Faiz oranlarının “%80” lere çıkmasının ardından ülkenin yabancı para cinsinden rezervleri tükenmiş, ruble hızla değer kaybetmiş ve kriz bankacılık sektörüne de sıçramıştır. Bu gelişmeleri takiben, “moratoryum” ilan edilmiş ve Rusya ekonomisi dibi görmüştür. IMF yada uluslararası kuruluşlardan destek paketleri alınması konusunda görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Ancak yeni hazırlanan ve vergi paketlerini, içerenprogram işe yaramayıp, zaten yüksek olan faizleri daha da arttırınca,“1998 Ağustos” ta yeni bir krizle karşı karşıya kalınmıştır. 1998 senesinde Rusya ekonomisi “ %5.3” oranında daralmış olmasına karşın, krizin hemen ardından hızlı bir genişleme dönemi ile canlanmıştır. Krizin temel nedenlerinden sayılan,“düşük petrol fiyatları”nın tekrardan yükselişe geçmesi bu büyümenin ana nedeni olduğu söylenebilir. 1998’de “ % 85” olarak belirlenen enflasyon oranı, Putin' in başkanlık yaptığı 2000’ lere gelindiğinde“% 20” lere kadar düşmüştür.¹⁷¹

¹⁷⁰ Aras,Öztürk,a.g.e,s.249.

¹⁷¹ Engin,a.g.e,s.47.

Bu krizin Rusya' ya maliyeti yüksek olmuştur. Kriz etkisini ülkede 1999 yılı ikinci çeyreğine kadar sürdürmüştür. Yapısal reformlara ilişkin önlem paketleri ve eylem planlarının etkisinin yanısıra, gerek devalüasyonun gerekse uluslararası piyasalarda artan petrol ve metal fiyatlarının etkisiyle krizden çıkış sürecine girilmiştir. İhracattaki artış, Rusya' nın döviz rezervlerindeki artışı beraberinde getirirken ruble de eski gücüne kavuşmuştur.¹⁷²

3.1.4. ERM Krizi (1992-1993)

Döviz kuru mekanizmasına dayalı bir parasal istikrar ortamı yaratmak amacıyla 1979' da "Avrupa Para Sistemi" oluşturulmuştur. Amaç;"üye ülkeler arasında enflasyon oranlarını yakınlaştırmaktı". 13 Mart 1979 tarihinde, İngiltere haricinde kalan Avrupa Birliği ülkelerinin "İtalya, İspanya, Almanya, Fransa, Belçika Lüksemburg, Hollanda, İrlanda ve Danimarka" yer aldığı "Avrupa Para Sistemi (EMS)" oluşturuldu ve bu sistemle hedeflenen para birliği sağlandı.¹⁷³

EMS'ye göre; "önceki sistemlerde görüldüğü gibi kurlar arasında dalgalanma bandı oluşturulmuş, para birimlerinin piyasa oranlarının (+/-) yüzde 2.25'den fazla sapma gösteremeyeceği ikili pariteler yer almış ve sisteme yeni giricek paralar için (sterlin, pezeta, escudo) dalgalanma marjı (+/-) yüzde 6 olarak belirlenmiştir, ayrıca ECU cinsinden rezervler, topluluğa katılan ülkelerin altın ve dolar rezervlerinin % 20 sini Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'na aktarmaları karşılığında 1979 yılında 23 milyar olarak yaratılmıştır."¹⁷⁴

1979-1999 yıllarında EMS' ye dahil olan ülkelerin ekonomileri birbirlerinden oldukça farklı yapılara sahipti. Bu farklılıkların temelini; enflasyon oranları, borçluluk düzeyleri ve finansal piyasalarındaki istikrar teşkil etmekteydi. Bu farklılıkları minimuma indirmek amacıyla bazı ayarlamalar yapılmış ve bu ayarlamalar çoğu kez sistemin sağlığı ve ülkelerin bireysel çıkarları doğrultusunda tartışma konusu olmuştur. Fakat genel olarak

¹⁷² Aras,Öztürk,a.g.e,s.267.

¹⁷³ Paul De Grauwe,A *Fragile Eurozone in Search of a Better Governance*,Cesifo Working Papers no:3467, May 2011,s.61.

¹⁷⁴ Aras,Öztürk,a.g.e, s.48

sistemin işleyişine baktığımızda “döviz kuru” mekanizmalarının işleyişlerinin olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür.¹⁷⁵

Avrupa Para Sistemi sayesinde;

- “Ortak bir para birimi
- Kambiyo kurlarındaki dalgalanmaları düzenleyen yeni kurallar,
- Üyelere kaynak tahsisini öngören bir fon, oluşturulmak istenmiştir.”

Birliğin ilk kuruluş amacı olan, “üye ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarının birbirine yakınlaştırılması” hedefine bağlı kalınarak, sermaye giriş çıkışlarının tam serbestliği büyük ölçüde gerçekleştirildikten sonra, parasal birliğe ait bir “Avrupa Merkez Bankası” kurulması ihtiyacı doğmuş ve bu amaçla da, “Avrupa Para Enstitüsü” 1 Ocak 1994 tarihinde kurulmuştur. Bu amaçla alınan tüm kararlar, “Maastrich Anlaşması” ile resmileştirilmiştir.¹⁷⁶

Parasal Birliği daha sağlıklı bir şekilde yönetebilmek, müdahale sistemini kolaylaştırmak amacıyla üyelerin para birimlerini kapsayan ortak sepete bağlı olan, “Avrupa Para Birimi” yani ECU oluşturulmuştur. “ECU para sistemi ile sistemin önemli parçalarından birini oluşturmaktaydı, paralar arasındaki merkezi kurları belirleyen bir hesap birimi ve bir farklılaşma göstermesi olan ECU müdahale sistemini kolaylaştırmakta, merkez bankalarının eş zamanlı faaliyetlerini sağlamakta ve rezerv para olarak kullanılmaktaydı.”¹⁷⁷

Avrupa Para Sistemi’nde işleyişin temelini oluşturan “Döviz Kuru Mekanizması” sayesinde, sistemin hedeflediği “parasal istikrar bölgesi” kavramı detaylarıyla açıklanmıştır. “Döviz Kuru Mekanizması”yla belirlenen bir aralıktaki dalgalanma oranlarından yani “tüneldeki yılan” dan farkı, bu yeni oluşturulan sistemde tek bir para

¹⁷⁵ Yay,Yay,Yılmaz,a.g.m,s.32.

¹⁷⁶ M.Obstfeld, **Models of Currency Crises With Self-Fulfilling Features**, European Economic Review,1996, s.40.

¹⁷⁷ Grauwe,a.g.m,s.67.

biriminin değil de, topluluk içindeki para birimlerinin kurlarının bütünleşmiş bir şekilde hareket etmesidir.¹⁷⁸

Berlin duvarının yıkılıp, Doğu Almanya'nın 1990 yılında Almanya'yla birleşmesinin ardından politikalarda farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Doğu Almanya'yı güçlendirme amaçlı olarak o bölgeye yapılan "transfer harcamaları", bütçedeki açığı arttırmaya başlamasına rağmen bir taraftan da katı "para politikaları" devam ettirilmeye çalışılıyordu. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak, Almanya'da bir taraftan büyüme artarken, hem de faiz oranları ve enflasyon yükseldi. Bunların sonucunda cari açık da büyümeye başladı. Bundesbank genel anlamda bundan fazla etkilenmiş olmasa da bu konuda topluluğun diğer üyeleriyle uzlaşması gerekliydi. Bu nedenle, "EMS" üye ülkelerinin "devalüasyon" yaparak ve "deflasyonist" politikalar izleyerek karşılık vermeleri beklenirken, enflasyon ve işsizliği artırma endişesiyle bu politikalardan kaçınıp kuru tutmayı sürdürdüler.¹⁷⁹

Bu durum birlik içindeki üye ülkelerinin "para politikalarının" ve "hedeflerinin" aslında birbirinden ne kadar farklı olduğu anlaşılmıştır. Çünkü, Maastricht Anlaşması gereğince "Avrupa para birliğine giren ülkelerin iki yıl boyunca devalüasyon yapamayacakları ve sermaye hareketlerini sınırlandıramayacakları" şartı bulunmaktaydı.

Maastricht Anlaşması, 1992'de, Danimarka'daki referandumda reddedilmiş, bu istikrarsız ortam Fransa'da iplerin gerilmesine ve piyasalarda belirsizliğin hakim olmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmelere ek olarak Almanya 1992 yılında "iskonto oranlarını %8' den %8.75" e çıkartınca piyasalarda olumsuz hava oluştu. Para birliği'ne olan güven ve ülkelerin döviz kurlarına müdahale etmeleri, Ağustos ayına kadar ani bir şoka engel olmuş, ancak "İngiltere ve İtalya"nın döviz rezervleri tükenmiştir. İngiltere; "kara Çarşamba" diye adlandırdığı o gün elinde bulunan döviz rezervlerinin tamamını kaybetmişti. Eylül' de Finlandiya ulusal para birimi için dalgalı kura geçiş yaptı. 16 Eylül' de ise İngiltere ERM' yi süresiz olarak terk ettiğini açıkladı. Almanya önlem olarak, "faiz oranlarını" indirdiğini açıklasa da "dalgalanmalar ve devalüasyonlar" sürdü.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Ziya Öniş ve Emre Alper, **Emerging market Crises and the IMF: Rethinking the role of the IMF in the Light of the 2000-2001 Financial Crises in Turkey**, VI. ODTÜ İktisat Konferansına Sunulan Tebliğ, Ankara, Eylül 2002, Vol 11, s.15.

¹⁷⁹ Marco Rossi, **Financial Fragility and Economic Performance in Developing Countries**, IMF Working Paper 99/66, 1999, s.55.

¹⁸⁰ Öniş, a.g.m, s.12

Sonuçta, ERM krizini yaratan temel nedenler kısaca şu şekilde sıralanabilir; özellikle Amerika'nın uyguladığı faiz oranlarına kıyasla daha yüksek olan Avrupa ülkeleri faiz oranları aracılığıyla ve ERM' ye duyulan güven sayesinde, yabancı yatırımcıların Avrupa piyasalarına çekilmesi sonucu artan cari açıklar başta gelen nedenlerdir.

Bir diğer faktör, kriz öncesinde Avrupa' da uygulanan “gevşek maliye politikaları” ile “sıkı para politikaları” kombinasyonunun hedeflenen sonuçlara ulaşamamış olmasıdır. Cari açığı düşürmek amacıyla yükseltile faizler, yeni yatırımları ve yeni iş kollarının açılmasını engelleyerek, “resesyonist” bir ortam yaratmıştır. Bunun yanı sıra ulusal paralarını mark'a endeksleyen diğer Avrupa ülkeleri de bu katı para politikalarına ayak uydurmak mecburiyetinde kalıp, onlar da “resesyon” a sürüklenmişlerdir. Bu gelişmelerin tamamı incelendiğinde, ERM Krizi için, “aşırı değerlenmiş paraların ve uluslararası sermaye piyasalarındaki spekülasyon davranışlarının bir sonucu olarak doğmuş bir para krizidir” denilebilir.¹⁸¹

3.1.5. Türkiye Krizi (2000-2001)

Türkiye ekonomisi 1994 senesinde yaşamış olduğu krizin olumsuz etkileriyle sonrasındaki süreçte de mücadele etmiş ve gerek iç politik ve ekonomik nedenler gerekse dış şoklar nedeniyle bir türlü arzu edilen istikrara kavuşamamıştır. Küreselleşen ekonomiler arasında, “dünya ekonomisiyle” birleşme isteğinde olan Türkiye, “1997-1998” de başgösteren “Asya ve Rusya” krizlerinden büyük oranlarda etkilenmiştir. Bir türlü istikrarı yakalayamayan Türkiye ekonomisi, 1999 yılına gelindiğinde yeniden IMF' le masaya oturmuş ve Yakın İzleme Anlaşması' nı takiben enflasyonu düşürme programını uygulamaya geçirmiştir. Ancak 1999 yılındaki seçim sürecinin oluşturduğu belirsizlik ortamını takiben, Ağustos 1999 Marmara ve Kasım 1999 Düzce depremlerinin de ekonomideki olumsuz havayı derinleştirmesiyle adım adım Kasım 2000 krizine doğru yaklaşmıştır.¹⁸²

2000 yılına, uygulanmaya başlayan yeni iktisadi programın başarısına inanan bir ortamda giriş yapan Türkiye' ye, “10 milyar dolardan fazla sıcak para girişi olmuş, enflasyon %38 seviyelerine inmiş, hazine bonosu faizi 1999'da %131,5, 2000

¹⁸¹ Rossi, ag.e, s.102

¹⁸² İlhan Eroğlu, Halil İbrahim Aydın, **1994 Krizi Sonrası Dönem ve Kasım 2000 Mali Krizi, İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi**, Orion Yayınları, Ankara, Ağustos 2015, s.466.

rakamlarında, %38,5'a gerilemiş, faiz dışı bütçe fazlası / GSMH oranı %5,3 olarak gerçekleşmiştir". Tüm bu olumlu görülen gelişmelerin sonrası büyük bir krizi beraberinde getirmiştir.¹⁸³

Görünürde dönemin Cumhurbaşkanı "Ahmet Necdet Sezer ile Başbakanı Bülent Ecevit" arasında çıkan bir tartışmanın sonucu olarak lanse edilse de, aslında krizin temel nedeni çok daha derinlerde yatmaktadır. Yukarıda sözü edilen olumsuz gelişmelerin yanısıra, Rusya kriziyle en önemli ihracat ortağını da kaybeden Türkiye' de cari gelirlerde önemli düşüşler görülmüştür. IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasıyla Türk Lirası değerlendirme eğilimine girmişken, büyük bir hızla yükselen ithalat trendi sonucu açık ciddi boyutlarda artmıştır. 2000 yılında cari açık 9.7 milyar dolar gerçekleşmiş, bu rakam 1999 yılına göre %618 artış göstermiştir.¹⁸⁴ Bunun sonucunda bankaların "likidite talebi" artmıştır. Bunun temelinde bankaların aktiflerinin önemli bir bölümünün "hazine kağıtları"ndan oluşması gelmektedir. Krizin en önemli belirleyicisi finansal piyasalarda bankacılık sektöründeki likidite krizidir.¹⁸⁵

Bankalar 2000 yılı Ekim ayının sonunda yılsonu hesapları ve bilanço görünümü sebebiyle "açık pozisyonlarını" minimize etmeye başladılar. Dolayısıyla, bu durum likiditeye ihtiyacın ve faizlerdeki oranların biraz artmasına neden olmuştur. Bankalar her yıl aynı işlemi gerçekleştirdikleri için bu durum bilinmekteydi. 2000 yılı Kasım ayında kriz yaşanmasını gerektirecek herhangi bir durum görülmemekteydi. Ancak faizlerde yaşanan yükseliş, hazine kağıdına sahip ve bu kağıtları repoda değerlendiren bankaların sonunu getirmiştir iflaslar yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde bankaların bazılarının, "Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu" na aktarılacağı dedikodularının çıkması, bankaların kendi aralarındaki "kredi hatlarını" kaldırmalarına yada minimize etmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda yaşanan ek likidite daralmasıyla beraber, bankalar yüksek faizlerle fon arayışına girmişlerdir. Faizlerdeki bu hızlı yükseliş, hazine kağıtlarını ikinci el piyasada görülen işlemlerinin azalmasına yol açmış bu durum ise faizlerin daha da yükselmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁸⁶

¹⁸³ E.Bastı, **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 2006, s.191.

¹⁸⁴ Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (26.01.2019)

¹⁸⁵ Eroğlu, Aydın, a.g.e, s.466.

¹⁸⁶ Muhammet Akdiş, **Para Teorisi ve Politikası**, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2011, s.479.

Krizin başladığı ilk iki günü olan “27-28 Kasım”da Merkez Bankası’ndan “3 milyar dolar” tutarında para çıkışı olmuştur. Piyasada likidite sorunu baş gösterince bankalararası para piyasasında gecelik repo faizleri “%200” e yükselmiş, buna karşın kurlarda bir dalgalanma görülmemiştir. Bankacılık sektörünün sorunlu işleyişi ve zayıf yapısı nedeniyle kriz daha da ağırlaşarak Aralık ayı başına kadar gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine IMF, beklenenin ötesinde istikrar programına destek kredisi vereceğini beyan etmiştir. Bu beyanla piyasalarda kısa sürede olumlu bir hava etkisini göstermiş, IMF’ den alınan yeni kredilere karşılık “62 maddelik yeni niyet mektubu” imzalanması şokun atlatıldığı imajını vermiştir.¹⁸⁷

Ancak Kasım 2000 krizinde gerçekleştirilen yapısal reformların istenildiği gibi hayata geçirilememesi ve finansman sağlayan kaynakların daha yüksek oranlarda “risk primi” istemeleri 2001 yılı Şubat’ında faizlerin tekrardan “%70” lere yükselmesine neden olmuş ve yeni bir krizin kapılarını aralamıştır.¹⁸⁸ Aslında kriz önlenmemiş, sadece üstü örtülmüştür. Kriz devam etmiş, sadece daha da derinleşmesi IMF’ den gelen ek 7.5 milyar dolarlık krediyle önlenmiştir.¹⁸⁹

Bunlara ek olarak dövize olan talebi engelleyebilmek için piyasaya döviz satan Merkez Bankası’nın çok kısa bir süre içinde döviz rezervlerinin önemli bir bölümünü kaybetmesi sonucunda 23 Şubat 2001 tarihinde sabit kur rejimine son verdiğini açıklamıştır. Bunun sonucunda 1 dolar=683,000 TL iken, 1 dolar=1,073,000 seviyelerine yükselmiştir. Söz konusu problemler sadece finans sektörüyle sınırlı kalmamış, reel sektöre de sıçramıştır. Tarım, sanayi ve inşaat sektöründe küçülmeler yaşanırken, birçok esnaf kepenk kapatmış ve işsizlik oranlarında ciddi artışlar meydana gelmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Zübeyir Turan, **Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri**, Ağustos 2005, İstanbul, TUHIS, s.6

¹⁸⁸ Orcan Çörtük, **Türkiye-IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Haziran 2006, Ankara, s.73.

¹⁸⁹ Yeni Türkiye Dergisi, Kriz Özel Sayısı, No:41, Aralık 2001, Ankara, s.1010.

¹⁹⁰ Yüksel, a.g.e, s.100.

3.2. 2008 KÜRESEL KRİZİ

3.2.1. 2008 Küresel Krizi'nin Nedenleri ve Yayılma Süreci

Krizlerin sebeplerinin ve büyüme süreçlerinin bilinmesinin yanısıra olası krizlere karşı alınacak tedbirlerin kriz henüz başlangıç aşamasındayken doğru aksiyonlar olarak alınması gerekmektedir. Bu amaçla; 2008 krizinin nedenlerini ve büyüme aşamalarını gözden geçirdikten sonra, ülkemize etkilerini ve sonuçları incelenecektir.

2007 yılında başlayan krizin temelinde Amerikan konut piyasası yer almaktadır. 2006 senesinde inanılmaz rakamlara ulaşan emlak fiyatları, 1996 yılına kıyasla üç kata yakın artış göstermiştir ki, bu yıllık bazda düşünüldüğünde %11 civarına denk gelmektedir. Konut fiyatlarında oluşan bu hayal edilemez yükseliş, ne ABD enflasyon oranları ne de büyüme rakamları ile açıklanamamakta ve makroekonomik temellerle uyumsuzluk göstermekteydi.¹⁹¹

Andrew Felton ve Carmen Reinhart'ın kronolojik sıralamasına göre, krizin başlangıcında;¹⁹²

- 28 Aralık 2006' da ipotekli bir kredi şirketi olan Ownit Mortgage Solution' ın batışı var.
- 7 Şubat 2007'de, "ABD Senatosu" bankalardan eşik altı "subprime" kredi piyasasını detaylandıran bilgi talep etmiştir. Eşik altı krediler, kredi talep eden müşteriler 3 gruba ayrıldığında en alttaki, yani krediyi geri ödeme riski en fazla dolayısıyla da en yüksek faiz oranına sahip krediler anlamına gelmektedir. Bu da ABD senatosunun 2007 başlarında dahi gidişattan hoşnut olmadığının bir kanıtı olarak gösterilebilir.
- 22 Şubat 2007 tarihinde HSBC 10.7 milyar dolar zarar ediyor ve konut kredisi yönetimi işten çıkartılıyor.
- 8 Mart 2007' de ABD' nin en büyük inşaat şirketinin başındaki "Donald Tommitz" 2007' nin konut sektörü için çok kötü bir yıl olacağını açıklamıştır.
- 12 Mart 2007' de kreditorler en köklü finans şirketlerinden "New Century Financial"a kredi vermeyi durdurdular ve Nisan'da şirket iflas etmiştir.

¹⁹¹ F.Tobias Rötheli, *Causes of Financial Crisis: Risk Misperception, Policy Mistakes, And Banks' Bounded Rationality*, The Journal of Socio-Economics, 39(1), US, 2010, s. 119-126.

¹⁹² Andrew Felton, Carmen Reinhart, *The First Financial Crisis of the 21'th Century*, NBER Macroeconomics Annual, Part II, December 2008, s. 27.

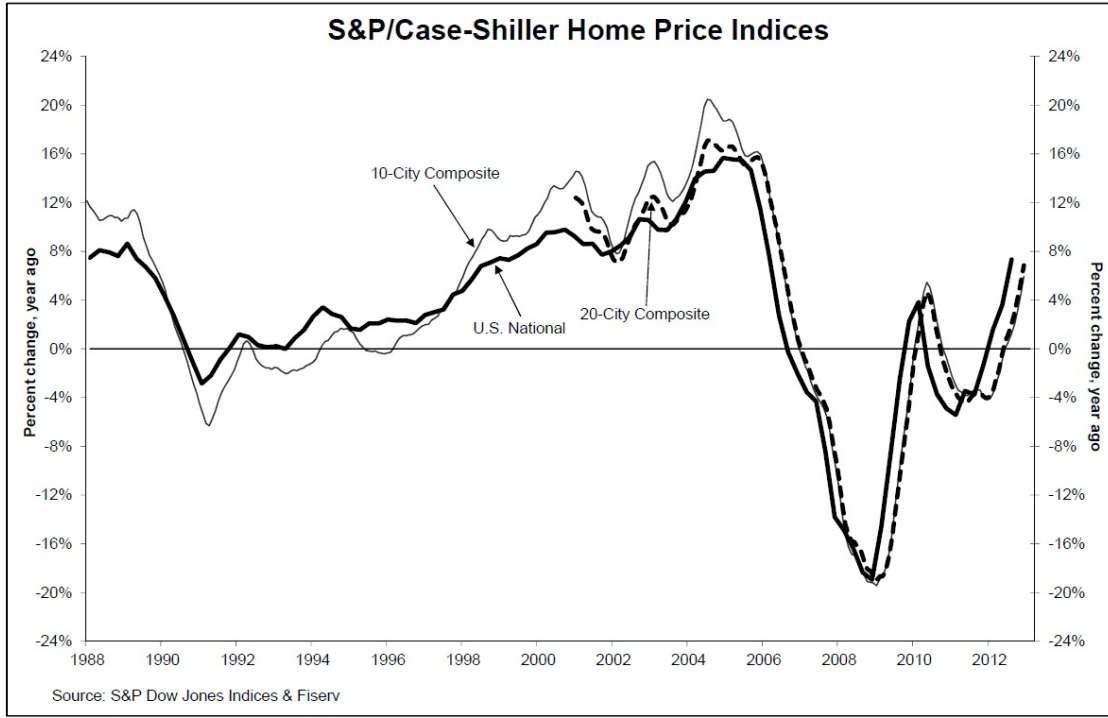
- 3 Mayıs 2007’ de “General Motors” un finans birimi 1 milyar dolar zarar açıklıyor.
- 4 Temmuz 2007’ de İngiltere, “eşik altı ipotekli konut kredisi” satan beş kurum için tedbir kararı almıştır.
- 10 Temmuz 2007’ de kredi derecelendirme kuruluşları, eşik altı tahvillerin kredi değerlendirme notlarının tekrardan gözden geçirileceğini açıklamışlardır.
- 13 Temmuz 2007’ de “General Electric”, eşik altı kredi veren şirketlerini sonlandıracağını açıklamıştır.¹⁹³
- 2008 yılı ortalarında, ABD hükümeti, öncelikle krize müdahale etmemiş ve finans devi olan 158 yıllık “Lehman Brothers”, 15 Eylül 2008’de iflasını açıklamıştır. Bu iflastan kısa süre sonra, “General Motors, Citigroup, AIG, Merrill Lynch ve Morgan Stanley” gibi büyük şirketlerin iflasın eşğinde bulunduklarının görülmesinin ardından, Amerikan yönetimi, “850 milyar dolarlık” kurtarma paketini senatoda onaylamış ve piyasaları rahatlatması amacıyla servis etmiştir.¹⁹⁴

Yukarıdaki gelişmelerin ışığında krizin konut piyasasında başlayıp devamında hızla tüm finansal sisteme sıçradığını söylemek mümkündür.

¹⁹³ A.g.m,s.28

¹⁹⁴ J.WEEKS, The **Impact of The Global Financial Crisis on The Economy of Sierra Leone**. A Report For Undp Freetown and the Ministry of Finance And Economic Development. Republic of Sierra Leone. Country Study.s.2009,s.18.

Grafik 2: Standard&Poor’s Case-Shiller Konut Fiyatları Endeksi



Kaynak: “Çevrimiçi, <https://us.spindices.com/index-family/real-estate/sp-corelogic-case-shiller>,” (27.01.2019)

Yukarıdaki grafikte konut sektöründeki gelişmeleri izlemek için kullanılan Case-Shiller endeksini görmekteyiz. Bu grafik adını Case ve Shiller adlı iki akademisyenden almıştır. Kalın çizgi ile gösterilen oranlar Amerika genelindeki konut fiyatlarında artış oranlarını ifade etmektedir. Aslında grafikte görüldüğü gibi 1996 yılından itibaren endekste sürekli bir yükseliş eğilimi görülüyor. Bu eğilim 2002 sonrasında hızlanarak devam ediyor. 2006 başından itibaren ise terse dönüyor ve hızlı bir düşüş başlıyor. Bu ani değişimler, aldıkları konutu teminat olarak veren ve “ipotekli konut kredisi” kullananları oldukça zora sokmuştur.¹⁹⁵

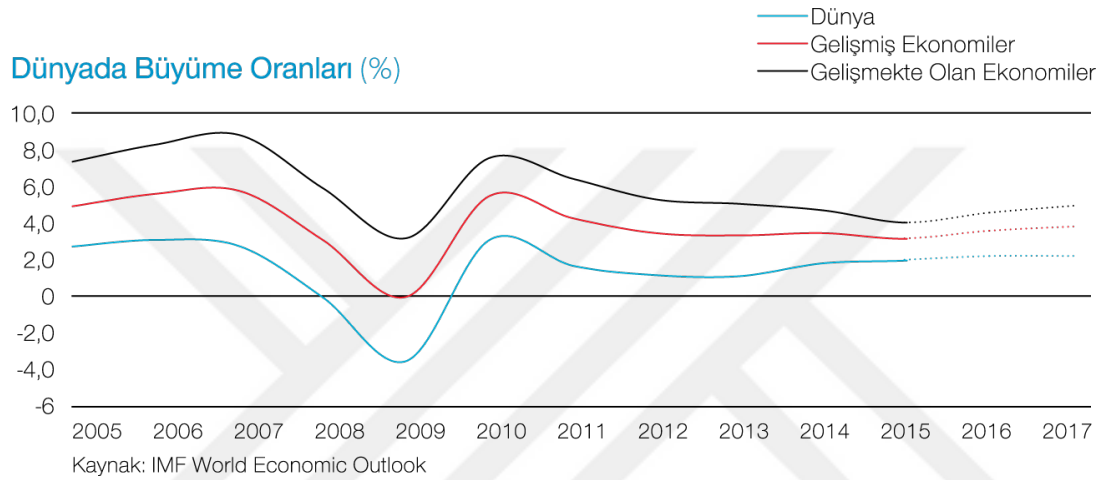
3.2.2. 2008 Krizinin Küresel Etkileri

Amerika ekonomisi; genel anlamda dünya ekonomisine yön verebilecek büyüklükte bir hazineye sahip olduğundan, yaşanan bu krizle tüm dünya ekonomisi

¹⁹⁵ Özatay,a.g.e,s.106

sarsılmıştır. Gelişmiş ülke ekonomilerinin “büyüme hızı” dahi dünya ortalaması rakamlarının altında gerçekleşmiştir. Küresel kriz, ABD’ de konut sektöründe başlamış olsa da, “türev ürünler” aracılığıyla kısa sürede tüm finans dünyasını etkisi altına almış, sonuçta birçok dünya ülkesini etkilemiştir.

Grafik 3 : 2005-2017 Aralığında Ülkelerin Büyüme Oranları



Kaynak: “<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>”, (27.01.2019)

Dünya ekonomisinde başgösteren likidite ve güven sorunları, yabancı yatırımları ve portföy yatırımlarını büyük oranda düşüşe geçirmiştir. Sermaye akımları, özellikle kısa vadeli olanlar, uluslararası finansal ve reel krizlerin aktarımında önemli kanallardan birisini oluşturur. Uluslararası krizler, büyüklükleri kadar, aktarım şekline göre de, her ülkede değişik özellikler göstermektedir.¹⁹⁶ Özellikle, finansal piyasaların gelişmişlik düzeyinin önemli ölçüde farklılaştığı gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerde aktarım kanallarının da buna paralel olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu çerçevede, krizlerin aktarımında dış ticaret kanalı ve diğer reel kanalların yanı sıra finansal aktarım kanallarının, özellikle de “gelişmekte olan ülkeler” için giderek anlam kazandığı kabul

¹⁹⁶ Batuhan Uysal, *Uluslararası Ekonomik Krizlerin Türkiye’ye Dış Ticaret Kanalıyla Aktarımı: 1997 Asya, 1998 Rusya ve 2008 Global Ekonomik Kriz Örnekleri*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Ankara, 2014, s.27.

edilmektedir. Ayrıca bu kriz yönetiminde bir başlangıç noktası olması açısından da gözönüne alınmalıdır.¹⁹⁷

Dünya ticaretine ait değişim oranlarına göre; “dünya ticaret hacmi 2007 yılında %5,7 artış oranı ile 2005 ve 2006 yılından daha düşük seyretmiştir. Dünya ticaret hacmindeki daralma daha da artarak 2008 yılında %1,6 seviyesine düşmüştür. Dünya ticaret hacmindeki bu daralma 2009 yılında % -12.6 ile düşüş rekoru kırmış ve küresel krizin etkilerini en çarpıcı yansıtan verilerden biri olarak kayıtlara geçmiştir.”¹⁹⁸

Tablo 8: Küresel Ekonomide 2006-2015 Arası Dünya Ticareti ve Sanayi Üretimi Değişim Oranları

%	Dünya ticareti ve sanayi üretimindeki değişim	
2006	8.9	4.7
2007	5.7	5.1
2008	1.6	0.7
2009	-12.6	-7.9
2010	14.2	9.0
2011	5.8	4.4
2012	1.6	2.6
2013	2.4	2.3
2014	3.2	3.3
2015	2.5	1.9

Kaynak: “Çevrimiçi, <https://www.cpb.nl/en/forecast-december-2018>”, (28.01.2018)

Gelişen piyasalara doğru yönelen özel sektöre dayalı sermaye hareketleri, 2007 yılında “1.2 trilyon dolar”dan, 2009 yılında “0.4 trilyon dolar”a kadar inmiştir. Uluslararası sermayenin büyük bölümünü elinde tutan ülkelerde ekonomik problemler başgöstermeye başladığında, bu durumun “gelişmekte olan ülkeleri” de karıştıracığı endişesi, “gelişmekte olan ülkeler”deki uluslararası sermaye girişlerinin durmasına hatta aniden piyasalardan

¹⁹⁷ J.Lawrance Christiano, Roberto Motto ve Massimo Rostagno, **Risk Shocks: American Economic Review**, US, 2014, s.64

¹⁹⁸ Çevrimiçi, <https://www.cpb.nl/en/forecast-december-2018>, (29.01.2019)

çekilmesine ve hatta yeni yatırımların durmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise, sermaye sıkıntısı yaşayan “gelişmekte olan ülkeler”in, kriz olgusunu derinleştirmiştir. Gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarındaki düşüş, talebi de azaltmış, “gelişmekte olan ülkeler”den sağlanan ithalat düşmüştür. Bunların sonucu, “gelişmekte olan ülkeler”in, ihracatlarının azalması ve ekonomik güçlerinin azalmasıdır. Ekonomik daralma başgösteren ülkelerde ise işsizlik oranları büyük bir hızda artmaya başlar. İşsizlik artışı, iç talebi düşürür ve kriz derinleşmeye başlar.¹⁹⁹

3.2.3. 2008 Krizinin Türkiye’de Finansal Sistem ve Reel Sektör Üzerindeki Etkileri

Ekonomik krizin ülke ekonomisine olan yansımaları finansal piyasalarda olduğu kadar, reel ekonomide de etkilerini göstermiştir ki; küresel ekonomiyle bağlantılanmış bir Türkiye için bu kaçınılmazdır. Türkiye ekonomisi, cumhuriyetimizin ilkkuruluş yıllarından bugüne dek birçok farklı özellikte yapıda krizle karşılaşmıştır. Bunların bazıları, ekonominin iyi yönetilememesinden kaynaklanan içsel nedenlerden, bazıları da dış ülkelerdeki krizlerin küresel etkilerinden tetiklenmiştir. İçsel nedenlerden tetiklenen krizlere örnek olarak, “2000 ve 2001” krizlerini, dışsal nedenlerden etkilenen krizlere ise, “1929 ve 1999 ve 2008” krizleri olarak gösterilebilir. Ekonomik krizler genelde öncelikle finans piyasalarından alevlenip, sonraları tüm reel ekonomiyi etkileyerek, bu etkiler ülke ekonomisine kadar yansımaktadır.²⁰⁰

Küresel finansal kriz, tıpkı diğer dünya ülkelerinde yaşandığı gibi, Türkiye’de de sarsıcı sonuçlar doğurmuş, buna paralel olarak da, gerek ekonomik, gerekse toplumsal alanda negatif etkileri görülmüştür. Öncelikle, krizin finansal piyasalara olan etkilerine değinelim. Finansal piyasalar, “menkul kıymetlerin değişime uğradığı yerler” dir. Menkul kıymetlerde gerçekleşen değişimler endeks üzerinde gösterildiğinde, finansal piyasaların durumu bir sonuca varılabilir. “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bileşik endeksi” bunu hedefleyerek hazırlanmış olan bir endekstir. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, “Dünya ekonomisinde veya Türkiye ekonomisinde” bir finansal krizin

¹⁹⁹ Weeks, a.g.m, s.19

²⁰⁰ Süreyya Yıldırım, **2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri**, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (18), 2010, s.47-55.

görüldüğü yıllarda “1999,2000,2001” gibi,“İMKB bileşik endeksi” düşüşe geçer. Finansal verilerindüzeltildiği zamanlarda ise, borsada devamlı bir yükseliş trendi görülmektedir.

Grafik 4: İMKB-100 Endeksi Fiyat Değişimleri



Kaynak: “Çevrimiçi, <https://www.borsaistanbul.com/endeksler>,” (01,02,2019)

Küresel kriz, ABD’de ilk olarak Ağustos 2007’de ortaya çıkmış, ancak Aralık 2007’ye kadar ülkemiz piyasalarını etkileyen bir durum görülmemiş, 2008 yılının ilk aylarından itibaren ise, borsa düşüşe geçmiş ve küresel krizin ilk etkileri, Türkiye piyasalarında görülmeye başlanmıştır. 2007 Aralık’ında “55.381 olan İMKB bileşik fiyat endeksi”, Ocak 2008’de “%23,1” lere gerileyerek, “42.698” olarak kaydedilmiştir. Tekrardan, Ocak 2008’inde “42.698” olan İMKB endeksi, “%15,6” azalarak, Eylül 2008’de “36.051”e gerilemiştir. İMKB fiyat endeksi, Aralık ayından Eylül ayına dek, ortalama %35 değer kaybederek o yılın rekorunu kırmıştır. Bu düşüşler incelendiğinde, ülkemizde piyasaların hassasiyeti ve krizin etkilerinin öncelikli olarak finansal piyasalarda görüldüğü söylenebilir. Yabancı fonların da finansal şoklarda piyasaları terk ettiği düşünülürse krizlerin gitgide derinleşmesi olağan olacaktır.²⁰¹

Finansal çevrelerde, en hassas konulardan biri de “döviz ve kur” politikalarıdır. O dönemde, Türkiye’de piyasalarda, “dalgalı kur rejimi” uygulanmaktaydı. Bu rejime göre, döviz kuru müdahalesiz olarak doğal yollarla piyasalar tarafından belirlenmekteydi. Ancak bu sistem halihazırda Türk finansal piyasalarının işleyişine uymadığı için doğru çalışmamaktaydı. Yabancı sermaye girişlerinin yanı sıra, piyasalarda yıllardır biriken döviz

²⁰¹Ercan Uygur, *The Global Crisis and the Turkish Economy*, Third World Network, 131 Jalan Macalister Publish, 10400 Penang, Malaysia, 2010, s. 55.

borçları ve yüksek faiz oranları kura baskı yaratarak, yükselmesini önlemiştir. Ancak değerinin altında fiyatlandırılan kur, cari dengeyi bozmuş ve 2002’ de “37,6” milyon dolar olan cari açığı, 2007’ de “114,2” milyon dolara yükseltmiştir. Türkiye’de 2007 yılında cari işlemler açığı yaklaşık olarak, “37.6 milyon dolar” olurken, 2002-2007 yılları arasında toplam cari işlemler açığı “114.2 milyon dolar” olarak gerçekleşmiştir.²⁰²

2008 küresel krizinin Türkiye’ deki reel sektöre yansımalarına bakarsak ilk sırada, “GSYH ve sektörel büyümeler, kapasite kullanım oranı, açılan ve kapanan işyeri sayısı, istihdam durumu ve reel kesim güven endeksi” gibi makro ekonomik göstergelerin incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 9: Yıllara Göre Türkiye’de Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH (Milyar USD)	Kişi Başı Gelir (USD)	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Bütçe Dengesi (%)	Cari Dengesi (%)
2002	231	3.492	6,2	29,8	10,8	-11,2	-0,3
2003	305	4.565	5,3	18,4	11,0	-8,8	-2,5
2004	390	5.775	9,4	9,3	10,8	-5,4	-3,7
2005	482	7.036	8,4	7,7	10,4	-1,5	-4,6
2006	526	7.597	6,9	9,6	9,5	-0,5	-6,1
2007	649	9.247	4,7	8,4	9,9	-1,6	-5,9
2008	742	10.444	0,7	10,1	12,7	-1,8	-5,7
2009	617	8.561	-4,8	6,8	12,6	-5,5	-2,2
2010	732	10.079	9,2	6,4	10,6	-3,6	-6,2
2011	774	10.444	8,8	10,5	9,0	-1,3	-9,7
2012	786	10.497	2,2	6,2	9,3	-2,2	-6,1
2013	823	10.822	4,2	7,4	9,6	-1,2	-7,4
2014	800	10.404	2,9	8,2	10,9	-1,3	-5,8
2015	856	10.877	6,1	8,8	10,8	-1,0	-4,5
2016	852	10.800	1,8	8,5	12,1	-1,1	-4,0
2003 - 2016	Ortalama		4,8	10,4	10,7	-3,2	-5,0
1989 - 2002	Ortalama		3,4	70,0	7,6	-11,6	-0,5

Kaynak:”<http://www.mahfiogilmez.com/2017/03/son-14-yilda-turkiye-ekonomisi.html>”, (02.02.2019)

Tablo 9’deki büyüme hızlarına bakıldığında; “GSYH 2006 yılında %6,9 olmuş daha sonra, 2007 yılında da düşüş eğilimine devam ederek %4,7” yükselmiştir. Ancak artışıdaki azalma trendi, yaşanan küresel krizlerin de yansımasıyla, “%0,7” lere kadar inmiştir.

İşsizlik oranları“2007 yılı sonu itibariyle %9,9 iken, 2008 yılında %12,7” oranlarına gelmiştir. Tarım dışı işsizlik ise, belirtilen veri aralığında,“%11,9’dan %12,7” ye çıkmıştır. Kriz en çok da üniversite mezunu “genç işsizlik” oranlarını etkilemiştir.

²⁰²Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008 Ekonomik Rapor, 2008,s.27.

Genç işsizlik oranı %19,2 olarak kaydedilmiştir. Genç işsizler büyük ölçüde üniversite mezunu olduğundan, 2008 krizinin çok beyaz yakalı kesimi etkilediğini söyleyebiliriz.

Reel kesim güven endeksinde “100’ün üstü güveni, 100’ün altı ise güvensizliği” işaret eder. Kasım 2007’de güven endeksi “101,2” düzeylerinde seyrederken, 2008 Kasım’ında bu endeks “54,6” lara inmiştir. Bu düşüşsektördeki panik halini açıkça işaret etmektedir. Piyasaların durumunu, kepenk kapatan işletmelerin sayısına bakarak da tahmin edebiliriz. 2007 senesinde “4126 şirket ve kooperatif” sektöre giriş yaparken, 2008 senesinde sektöre giriş yapan firma sayısı “3026” dir. Diğer bir deyişle, açılan işyerlerinin oranında “%26,7”lik bir düşüş söz konusudur. “2007 yılı Ekim”iyle kıyaslandığında, “2008 Ekim”inde kurulan ticari işletme sayısında “%9,4” lük bir düşüş kaydedilmiştir. Buna karşın aynı döneme baktığımızda, kapanan işyerlerinde “%64,4”lük bir artış görülmüştür. Bu rakamlar, ekonomik bağlamda krize bağlı bir daralma olduğunun en net kanıtı olarak gösterilebilir.²⁰³ Türkiye’de küresel krizin giriş bölümü olarak; “2008”i, gelişme bölümü olarak “2009”u, sonuç olarak ise “2010” yılı olarak değerlendirebiliriz.²⁰⁴

3.2.4. 2008 Krizine Karşı Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikaları

Türkiye, 2001 senesinde ortaya çıkan krizden büyük dersler çıkarmış ve bu derslerin ışığında, önemli finansal reformları hayata geçirmiştir. Bu reformların en önemlilerinden biri de para politikasında “enflasyon hedeflemesi stratejisi”nin benimsenmesidir. Bu ekonomik konjoktörde, “enflasyon hedeflemesi stratejisi”ni uygulayan Merkez Bankası, finansal piyasalarda şartların oluşmamasından ötürü, “2002-2005” aralığında “örtük enflasyon hedeflemesi” stratejisine geçme kararı almıştır. 2001 yılında “%60” seviyelerini zorlayan enflasyon, uygulanan başarılı politikalarla, 2005 yılında “%10”lara gerilemiştir. İktisatçılara göre, “örtük enflasyon hedeflemesi” programının uygulanmakta olduğu “2002-2005” aralığında, enflasyona karşı büyük başarılar kaydedilmiştir. “Örtük enflasyon hedeflemesi dönemi” olarak adlandırılan bu

²⁰³Türkiye İstatistik Kurumu (2008), Haber Bülteni, Ankara, Sayı : 179,s.36.

²⁰⁴Coşkun Karaca,Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Krizinin Karşılaştırmalı Analizi, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi,5(1),s.271

dönemde, Merkez Bankası'nın "enflasyon hedeflemesi" konusunda tecrübe kazanmasına yardımcı olmuş ve olumlu sonuçlarıyla para politikasına olan güven ortamı sağlanmıştır.²⁰⁵

Örtük enflasyon hedeflemesi rejimi ana hatlarıyla şu şekilde açıklanabilir:

- Para politikasının birden fazla amacı bulunmaktadır.
- Birden fazla faaliyet hedefi ve yine birden fazla para politikası aracı bulunmaktadır. Örneğin, kısa vadeli faiz oranları, döviz kuru, rezerv para ve geniş tanımlı para arzı gibi.
- Merkez bankasının döviz kuruna müdahalesi söz konusudur,
- Para politikasının nasıl yürütüldüğü açık değildir. Merkez bankası her bir amaca önem verir.
- Para politikası uygulamasında şeffaflık sınırlıdır.
- Finansal istikrara büyük önem verilmektedir.²⁰⁶

Yaşanan krizden önceleridaha çok "kısa vadeli faiz oranı" enstrümanından faydalanarak, fiyat istikrarını koruma altında tutma çabasında olan "merkez bankaları" küresel krizin etkisiyle, stratejilerini gözden geçirmek durumunda kalmışlardır. Enflasyon hedeflemesinde faiz oranlarının da etkili olarak kullanılmış olduğu bir zaman sürecinde ortaya çıkan bu kriz, "para politikası uygulamaları"nın faiz merkezli yapılması konusunu tartışmaya açmıştır.²⁰⁷

Örtük enflasyon hedeflemesi rejimi, açık enflasyon hedeflemesi rejiminden uygulamada iki temel noktada farklılaşmaktadır. Birincisi, yumuşak/örtük enflasyon hedeflemesi rejimi geleceğe yönelik beklentileri daha az dikkate almakta ve daha az piyasa odaklı bir rejim olmaktadır. İkincisi ise; örtük enflasyon hedeflemesi rejiminde, merkez bankası sık sık döviz piyasalarına müdahale etmektedir. Bu farklılıklar, merkez bankasının birden fazla politika amacının bulunması, açık enflasyon hedeflemesi rejiminin ön

²⁰⁵ Özcan Karahan, **Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Programının Uygulanmasına İlişkin Oluşan Riskler ve Bu Risklerin Yönetim Politikaları**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 1304-0278,C-4,2005, s.14.

²⁰⁶ Suat Oktar, Tolga Dağlaroğlu, **1923’ten Günümüze Türkiye’de Para-Kur Politikaları: Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Rejimi: Örtük Enflasyon Hedeflemesi Rejiminden Açık Enflasyon Hedeflemesi Rejimine Geçiş**, Ekin Yayınları, 2018, s.200.

²⁰⁷ Güven Delice, Harun Öztürkler, **İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi: 2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi**, Orion Kitabevi, 2015, s.532.

koşullarının sağlanamaması ve piyasaların yeterince gelişmemesinden kaynaklanmaktadır.²⁰⁸

2005 senesine kadar olan zaman diliminde, Türkiye ekonomisinde büyük bir finansal dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde, yüksek faiz dışı fazla, basiretli para politikası, enflasyon hedefleriyle uyulan gelir politikası sayesinde köklü reformlar hayata geçirilmiştir. Ayrıca, TCMB' nin bağımsızlığı yolunda yapılan çalışmalarla ve esnek kur rejimi sayesinde enflasyon son otuz yılın en düşük seviyelerine gerilemiş, böylelikle fiyat istikrarı konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir.²⁰⁹

Ayrıca 2005 yılının başlarında, Türk lirasından altı sıfır atılarak, liranın itibarının artırılması, fiyat istikrarları konusundaki başarıyı kanıtlar niteliğindedir. Kamu borç stoğunun çevrilebilirliğine ilişkin kaygılar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Böylelikle, mali baskınlık sorunu gündemin ilk sırasındaki yerini kaybetmiştir. Bütün bu faktörlere ek olarak, bu dönemde finansal kesimin kırılabilirliği azalmış ve ekonomik birimlerin esnek kur rejimine uyumu artmıştır. Böylece bir bütün olarak ekonomik birimlerin, ekonomiye olan güvenleri artmıştır. Ekonomik istikrarın da sağlanmasıyla, yerli paraya olan güvenin artması sonucunda yatırım tercihlerinde Türk lirası cinsinden finansal varlıkların payının fazlaştığı, kısacası dolarizasyonun tersine döndüğü bir süreç yaşanmıştır.²¹⁰

Açık enflasyon hedeflemesi rejiminin etkin bir biçimde kullanılması amacıyla merkez bankasının sağlamak durumunda olduğu bazı şartlar bulunmaktadır. Bu ön koşullar şu şekilde sıralanabilir:

- Merkez bankasının yasal bağımsızlığa sahip olması,
- Para politikasının şeffaf bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bunun için kamuoyu ile iletişimin artırılması ve hesap verilebilirliği arttıracak bir yapının oluşturulması ilk şarttır,
- Makro ekonomik istikrarın tesis edilmiş olması,
- Sağlam ve gelişmiş bir finansal sistemin bulunması gerekmektedir.²¹¹

²⁰⁸ Oktar, Dağlaroğlu, a.g.e, s.200.

²⁰⁹ Oktar, Dağlaroğlu, a.g.e, s.223.

²¹⁰ Hakan Kara, **Turkish Experience With Implicit Inflation Targeting**, Central Bank of Turkey Research and Monetary Policy Department Working Paper, No:06, s.3.

²¹¹ Suat Oktar, **Enflasyon Hedeflemesi: Para Politikasının Güvenilirliği ve Fiyat İstikrarı**, Bilim Teknik Kitabevi, İstanbul, 1998, s.42-43.

Bazı ülkelerin açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçişleri, ülkenin gerekli ön koşulları sağlayamamış olması ve dalgalanma korkusu nedeniyle tedrici, yani aşamalı bir biçimde olurken; bazı ülkeler ise bunun tam tersine hızlı ve düzenli olmayan biçimde “açık enflasyon hedeflemesi rejimi”ne geçmektedirler. Türkiye ise “açık enflasyon hedeflemesi rejimi” ni, aşamalı bir biçimde uygulamaya koymuştur.²¹²

Aşağıda; krizin ilk etkilerinin Türkiye’ de kendini hissettirmeye başladığı “Ekim 2008’ den Ağustos 2009” una kadar geçen zamanda TCMB’ nin kullandığı para politikası araçları aktarılacaktır.

- Ekim 2008: “Kalıcı olarak döviz piyasasından çekilen döviz rezervlerinin sistemde kalması amacıyla döviz alım ihalelerine bir süreliğine ara verilmiştir. Kısa bir süre sonra döviz depo aracılık faaliyetlerine yeniden başlanmıştır. Bankaların Döviz Depo Piyasaları’ndaki işlem yapabilme limitleri aşamalı olarak artırılmıştır. Borçlanma limitleri çerçevesinde bankaların alabilecekleri döviz depolarının vadesi 1 haftadan 1 aya uzatılmıştır. Döviz borçlanma faiz oranları %10’dan; ABD doları için %7’ye, Euro için %9’a düşürülmüştür. Buradaki amaç bankaların döviz likiditesi bakımından daha esnek kararlar alabilmesi ve piyasadaki döviz likiditesi sıkıntısını giderici politikaların teşvik edilmesidir.”
- 24-27 Ekim 2008: “Sağlıksız fiyat oluşumlarını engellemek amaçlı döviz satım ihaleleri ile toplam 100 milyon ABD doları satılmıştır.”
- Aralık 2008: “Piyasalara döviz likiditesi sağlanması amaçlı yabancı para zorunlu karşılık oranı %11’den %9’a düşürülmüştür. Bunun yanı sıra, dış ticarete yaşanan döviz sıkıntısını gidermek amacıyla ihracat reeskont kredisi limiti yükseltilmiş ve bu kredilere kullanım kolaylığı getirilmiştir.”²¹³
- Şubat 2009: “Bankaların döviz likiditesi bakımından daha esnek kararlar alabilmesini sağlamak ve piyasadaki döviz likiditesi sıkıntısını giderici politikaların teşvik edilmesi amacıyla Döviz Depo Piyasası’nda bankaların Merkez Bankası’ndan alabilecekleri döviz depolarının vadesi 1 aydan 3 aya uzatılmış,piyasada bankaların kendi aralarında gerçekleştirdikleri, karşılaştıran

²¹² Oktar, Dağlaroğlu, a.g.e.s.202.

²¹³ TCMB Yıllık Rapor, 2008 Yılında Para ve Kur Politikası, <http://www.tcmb.gov.tr.html>, (06.02.2019).

işlemlerde daha önce 1 aya kadar olan vade 3 aya kadar uzatılmıştır. Ayrıca, döviz borçlanma faiz oranları ABD doları için %7'den %5,5'e, Euro için %9'dan %6,5'e düşürülmüştür. “

- 10 Mart ve 3 Nisan 2009: “Yine sağlıklı fiyat oluşumlarını engellemek amaçlı döviz satım ihaleleri ile toplam 0,9 milyar ABD doları satılmıştır.”
- 20 Mart ve 17 Nisan: “Dış ticarete yaşanan döviz likiditesi sıkıntısının giderilmesi amacıyla ihracat reeskont kredisi kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik olarak, daha fazla sayıda şirketin ihracat reeskont kredisinden yararlandırılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmış ve kredi limitleri arttırılmıştır.”
- 4 Ağustos 2009: “Küresel ekonomiye ilişkin olumlu beklentilerin yanı sıra yabancı sermaye girişindeki artışlar nedeniyle, döviz alım ihalelerine yeniden başlanmıştır.”²¹⁴

Yukarıda da belirtildiği gibi, krizden etkilenen ülkelerde krize karşı ilk olarak para politikalarıyla karşılık verilmeye çalışılmış, bu bağlamda en önemli politika aracı olarak faiz indirimlerinden yararlanılmıştır. Ancak bunların yeterli olmayacağı anlaşıncaya, daha kalıcı ve geniş çaplı bir etki için para politikalarının maliye politikaları ile desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmış, 2009 Nisan'ında da Londra'da gerçekleşen G-20 zirvesinde bu gereklilik konusunda uzlaşmıştır. Aynı dönemde IMF'de geleneksel söylemin ötesine geçerek, krizden çıkışta mali genişlemenin önemli ve gerekli olduğunu duyurmuştur.²¹⁵

Küresel krizle birlikte dünyadaki uygulamalara paralel olarak Türkiye' de krize karşı “likidite destekleri ve faiz indirimleri” şeklinde yukarıda sıraladığımız para politikası önlemlerini yürürlüğe koymuş, bunlar yetersiz kalınca da üretim düzeyindeki daralmaları azaltıcı maliye politikası tedbirlerinin alınması gündeme gelmiştir.²¹⁶

Krizle karşı uygulanan maliye politikalarının başında vergisel önlemler gelmektedir. Bunun yanında istihdam, yatırım, ihracat ve AR-GE alanlarında verilen teşviklerle krizin etkileri hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu teşvikler şu şekilde sıralanabilir:

²¹⁴ TCMB Yıllık Rapor, 2009 Yılında Para ve Kur Politikası, <http://www.tcmb.gov.tr.html>, (06.02.2019).

²¹⁵ Servet Akyol, Finansal Kriz ve Maliye Politikası: Avrupa Birliğine Üye Balkan Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 2014, Cilt 51, Sayı 597, s.48-50.

²¹⁶ Birol Karakurt, Tekin Akdemir, Kurallı Maliye Politikası: Türkiye' de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri, Maliye Dergisi, Sayı.158, s.226-230.

- Varlık barışı kapsamında, yurtdışındaki varlıkların yurtiçine getirme amaçlı vergi indirim ve muafiyetleri sağlanmıştır.
- Motorlu taşıtlar ve beyaz eşyada ÖTV indirimi yapılmıştır.
- Mobilya, bilgisayar ve emlakta (150 metrekare üzeri konut satışında olmak üzere) KDV “%18’ den %8” e çekilmiştir.
- Hisse senetlerinde yerli yatırımcıya sağlanan “%10” luk stopaj “0”a indirildi.
- Vergi borçları tecil edilmiş ve 18 ay süreyle %3 faizle taksitlendirilmiştir.
- Gerçek kişilere kullandırılan kredilerdeki “KKDF (kaynak kullanımı kesinti fonu)” kesinti oranı %15’ ten %10’a indirilmiştir.
- Özel iletişim vergisi “%15’ ten %10” a çekilmiştir.
- Kobi birleşmeleri %75’ lere kadar vergi muafiyeti ile teşvik edilmiştir.
- Kısa çalışma ödeneği oranları “%50” arttırılarak, çalışma süresileri “3 aydan 6 aya” çıkartılmıştır.
- Gençlerde ve kadınlarda istihdam teşvik süresi uzatılmıştır.
- İşsizlik ödeneği %11 oranında arttırılmıştır.
- Çalışma programlarıyla 120 bin işsize istihdam sağlamak planlanmıştır.
- Mesleki alanlarda yapılan eğitim çalışmaları, girişimcilik seminerleri ve eğitim danışmanlıkları, stajyer eğitimleri ilave istihdam teşvikleriyle desteklenmiştir.
- “5084 sayılı yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin” yasayla, yatırımcılara; gelir vergisi muafiyetleri, sigorta primleri ve enerji destekleri verilmiştir.
- Bölgelere göre vergi indirimleri, teşvikler ve yer tahsisi yapılmıştır.
- Yüksek teknolojiye ve sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyan AR-GE ve teknoloji kapasitesini arttıran “12 sektörde” proje destekleri sağlanmış, AR-GE çalışanlarına sağlanan “vergi indirim desteği” gözden geçirilerek, bu desteğin 5 yıllık bir zaman zarfında direk olarak firmalara verilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca, “AR-GE ve destek personelinin” gelir vergisinin belirli bir oranda indirilmesi sağlanmıştır.²¹⁷

²¹⁷Resmi Gazete’de yayınlanan “(5811, 5834, 5838, 5891, 5904, 5917) sayılı kanunlar ve Resmi Gazete’de yayınlanan (2008/14272, 2008/14489, 2009/14580, 2009/14593, 2009/15199, 2009/14802, 2009/14803, 2009/14804, 2009/14812, 2009/14813, 2009/14881, 2009/15081, 2009/15082, 2009/15199, 2009/15197, 2009/1) sayılı Bakanlar Kurulu Kararları”, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>, (08.02.2019).

Türkiye' nin 2001 krizinden farklı olarak, küresel kriz döneminde daha iyi bir kamu mali dengesine sahip olduğu söylenebilir. Bu dönemde kamu harcamalarının GSYH' ya oranı genel olarak istikrarlı kalmış, ancak küresel krizle birlikte 2008-2010 döneminde uygulanan genişletici maliye politikaları sonucunda bu istikrar bozulmuştur. Ancak kamu maliyesindeki bu bozulmaların enflasyon üzerinde doğrudan bir etkisi görülmemiştir. Genişletici maliye politikalarının ortaya çıkardığı bütçe açıkları ağırlıklı olarak iç borçlanmayla kapatılmaya çalışılmıştır.²¹⁸

²¹⁸ Kara,a.g.m,s.18.

4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE KRİZLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı’ dan günümüze Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi genel olarak altı ayrı dönemde incelenebilir.

- 1923’e Kadar Olan Osmanlı Dönemi
- “1923-1932” Ulusal Bankacılık Dönemi
- “1933-1944” Kamu Bankaları Dönemi
- “1945-1960” Özel Bankaların Geliştiği Dönem
- “1960-1980” Planlı Dönem Bankacılığı
- 1980 Sonrasındaki Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi(1981-2001)²¹⁹
- 2001’ den Günümüze Türk Bankacılık Sistemi (Holding Bankacılığı ve Hazine Finansörlüğü)

4.1.1. Osmanlı Dönemi (1923’ e kadar)

İtalyanca’da “tezgah, sıra, masa” anlamlarına gelmekte olan “banko” kelimesinden türetilen bankaların tarihçesi milattan önce 3500’lü yıllara kadar uzanmaktadır. Paranın varlığının olmadığı, takas ve değiş tokuşun yöntemiyle ticaretin olduğu ilkel zamanlara ait yapılan kazılarda bankacılığa benzeyen uygulamaların yapıldığına dair kanıtlara ulaşılmıştır. Milattan önce“3500” lü yıllarda, Mezopotamya Uruk’ta kurulmuş olan “maket”ler tarihte bilinen ilk bankalardır.“Maket” sahipleri harman yapıldığında geri ödeme şartıyla çiftçilere “hammadde ve teçhizat” sağlamaktaydı.²²⁰

Avrupa’ da ortaçağda ruhban sınıfının etkili oluşu ve savaşların da etkisiyle bankacılık fazla gelişme göstermemiştir. Bankacılığın istenilen düzeylerde ilerleyememesinin temel nedeni olarak din adamları tarafından “faiz ve kredi” işlemlerinin yasaklamasının önemi büyüktür. Buna rağmen, denizcilik alanındaki gelişmelerle beraber ilerleyen uluslararası

²¹⁹Öztiñ Akgüç, *Türkiye’ de Bankacılık*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, s.17.

²²⁰Gökhan Sümer, *Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Kıyaslanması*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 18/2 (2016) 485-508, 2016, Ankara, s. 487.

ticaret sayesinde, “Floransa,Venedik ve Cenevre” gibi şehirlerde bankacılığın ilerlemesine katkı sağlamıştır. 14. Yüzyılda ise; Avrupa’da kurulmaya başlayan fuarlar ve panayırılar günümüzün modern bankacılığının temellerini atmıştır. 1609’ da“Amsterdam Bankası”nın kuruluşu ise modern anlamda bankacılığa giriş sayılmaktadır. 1694 yılında ise “İngiltere Merkez Bankası” kurulmuş ve bu gelişmeyle “merkez bankacılığı” başlamıştır.1913 yılında, “Amerikan Merkez Bankası”nın faaliyete geçmesiyle de artık modernbankacılığına adım atılmıştır.²²¹

Adet ve dini gerekçelerin etkisiyle, Türklerin bankacılığa alışması, diğer toplumlara göre daha ileriki dönemlerde gerçekleşmiştir. Türklerin daha kutsal meslek olarak nitelendirdiği“askerlik” mesleğini tercih etmeleri ve din adamları tarafından faiz ve bankacılığın “haram” olarak nitelendirilmesi Türkiye’ de bankacılığın gelişmesine engel olmuştur. Aslında, Osmanlı’da oldukça canlı bir ticari ortam bulunmaktaydı, tüccarlar bu faaliyetlerin bir gereği olarak bankacılık sisteminin varlığına ihtiyaç duymaya başladı. Buna rağmen, “19. yüzyılın” ortalarına dekOsmanlı’da bankacılık sistemi ilkel bir yapıdaydı. Halk meslek olarak çoğunlukla çiftçilik ya da askerliği tercih etmekte ve vergileri ellerinden alınmaktaydı.Bunların bir sonucu olarak da para ekonomisi gelişmemiştir. Halk arasında, yerel pazarlarda imparatorluk boyunca takas ekonomisi hüküm sürmüştür.²²²

Birinci Dünya Savaşı dönemi tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı için de zorlu dönemlerdi. Halkın birikimleri, enflasyon yokluk ve kıtlık nedeniyle yok olmuştu. Bankalar daha önce altın olarak aldıkları mevduatların karşılığında, düşük değerli kaimelerle mevduat sahiplerine ödeme yapmıştı. Bu durum halkın bankalara ve bankacılık sistemine olan güvenini tamamen yerle bir etti.²²³

Osmanlı İmparatorluğu'nda kağıt para, ilk kez“Abdülmecid Dönemi”nde, tanzimat fermanının getirdiği zorunlu giderlerin finansmanı için, 1839 yılında piyasaya sürülmüş ve son padişah “Vahdeddin Dönemi”ne kadar da basımı sürmüştür. 1840 senesinde, “160 bin Osmanlı Altını” karşılığında "Kâime-i Mutebere" olarak adlandırılan kağıt banknotlarbastırılmıştır. Bu banknotların en büyüğü “500”, en küçüğü “10” kuruşluktur.

²²¹Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 38.

²²²Toktamış Ateş, Alkan Soyak, *Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1923-1946 Dönemi,Osmanlı’ dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, İMKB Yayınları, İstanbul, 1999, s. 25.

²²³Akgüç, a.g.e, s.13

Kolayca sahtesi yapıldığı için, kısa sürede enflasyona neden olan kaimeler, 1862’ de piyasadan çekilmiş, 1876’ da yenilenip tekrar piyasaya sürülmüş olsa da, 3 yıl sonra onlar da tamamen piyasadan çekilmiştir.²²⁴

Osmanlı döneminde, halkın gayrimüslim kesimi olan“Ermeni, Rum ve Yahudi”lerce yürütülen“bankerlik ve sarraflık” gibi meslekler zamanla“bankacılık faaliyetleri” olarak devam etmiştir. Osmanlı’ da kurulan ilk banka 1847’de Galata Bankerleri’nce kurulmuştur. Osmanlı’ nın çıkarttığı kaime’ ler kısa sürede değer kaybedince Galata Bankerleri ile Osmanlı’ nın ithalatını finanse etmek üzere sabit döviz kuruyla yurtdışı piyasalara polişe yazma konusunda bir anlaşma yapmıştır.²²⁵

Daha sonraları Galata Bankerleri, devletten bir banka kurmalarına izin vermelerini istemiş ve bunun üzerine, 1847 senesinde“İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet)”kurulmuştur. Bu bankanın ömrü kısa olmuş ve 1852’ de faaliyetlerine son vermiştir. Beş yıl gibi kısa bir süreçte faaliyet gösteren İstanbul Bankası bir tarafa bırakılırsa, İngiliz sermayesiyle kurulmuş olan Osmanlı Bankası’ nın, Osmanlı’ nın ilk bankası olduğu söylenebilir. Bu dönemde Osmanlı’ nın gelirlerinin harcamalarını aşması ve kaynak sıkıntısı yaşanması Osmanlı Devleti’ ni dış borçlanmaya itmiştir. Bu bankaya, 1857 yılında Avusturya sermayesi, 1863 yılında ise Fransız sermayesi ortak olmuştur.²²⁶

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruluncaya kadar“Bank-ı Osmani Şahane” para basma ve emisyon yetkisini elinde bulundurmuş olan yabancı bankadır. “Bank-ı Osmani Şahane”, TCMB’nin kuruluşuna kadar bir “emisyon bankası ve imparatorluğun veznedarı olarak”faaliyet göstermiştir.²²⁷Uzunca bir süre, Merkez Bankası fonksiyonunun yabancı bir banka tarafından yürütülmesi, Osmanlı’da “yabancı bankacılığa” verilen önemin bir kanıtıdır.Birçok yabancı kaynaklı banka da, bunu fırsat bilerek, hükümete yüksek faizlerle borç verme ve dövizdeki spekülasyon hareketlerden fayda sağlama amaçlı olarak harekete geçmiştir.²²⁸

Osmanlı Devleti, 1875 sonrası dönemde borçlarını karşılayamaz hale düşünce 1881’ de “Duyun-u Umumiye” hayata geçmiş ve devletin dış borçlarının yönetimini üstlenmiştir. Bu kuruluş, bankacılık alanında bir devri kapatıp, yeni bir devir açmıştır

²²⁴ A.g.e,s.27.

²²⁵ Sümer,a.g.m,s.488.

²²⁶ Tunalı,a.g.e, s.74.

²²⁷ Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,İstanbul, 1999,s.12.

²²⁸ Sümer,a.g.m, s.489.

diyebiliriz. Osmanlı' nın gelir kaynaklarının, yabancıların kontrolüne alınması, yabancı sermayedarlara güven ortamı sağladığından dolayı, bu tarihten sonra İmparatorluk toprakları üzerinde birçok yabancı banka kurulmuştur. Bunların birçoğu yabancı sermayeli bankalar olsa da, özellikle 1908' de II. Meşrutiyetin ilanı ve milliyetçilik akımının güçlenmesiyle birlikte milli sermayeli, yerel ve tek şubeli bankalar da kurulmaya başlanmıştır. Bu bankaların sahiplerinin çoğunluğu, Avrupa ile ticaret yapan tüccar ve çiftçilerdi. 1908' den 1923' e kadarki süreçte, “11'i İstanbul' da 13” ü Anadolu' da toplamda “24” milli banka faaliyete geçmiştir. Yerel banka sayısında Konya başı çekmektedir. Konya' da 1908' den sonra 9 banka kurulmuştur. Bu bankaların “14” ü Cumhuriyet döneminde faaliyetlerine devam edebilmiştir. Diğer bankalar ise faaliyetlerini sonlandırmak durumunda kalmışlardır. “Türk Ticaret Bankası ve Milli Aydın Bankası (Tarişbank)” yakın zamana kadar faaliyetlerine devam etmiş bankalardır.²²⁹

1888 yılında tarımsal kredilendirmenin devlet eliyle yapılması amacıyla Ziraat Bankası bir devlet bankası olarak kurulmuştur. Bu dönemde kurulan yerli sermayeli bankalar güçlü yabancı sermayeli bankalarla rekabet edemediklerinden kısa süre içerisinde kapanmak zorunda kalmışlardır. “Osmanlı Bankası”yla başlayıp, “Osmanlı İmparatorluğu” nun sonuna kadar olan dönemde faaliyete geçen yabancı bankaların amacı ise, hazineye iç ve dış borç kaynağı yaratmak olmuştur. Bu nedenle bu dönemdeki bankacılığa, “borçlanma bankacılığı” da denilmektedir.

4.1.2. Cumhuriyet Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde çalışmakta olan yabancı bankaların büyük çoğunluğu, “Osmanlı Devleti”nin yıkılmasına yakın halen faaliyetlerini sürdürmekte olan bankalardı. Cumhuriyet' ilanından sonra, öncelikli olarak, yabancı hakimiyetindeki bankacılık sisteminin değişmesi amacıyla “yerel özel sektör bankacılığı” teşvik edilmiş ve sektördeki bu yabancı bağımlılığından kurtulmak amaçlanmıştır. Liberal iktisat politikalarının benimsenmesi özel sektör bankacığının gelişmesine ortam hazırlamıştır. Cumhuriyetin erken dönemlerinde bankacılık sistemi daha çok, ticari aracılığa dayalı “ithalat ve ihracat” sistemiyle çalışmaktalardı. Yabancı bankaların çoğunluğu, ithalattan

²²⁹ İlker Parasız, **Türkiye' de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi**, 75. Yılda Paranın Serüveni, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.109.

kar amaçlarken, yerel bankalar çoğunlukla tarım ürünlerinin ihracatını finanse etmekteydi.²³⁰

1920'lerin ikinci yarısından itibaren Avrupa'da başgösteren finansal kriz "ihracat ve ithalat" faaliyetleriyle ayakta duran bankacılık sistemini kökten sarsmıştır. Büyük Buhran'ın yaşandığı dönemlerde, "yabancı ticari krediler" azalmış buna karşın, ithal mallara olan talepte bir düşüş meydana gelmemiştir. Bu durum, halihazırda yüksek seyreden kredilerin faizlerini daha da yükseltmiştir. 1926'da emtia fiyatlarındaki keskin düşüş, üretici ve tüccarların büyük zararlar etmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda yerel firmalar da etkilenmiş, geri ödenmeyen krediler sonucunda yaşanan kayıplar bankaların dahadikkatli davranması sonucunu doğurmuştur. 1927'ye gelindiğinde piyasada büyük bir para kıtlığı baş göstermeye başlamış, hükümet artan para ve kredi talebini karşılayamamıştır. Bunların sonucunda, bu ihtiyacı gidermek amaçlı irili ufaklı birçok ulusal banka faaliyete geçmiştir. Aynı dönemde, iklimdeki değişim nedeniyle daralan tarımsal üretime yerel bankalar finansman sağlamış ve daha işlevsel hale gelmişlerdir. Bu nedenle, bu kıtlık ve savaş yıllarındaki likidite problemleri, ufak sermayelerle kurulan yerel bankaları sayıca arttırmıştır.²³¹

Fakat bankacılık sisteminin, ülkenin dış ticari ilişkilerinin sorunlu olduğu zamanlarda iç piyasada "para ve kredi" ihtiyaçlarını karşılaması zorlaşmaktadır. Krizlerin yaşandığı zamanlarda uluslararası piyasaya göre iç piyasadaki para talebi ve faiz oranları artmaktadır. Bu durumdan faydalanmak isteyen yerel girişimciler, Anadolu piyasasında küçük sermayeli birçok banka kurmuştur. "Diyarbakır Bankası" 1930'da bu piyasa ortamında kurulmuş olan yerel bankalardandır. 1930 senesinde "TCMB" nin kurulmasıyla beraber, o dönemde "Osmanlı Bankası"nın elinde olan "emisyon yetkisi" merkez bankasına geçmiştir.²³²

Cumhuriyet tarihimizde "Atatürk Dönemi"nde (1923-1938) yılları arasında, ulusal sermayeyi güçlendirme ve girişimcilikten zayıf, çöküş içerisindeki ülke ekonomisini yeniden sağlam temellerle yapılandırmak için adımlar atılmış ve "çağdaş ulus devlet modeli"ni devletin tüm kurumlarına yaymak için çalışmalar yapılmıştır. Lozan Barış

²³⁰ Oya Silier, **1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü**, Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri/ Tartışmalar 1973, Ayrı Basım, Mars Matbaası, Ankara, 1975, s.507.

²³¹ Murat Koçtürk, Meryem Gölalan, **1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi**, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 2010, 45, (2), s.48.

²³² Tuncay Artun, **Türkiye'de Bankacılık**, 2. Basım, Tekin Yayınları, İstanbul, 1983, s.56.

Anlaşması ile kazanılan siyasal bağımsızlığın ardından sıra ekonomik bağımsızlığı elde etmeye gelmişti. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra, "1923" yılında inşa edilen "Türkiye Cumhuriyeti"nin temel problemlerinden biri, sağlam bir ekonomik yapının temini ve güçlendirilmesiydi. Cumhuriyetin kurucuları, başta Atatürk olmak üzere, "siyasal bağımsızlığın ancak sağlam ve güçlü bir ekonomi ile sürdürülebileceği" görüşünü savunuyordu. Fakat; harap halde bir ekonomi üzerine bu temelleri oturtmak oldukça zorlu bir süreçti. Sanayimiz çökmüş, eğitim seviyesi diplerde, girişimcilik yok denilecek kadar azdı. Kişi başına düşen milli gelir, minimum yaşam standartlarından bile düşük olduğu için tasarruf yapmak imkansızdı.²³³

Osmanlı' dan geriye kalan ekonomi oldukça ilkel ve çoklukla tarıma dayalı bir ekonomiydi. Üretim tekniği oldukça geri kalmış, sermaye ihtiyacı yüksek köylü işletmeleri piyasaya hakimdi. Kurtuluş Savaşı' nın ardından, İstanbul'lu Türk tüccarlar "Milli Türk Ticaret Birliği"ni kurmuşlardır. Bu kuruluşun hedefi; "yabancı ülkelerle dış ekonomik ilişkileri sürdüren azınlıkların tasfiyesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmaktır". 1923 yılı Ocak ayında "Milli Türk Ticaret Birliği", "Ticaret-i Hariciye Kongresi" düzenleme kararı almıştı. Aynı dönemde, hükümet Lozan'da yaşananları Türk halkına ve dünyaya duyurmanın yanısıra ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşulları değerlendirmek amacıyla "İzmir İktisat Kongresi"ni toplama kararı almıştı. "Milli Türk Ticaret Birliği"nin de yer aldığı "İzmir İktisat Kongresi", Atatürk başkanlığında, "17 Şubat – 4 Mart 1923" tarihlerinde yapılmıştır. Kongrede; sanayiciler ve tüccarların temsilcilerinin yanısıra, işçi ve çiftçiye temsilen de katılımcılar yer almış ve 1300' den fazla temsilciyle toplanmıştır.²³⁴

İktisat Kongresi'nin temel hedefi, "savaştan yorgun çıkmış olan ekonomik faktörlerin ve birimlerin birbirlerini tanımalarını sağlamak, onların ihtiyaçlarını tespit etmek, finansal konular üzerine dikkatleri çekmek ve iktisat politikalarını da bu sonuçlara göre belirlemek" olarak belirlenmiştir. Kurtuluş Savaşı' nın ardından, Türkiye daha önce başka ülkelerde olmayan boyutlarda bir "nüfus değişimi" problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nüfus değişimleriyle ülkede ticaret hayatını büyük ölçüde elinde bulunduran Ermeni ve Rum azınlıkların çoğu ülkeyi terk etti. Bu durum ekonomide ciddi bir açık yaratmıştır. Ekonominin yeniden canlanması ve çalışabilir hale gelmesi için ülkede acil olarak bir

²³³ Özer Ertuna, **1923'ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023'e Doğru Hedefler**, MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı:21, İstanbul, 2004, s.7.

²³⁴ A.Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar**, Ankara Üniversitesi S.B.F Yayınları:471, Ankara, 1981, s.333.

bankacılık sisteminin oluşturulması gerekiyordu. Bu amaçlarla, “Misak-ı İktisadi” planı oluşturulmuştur. Bu planda; yerel sanayiye yeni baştan oluşturmayı ve ilerletmeyi hedefleyen, özel girişimciliğin önemini vurgulayan ve mülkiyet haklarını temsil eden bir finansal sistem hedeflenmiştir.²³⁵

Bu geri kalmış ekonomik yapının değişmesinde, bankacılık sektörünün önemini farkında olan genç Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, İzmir İktisat Kongresinde, bankacılığın ekonomik gelişmedeki önemini vurgulamışlar ve özel sektörün mevcut gücü buna yeterli olmadığından bankacılığın gelişmesi için devletin buna öncü olması gerektiğinin önemini ifade etmişlerdir. Bunun sonucunda da, 1923-1932 yılları arasında çok sayıda yerel banka kurulmuştur.²³⁶

Kongreye katılan tüccarların da isteği olan bir ana ticaret bankasının kurulması amacıyla, 26 Ağustos 1924 tarihinde “1 milyon TL” sermayeli, anonim şirket olarak faaliyet gösteren “Türkiye İş Bankası” kurulmuştur. Banka sermayesinin ilk “%25”lik kısmı, diğer bir deyişle 250 bin liralık hisse senedinin parasını peşin ödeyerek, bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından karşılanmıştır.²³⁷ İş Bankası’nın ilk banka şubesi “30 Ağustos 1924”te törenle açılmıştır. Atatürk; “Türkiye İş Bankası” kararını, Çankaya’daki “İcra Vekilleri Heyeti”ne şu şekilde ifade etmiştir: “Vatanı kurtaracak ve yükseltecek tedbirlerin başında olarak halkın doğrudan doğruya itibar ve itimadından doğup meydana gelen tam manasıyla modern ve millî banka kurmaktır.”²³⁸

Türkiye İş Bankası, kuruluşunda Atatürk tarafından hedeflenen faaliyetlere uygun çalışmış, Türk sanayine ve kalkınmaya büyük katkılar yapmıştır. Dönemin ekonomik sorunlarının başında gelen tasarruflardaki düşüşü dengelemek amacıyla, “ikramiye ve kumbara” sistemleri uygulamış ve tasarruf çekleriyle bu amacını gerçekleştirmiştir. İş Bankası beklenenden daha kısa bir zaman zarfında, piyasaların ve iş dünyasının güvenini kazanmış, kredi için başvuru alan ilk banka olma özelliğini sağlayarak yabancı aracılara karşı büyük zafer kazanmıştır. Aynı zamanda, halka yakınlığıyla onları banka kavramına alıştırmış, milli bankacılığı geliştirerek birçok yeni kredi kuruluşunun kurulmasına da önderlik etmiştir. Sigortacılık alanında da çalışmalar yapmış, 1925 yılında “Anadolu

²³⁵ Ateş, Soyak, a.g.e, s.26.

²³⁶ Tunali, a.g.e, s.77.

²³⁷ Uygur Koçbaşıoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.5.

²³⁸ Mustafa A. Aysan, **Atatürk’ün Ekonomi Politikası**, Kırklareli 1981, s.74.

Sigorta”yı kurarak, iştiraklere para yatırmıştır. “Birinci Sanayi Planı”nında alınan kararlar doğrultusunda, “Cam Şişe ve Sanayii”ni kurmuş; Sümerbank’ beraber“Malatya Bez Fabrikasını” yaptırmış; “Isparta Gülyağı Tesisleri”nin kurulmasını da sağlamıştır. Küçük sermayeli birçok bankaya da kredi desteği vererek onların da gelişimine katkı sağlamıştır.²³⁹

19 Nisan 1925’ te 633 sayılı kanunla,“ilk kalkınma bankası” olarak “Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası” 1 Mayıs 1925’ te faaliyetlerine başlamıştır.Banka, amacına uygun olarak ülkenin “sanayi ve maden üretiminin” oluşturulması ve gelişmesinde önemli roller almıştır. Banka aynı zamanda Türkiye’ de Kalkınma bankası kavramının öncülerinden olup, Türk Bankacılık sisteminde işletmecilik mantığıyla çalışan ilk banka olma özelliğini taşımaktaydı. Sanayi ve Maadin Bankası; “Hereke, Feshane, Bakırköy Mensucat Fabrikalarını ve Tosya Çeltik Fabrikasını” bünyesinde tutmuştur. Bunun yanısıra;“Bünyan ve Isparta iplik fabrikalarına, Maraş Çeltik Fabrikasına, Malatya ve Aksaray Değirmen ve Elektrik Şirketlerine, Kütahya Çini Fabrikasına ve Yalvaç Sanayi-Ticaret Şirketine” ortak olmuştur.²⁴⁰Bu bankayla özel sanayi işletmelerine kredi sağlanması ve mali teknik konularda yardımcı olunması amaçlanmış olsa da, bankanın daha çok kendi iştiraklerine kaynak aktarması nedeniyle, sanayi işletmelerine kaynak yaratması hedefi istenen düzeylerde sağlanamadığından, öncelikle 1932 yılında Sanayi Ofisi’ne, daha sonra ise“Sanayi ve Kredi Bankası” adını alarak 1933’te Sümerbank’a devrolunmuştur.²⁴¹

Ankara’ da 23 Nisan 1920’de, Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasının ardından, meclisin sorumluluğunda bulunan topraklardaki şubelerin idaresi, “Ziraat Bankası Ankara Şubesi”ne devredilmiştir. Bu devirle beraber,“Ziraat Bankası” milli mücadelede var olduğunu tüm kamuoyuna duyurmuş oldu. Atatürk “1 Mart 1923”de “Ziraat Bankası Kanunu” nun kabulünden hemen önce, mecliste yaptığı konuşmada: "Tarımda çalışanlara yardım etmekle görevli olan Ziraat Bankası şube ve sandıkları, dört ay evveline kadar yalnız yüz on iken, bu gün üç yüzden fazla sayıya çıkarılmış bulunuyor. Bu bankaya son iki ay içinde 2 milyon liraya yakın sermaye tedarik edilmiş ve banka bilhassa düşmandan kurtarılan vatan bölgelerine geniş şekilde borç vermeye başlamıştır. Borç almanın kesinlikle üretimde kullanılması, banka yönetim kurullarının iyi bir şekle konması ve şahsî

²³⁹ Aysan,a.g.e,s.75.

²⁴⁰ Feridun Ergin, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Ankara 1977, s.48.

²⁴¹ Tunalı,a.g.e,s.76.

itibar işlemlerinin kullanılması gibi önemli konuları içine alacak biçimde hazırlanmış olan tasarı kanunlaştığı takdirde, bankanın ekonomik hayatımızdaki yeri ve etkisi yükselecektir. Köylülerimize bir kredi müessesesi kazandırmak ve bu hususta halkın istikrarı sağlandığı takdirde tarlalarına dönecek olan askerlere bir hele borçlanma miktarının tespit edilmesinde tarlalarından elde edecekleri gelire, mâli bir itibar sağlamak üzere bir köy bankaları kanunu yapılmış ve meclise sunulmuştur" şeklinde konuşmasını tamamlayarak bu kanunun meclisten geçmesini sağlamıştır.²⁴²

Yine“İzmir İktisat Kongresi” ne katılan tarım sektörü temsilcilerinin de isteğiyle, tarıma daha çok destek olunması amacıyla Ziraat Bankası’ nın sermayesi 1924’de arttırılarak statüsü Anonim Şirketi’ ne dönüştürülmüştür. Ziraat Bankası, milli sermaye ile Osmanlı döneminde kurulmuş olan ve günümüzde halen faaliyetlerine devam eden ülkemizin en önemli bankalarından biridir.Tuna Valisi olan Mithat Paşa, 1863 yılında, Tuna Eyaletinde "Memleket Menafi Sandıkları" adıyla şirket kurma kararı almıştı. Bu şirketle, çiftçilere tarım faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları krediyi sağlamak amaçlanmıştı. Bu kuruluş zamanla başka illere de yayılmış ve 1889’da artık sandıkların merkezi bir idarece yönetilmesini sağlamak amacıyla “Ziraat Bankası” adı altında birleştirilmiştir. Bankası’nın ilk sermayesi, menafi sandıklarından devrolunan paralarla oluşturmuştur. Sonraları, “menafi sandıkları” banka şubelerine dönüştürülerek banka şubeleri olarak çalışmaya başlamıştır.²⁴³

Bankanın faaliyet alanı ise, tarımsal kredi vermekten çıkartılarak, her türlü bankacılık faaliyetini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1920’ ler ve 30’ lar boyunca da tarımsal krediden çok ticari krediler sağlamaya başlamıştır. Ekonomi içerisindeki işlevleri önemsiz sayılabilecek derecede küçük olmakla beraber, Ziraat Bankası’nın özel bankacılığın gelişimini hızlandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışma alanı genişletilen banka, tarıma destek amaçlı“kredi verme ve mevduat toplama”nın yanı sıra,aynı zamanda, “şeker fabrikaları, nebatî yağ fabrikaları”tarımsal ürünlerle çalışan fabrikaların kurulması için de öncülük etmiştir. Ziraat Bankası ülkemizin tarımsal kapasitesini geliştirmek ve çiftçilerimize kredilerle destek olmak gibi önemli işlevler gerçekleştirmiştir.²⁴⁴

²⁴² Taha Parla, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları., Ankara 1989, s.310-311.

²⁴³ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara 1988. s.326

²⁴⁴ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi’ nin İktisat Tarihi (1923-1950)**, 2. Baskı, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s.200.

Ulusal bankacılığın henüz oluşmaya başladığı ilk tarihlerde, devlet eliyle inşaat sektörüne kredi sağlama amaçlı, “22 Mayıs 1926” tarihli, 844 sayılı yasayla, “Emlak ve Eytam Bankası” nı kurmuştur. Emlak ve Eytam Bankası’nın öncelikli kuruluş hedefi, “eytam sandıklarında idare ve muhafaza edilen yetim paralarının bankaya yatırılması ve bunun karşılığında, banka yetimler lehine faiz vermek için ve belediye sınırları içindeki binalar ve arsaların banka lehine ipotek edilmesi karşılığında uzun vadeli kredi temin etmek” olarak belirlenmişti. Devlet, Cumhuriyet sonrasında yanlış yönetilen yetim sandıklarını tasviye ederek, “6.000.000 TL” tutarındaki bu parayı, uzun vadede Emlak Bankası’ na tahsis etmiştir. Bu sayede bankanın ihtiyaç duyduğu “uzun vadeli fon kaynağı” sağlanmış oldu. Emlak ve Eytam Bankası sayesinde aynı zamanda, savaştan harap olmuş, yıkılmış ve talan edilmiş şehirlerin yeniden imarı hedeflenmekteydi. Banka, 1946’ da “Emlak ve Kredi Bankası” adını alarak, bundan sonraki faaliyetlerine bu şekilde devam etmiştir.²⁴⁵

1923-1932 yılları arasında yerel tüccarlara kredi vermek amaçlı birçok yerli ve yabancı kaynaklı tek şubeli ticari bankalar faaliyete geçmişlerdir. Bununla birlikte belki de Cumhuriyet döneminin bankacılık alanındaki en önemli adımlarından biri 1930’da “T.C. Merkez Bankası” nın kurulması olmuştur.²⁴⁶ Bir “merkez bankası” kurulmasına yönelik çalışmalar 1920’ lerde başlatılmasına rağmen, o dönemde ödemeler dengesinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle bir merkez bankası oluşturulması için gereken “altın ve döviz” rezervleri sağlanamamıştı.²⁴⁷

Merkez Bankası’ nın kuruluş sermayesi “15.000.000 TL” olarak belirlenmiş ve bu sermaye her biri 100 lira değerinde “150.000” hisse senedine ayrılmıştır. Bu hisse senetleri de kendi içerisinde dört parçaya ayrılmıştır.

- “A serisi devlete”,
- “B serisi milli bankalara”,
- “C serisi milli banka harici diğer bankalara”,

²⁴⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama**, Ankara 1997, s. 180-181.

²⁴⁶ Suat Oktar, **Cumhuriyetin Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması**, M.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl:1998, Cilt:XIV, Sayı:2, s.241-254.

²⁴⁷ TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi 1958-1997**, TBB Yayın no:207, Ekim 1998, İstanbul, s.4.

- “D serisi de Türk ticaret müesseselerine ve Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere” tahsis edilmişlerdir.²⁴⁸

Merkez Bankası’ nın “1715” sayılı Kuruluş Kanununa göre;“Merkez Bankası para basmak, paranın değerini korumak, ekonominin genel likiditesini ayarlamak ve bankalara ödünç para vermekle görevli bir emisyon bankasıdır”. 1971’e kadar yürürlükte kalan bu kanun, pek çok kere gözden geçirilmiş, Merkez Bankası’nındevlet hazinesineveKİT’ lere daha fazla kredi kullandırılması sağlanmış, bunun sonucu olarak da, bankanın asıl işlevi olan para politikasının işleyişinden ziyade kamudaki finansman açıklarını kapatmaya dönmüştür. Ülkede bir merkez bankasının varlığı ve faaliyeti, finansal hayatı düzenlemiş, para politikasını güçlendirmiş ve yabancıların elindeki para piyasalarının milli çıkarlarımıza zarar veren politikalarına son verilmesini sağlamıştır.²⁴⁹

Etkisi tüm dünyaya yayılan Büyük Buhran dolayısıyla tarım ve ticaret sektörlerindeki gerileme, bu sektörlerde faaliyet gösteren yerel çiftçi ve tüccarlara kredi vermek amacıyla kurulan tek şubeli yerel bankaların büyük bir çoğunluğunun 1930’ ların başlarında kapanmalarına yol açmışlardır. İlerleyen yıllarda ise, Türk ticari hayatında çok önemli yeri olacak olan Türk Ticaret Bankası 1930’ da Hazine’ nin de katılımıyla Adapazarı İslam Ticaret Bankası’ nın yerine kurulmuştur.²⁵⁰

4.1.3. Devletçilik Dönemi (1933-1944)

Bu dönem bazı kaynaklarda kamu bankaları dönemi olarak da adlandırılmaktadır.Dünya Ekonomik Buhranı’nın, Türk ve dünya piyasalarındaki yıkıcı etkileri şiddetli bir biçimde kendini göstermeye başlamıştı.Dünya piyasalarını saran ekonomik buhran, tarım ürünlerinin fiyatlarında büyük bir düşüşe neden olmuş, bu düşüşün sonucunda ise ihracat kaynaklı gelirlerimiz dibe vurmuştu. 1930 yılına kadar, ekonomik kalkınma için çok fazla çaba harcanmış olsa da, istenen düzeyde bir kalkınma gerçekleşmemişti.²⁵¹

1920’ lerin sonlarına gelindiğinde, iktisadi liberalizmden beklenen neticelerin alınamaması, özel sektörün çok güçsüz olması, 1929’ da başlayan ekonomik buhranın özel

²⁴⁸ Tekeli, İlkin, a.g.e, s. 294.

²⁴⁹ Akgüç,a.g.e,s.129.

²⁵⁰ TBB,a.g.m,s.6.

²⁵¹ Tunali,a.g.e,s.78.

sektör öncülüğünde sanayileşme ve kalkınma stratejisinin rafa kaldırılmasına yol açmıştır. Ülkenin sanayileşme sürecinin devlet eliyle yapılandırılması, alt yapı yatırımlarının yanısıra, özel sektörü desteklemiş olsa da kamuya bağlı olarak yaratılan sanayileşmenin aynı zamanda uluslararası ekonomik sistemlerle uyum içerisinde çalışması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da, kamuoyunda özel sektörün başarılı olamadığı alanlarda devletin hakimiyeti altında olması düşüncesi yıkılmış, sadece ekonominin kilit noktalarının devlet hakimiyetinde olması düşüncesi oluşmaya başlamıştı. Bu durumda, 1929 Buhranı' nın kapitalist dünyayı sarması, sosyalist dünyanın ise böyle bir krize girmemesinin de etkisi büyüktür. Ayrıca 1932 yılında Osmanlı' nın borçlarının geri ödemeleri başlayacaktı. Bu bunalımın da etkisini azaltabilmesinde daha başarılı olabileceğinin öngörülmesiyle, serbest piyasa ekonomisi sorgulanmaya, yerini yavaş yavaş devletçilik ilkesine bırakmaya başlamıştır.²⁵²

Böylece sanayileşmenin de , buna zaten gücü yetmeyen özel sektör aracılığı ile değil de, devlet eliyle gerçekleştirilmesi öngörülmüş ve bu amaçla kurulmasına karar verilen sanayi işletmelerinin planlarına Birinci ve İkinci Sanayi Planları' nda yer verilmiştir. Devletçilik görüşü, 1932'de finans alanında yeni olanaklar ve yetkiler öngören sekiz kanunun yürürlüğe girmesiyle ivme kazanmıştır.²⁵³

İlk “Beş Yıllık Sanayi Plânı”nın hayata geçirilmesinin öncesinde, önemli yapılandırılmalar gerçekleştirilmiş, kamulaştırmalar yapılmıştı. Planlı bir devletçilik anlayışıyla, 1933 sonrası hızlanan devletçilik ilkesi, 1934' te “Birinci Sanayi Planı” yla uygulamaya geçirilmiştir. Bu planın yürütülmesi için ayrı bir kuruluş oluşturmak yerine, yetkiler Sümerbank'a tahsis edilmiştir.²⁵⁴

Mustafa Kemal, “9 Mayıs 1935” tarihindeki konuşmasında, bu politika değişikliğini şu şekilde açıklamaktadır:

"Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzenini kurmakla uğraşıyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı; bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmeye ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir".²⁵⁵

²⁵²Tekelli,İlkin,a.g.e,s.185.

²⁵³Aysan,a.g.e,s.75.

²⁵⁴İnan,a.g.e,s.121.

²⁵⁵ A.g.e,s.122.

Birinci ve ikinci sanayi planlarında kurulması öngörülen işletmelerin kurulması, işleyişi ve finansmanlarının karşılanması için de devlet eliyle kurulan özel amaçlı banka statüsünde olarak, “1933’ te Sümerbank ve Belediyeler Bankası, 1935’ te Etibank, 1937’ de Denizbank, 1938’ de Halk Bankası ve Halk Sandıkları” kurulmuştur. ²⁵⁶

Program kapsamında, “Devlet Sanayi Ofisi” ile “Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası” kapatılarak, yerine 1933 yılında “Sümerbank” faaliyete geçirilmiştir. Sümerbank’ın var olma nedeni özel sektöre kredi finansmanı karşılamasının yanı sıra, öncelikli görevi sanayi plânının uygulanmasıydı. Devletin madencilik, ağır sanayi, enerji sektörü gibi konulardaki yatırımlarını gerçekleştirmek de kuruluş amaçlarındandır. Bankanın görev tanımında, “Devlet Sanayi Ofisi’nden devir olan fabrikaları işletmek, devletin özel kuruluşlarda bulunan iştiraklerini yönetmek ve devlet sermayesi ile kurulacak olan tüm sınıai kuruluşların etüt ve projelerini hazırlayarak, bu projeleri yönetmek, ülke ve kendi fabrikaları için, nitelikli işgücününün eğitiminin yanı sıra, her türlü bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek, sanayiye desteklemek amaçlı uygulamalar yapmak” yer alır. Aslen bir kalkınma bankası olarak faaliyet gösteren Sümerbank, devlet tarafından gerçekleştirilen sanayileşme sürecinde büyük başarılar kaydetmiş ve sanayinin büyümesi konusunda özel sektöre yön vermiştir. Sümerbank’ın Birinci Sanayi Planı’nda kurulması öngörülen 20 imalat sanayi fabrikasının 13’ünün kurulmasında önemli işlevi olmuştur. ²⁵⁷

İkinci Sanayi Planı’nda ağırlıklı olarak madencilik ve enerji alanında 100 yeni fabrikanın kurulması öngörülmüştür. Bu planda geçen maden ocaklarını ve enerji yatırımlarını yönetebilecek olan işletmeleri kurmak, idare etmek ve finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, “20 Haziran 1935” te “2905 sayılı” yasayla “Etibank” faaliyete geçirilmiştir. ²⁵⁸ Etibank, bu ismi Anadolu uygarlığında büyük önem taşıyan “Eti Uygarlığı”ndan almıştır. Kuruluş amacı; yer altı kaynaklarının üretilmesi, pazarlanması, yeni enerji santrallerin kurulması, elektrik ve enerji üretimi konularında ihtiyaç duyulan finansman desteğinin sağlanmasıdır. Kredi işlemleri ise sadece kendi bünyesindeki iştiraklerle sınırlıydı. Etibank’ın 1935 yılındaki ödenmiş sermayesi ise “37.500 TL” iken,

²⁵⁶ Tunalı, a.g.e, s. 78.

²⁵⁷ Akgüç, a.g.e, s. 168.

²⁵⁸ Tunalı, a.g.e, s. 79.

1938 sonlarına gelindiğinde, bu rakam “4.5 milyon TL” düzeylerine kadar yükselmişti. Etibank’ın ülke ekonomisinde önemli hizmetleri olmuştur.²⁵⁹

Belediyeler Bankası 1933 yılında , belediyelerin belde ve kasabalardaki su, elektrik, kanalizasyon gibi alt yapı çalışmalarını yapabilmesi ve imar planlarını hazırlayabilmesi için gerekli olan kredi imkanlarını sağlamak amacıyla kurulan bir uzmanlık bankasıdır. İlk kurulduğu dönemde, sadece belediyelerle ilgili faaliyetlerde bulunmuş ancak, yetersiz sermaye yapısı, belediyelere ihtiyaç duydukları teknik ve finansal yardımı sağlayamadığından yeterli bir varlık gösterememiştir. Banka 1945 yılında “İller Bankası” olarak isim değişikliğine gitmiştir.²⁶⁰

Denizyollarına ait şirketleri yönetmek, yenilerini kurmak ve denizciliği finanse etmek amacıyla “30 Kasım 1937”de “3295” sayılı yasa ile “Denizbank” kurulmuş fakat faaliyete tam anlamıyla 1938’de geçmiştir. Kabotaj, yani “Türk karasularında gemi işletme hakkı”, Lozan Anlaşması’yla Türkiye’ye verilmişti. Bu hakkın bize verilmesi sayesinde, ulusal sularımız milli gemilerin hakimiyetine geçmiştir. 1926’ da yürürlüğe giren “Türk Kabotaj Kanunu”yla Türk karasularında yolcu ve yük taşımacılığı özel sektörle ortaklaşa yapılmaktayken, sonraları devletin yolcu taşımacılığını “kamu hizmeti” olarak kabul etmesi nedeniyle devlete bırakılmıştır. Yük taşınmasında ise, özel sektör ve kamunun birlikte çalışması kararı alınmıştı. Denizbank’ın nominal sermayesi “50 milyon TL” olduğu halde uzun süre varlık gösterememiştir ve 1940’ta faaliyetlerini durdurduğunu ilan etmiştir. Yıllar sonra 1952’de “Türk Anonim Ortaklığı”nın faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte banka olarak yeniden faaliyete geçmiş ancak 1992’de “Türkiye Emlak Bankası A.Ş.”ne devrolunmuştur.²⁶¹

Atatürkküçük esnaf ve sanatkarların finansal olarak desteklenmesini, onlara kredi verilmesini ve kaynak ihtiyaçlarının giderilmesini çok önemserdi. Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde sermaye birikimiyle birlikte özel sektör girişimlerinin de yetersiz olması ve üretimdeki zayıflık gibi sebeplerle, esnaf ve sanatkarlara finansman sağlayacak kurumların eksikliği hissediliyordu. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı zaten zor durumda olan ülkemizi, enflasyon, likidite sorunlarıyla boğuşmak zorunda bırakmıştı. Esnaf ve

²⁵⁹ Uğur Korum, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, “1923-1929 Döneminde Türkiye’de İmalat ve Sanayi ve Sanayi Politikaları”, Ankara 1982, s.72.

²⁶⁰ Aysan, a.g.e.s.76.

²⁶¹ II.Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, s.36, <http://www.sbb.gov.tr/uploads.spx>, (15.03.2019).

sanatkarlar ise kazançlarının büyük kısmını tefecilere kaptırmışlardı. Zorlu bir iktisadi ortamın hüküm sürdüğü bu şartlarda esnaf ve sanatkarlara herhangi bir ayrıcalık yada finansman desteği sağlamak imkansız görünmekteydi.²⁶²Ekonomik düzenin temeli olan bu kesime yeniden hayat vermek ve ayakta kalmasını sağlamak için “Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu” ile 1933 yılında kurulmuş olsa da faaliyetlerine tam olarak 1938 yılında başlamıştır.²⁶³

Bu dönemde devlet eliyle sanayileşmenin gerçekleştirilmeye çalışılması stratejisi benimsenmiş, fakat devletin de finansman sıkıntısı çekmesi üzerine bu yatırımlara düşük maliyetli finansman kaynağı sağlamak amacıyla çıkartılan “2999 sayılı” Bankalar Kanunu ile “banka mevduatlarının %15 oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri’nden veya aynı derecede faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu” getirilmiştir. Yine bu dönemde devlet özellikle de II. Dünya Savaşı’ nın savunma masraflarında ortaya çıkardığı artış nedeniyle finansman sıkıntısına girdikçe, bankacılık sektöründen faydalanarak, bu sektörden finansman sağlama yolunu seçmiştir. Merkez Bankası’ndan avans, Ziraat Bankası’ndan ise kredi kullanmayı seçen devlet, 1942’de munzam karşılık oranını “%20” ye yükseltmiş ve bu karşılıkların “Devlet İç Borçlanma Senetleri”ne yatırılmasını mecburi hale getirmiştir.²⁶⁴

4.1.4. Liberal Dönem (1945-1959)

Türk bankacılığının gelişim sürecinde Liberal dönem, iktisadi politikalardaki değişikliklerle özel bankacılığın hızla geliştiği dönem olmuştur. Henüz Demokrat Parti iktidara gelmeden önce 1946-1950 yıllarının çok partili siyasal hayatında varolan koşullara uyum sağlamak amacıyla mevcut politikalar dönüştürülmeye başlanmıştır. Dönüşümün ilk hamlesi 1946 yılında Beş Yıllık Kalkınma Planı’ nın bırakılıp tarımı ve alt yapı yatırımlarını serbest piyasa düzeninde gerçekleştirmeyi hedefleyen bir programa geçmek olmuştur. 1950 yılında liberal görüşlü Demokrat Parti’ nin iktidara gelişi de bu süreci hızlandırmıştır. İktisadi

²⁶² Korum, a.g.e,s.73.

²⁶³ DPT,a.g.m,s.37.

²⁶⁴ Avni Zarakolu, *Cumhuriyet’ in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*, TBB Yayın No:61, Ankara, 1973,s.54.

liberalizm doğrultusunda özel sektörün teşvik edildiği bu dönemde bankacılık sektörü de gelişmeden payını almıştır. ²⁶⁵

“1945-1959” yıllarında bankacılık sistemi büyük bir ivmeyle gelişmeye başlamıştır. Artan yatırımlar ve gelişen nüfus para ve kredi finansman ihtiyaçlarını arttırmıştır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda, “Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950)” kurulmuştur. Bankacılık sisteminde göze çarpan rekabet koşulları şube bankacılığı ve mevduatları arttırma yönündeydi. Çünkü, bu dönemde bankaların faiz ve komisyon oranları devlet tarafından tespit edilmekteydi ve yalnızca “Merkez Bankası” döviz işlemleri gerçekleştirebilme yetkisine sahipti. ²⁶⁶

Yeni kurulan yabancı bankalar ve bazı istisnalar haricinde, yeni bir “ticaret bankası”nın faaliyetine devlet izin vermemiştir. Faiz ve döviz fiyat değişimleriyle oluşan risklerin olmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin bulunmayan böyle bir çevrede, bankaların “negatif reel faizler”le elde ettikleri mevduatları arttırabilmek için şube bankacılığına yönelmişlerdir. ²⁶⁷ Ortalama sabit maliyetlerin azaltılması amacıyla da, küçük bankaların birleşmesi ve şube sayısının arttırılması teşvik edildiğinden, 1950’ lerde faaliyete geçen bazı küçük bankalar, 1960’ lı yıllarda kapanmıştır. ²⁶⁸

4.1.5. Planlı Dönem (1960-1980)

Bankacılıkta 1960-1980 döneminde yaşanan değişim, diğer kalkınma planlarında bulunan şartlara uyumlu olarak hareket etmiştir. Belli alanlarda uzmanlaşmış ihtisas bankalarına, yatırım ve kalkınma bankacılığına daha fazla yatırım yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Sayıları giderek artan ticari bankaların kurulumuna sınırlandırılmalar getirilmiş bu şekilde piyasaların daha etkin kontrolü hedeflenmiştir. ²⁶⁹

1960 ihtilaliyle birlikte askeri iktidarın getirdiği iktisadi planlama, demokrasiye tekrar geçildikten ve merkez sağ partisi olan Adalet Partisi iktidara geldikten sonra da

²⁶⁵ Tunalı, a.g.e.s.159.

²⁶⁶ TBB, a.g.m.s.7

²⁶⁷ Kazgan, a.g.e.s.96.

²⁶⁸ Akgüç, a.g.e.s.48.

²⁶⁹ Cihan Paçacı, Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü, Makale, <http://www.ekodialog.com/makaleler/cumhuriyet-doneminde-turk-bankacilik-sektoru.html>, (25.03.2019)

devam etmiştir. Birinci, ikinci, üçüncü kalkınma planları 1963-77 yılları arasında uygulamaya konmuştur. Planlar kamu yatırımları için zorunlu hedefler, özel sektör yatırımları içinse yol gösterici hedefler getiriyordu. Yani, kamu kendisi için zorunlu olan hedefleri gerçekleştirirken, özel sektör ise koruyucu politikalar ve teşviklerle özendirilecekti. Anayasal bir kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı ise özel sektöre verilecek olan teşvikleri denetleyecekti.²⁷⁰

Dönemin genel eğilimiyle uyumlu olarak, bankacılık sektörü büyük oranlardadevlet kontrolüne geçmiştir. Buna karşın, kalkınma planlarında yer verilen beş “kalkınma bankası” kurulmuştur. Bunlar; “1962’ de kurulan T.C. Turizm Bankası, 1963 yılında kurulan Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, 1964 yılında kurulan Devlet Yatırım Bankası, 1968 yılında kurulan Türkiye Maden Bankası ve 1976’ da kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası” dır. Bunların yanısıra iki tane de ticaret bankası kurulmuştur. Bunlar; “1964 yılında kurulan Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve 1977’ de kurulan Arap-Türk Bankası” dır.²⁷¹

Altı ayrı ticaret bankası tarafından kurulmuş bir özel banka olan “Sınai Yatırım ve Kalkınma Bankası” ile kalkınma planlarında öngörülen özel sektör yatırımlarına finansman imkanı sağlanması hedeflenmiştir. 1987 yılında “Türkiye İhracat ve Kredi Bankası” adını alarak faaliyet alanları tekrardan düzenlenen “Devlet Yatırım Bankası” ise kamu iktisadi girişimlerinin planlarında adı geçen yatırımlara finansman olanakları sağlanması amacıyla kurulmuş olan bir kamu bankasıdır. 1988 yılında, Türkiye Kalkınma Bankası alan “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası” ise öncelikli olarak yurtdışındaki işçilerin tasarruflarını öngörülen yatırım alanlarında değerlendirmeyi hedefleyerek oluşturulmuştur.²⁷² 1970 yılında “Türk Dış Ticaret Bankası (Dış Bank)” adını alarak, Cumhuriyet döneminin yabancı sermayeli ilk bankası olma özelliğine sahip olan “Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası”, Amerika ve İtalya katılımı ile dış ticarete finansmanını sağlamak amacıyla faaliyete geçirilmiştir.²⁷³

1960-1980yılları arasında, tüm yatırım ve teşviklere rağmen Türk bankacılık sistemi hedeflenen yatırımlara yeterli finansmanı sağlayacak bir olgunluğa

²⁷⁰ Kazgan,a.g.e,s.96.

²⁷¹ TBB,a.g.m,s.9.

²⁷² Artun,a.g.e,s.59.

²⁷³ Akgüç,a.g.e,s.60.

ulaşamamıştır. Bu yıllarda, özel sektör yatırımlarına hız vereceği düşüncesiyle holding bankacılığı devlet tarafından teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda holding bankaları, özel ticaret bankaları arasında giderek hakim olmaya başlamıştır. Kamunun kaynak ihtiyacı da, büyük ölçüde Merkez Bankası kaynaklarından sağlandığı için, enflasyonu arttırıcı bir etki yaratmıştır. Bu dönemin genel özelliği olan devlet düzenlemeleri bankacılık sektöründe de etkin olarak devam etmiştir.²⁷⁴

4.1.6. Dışa Açılma Dönemi (1981-2001)

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin, ülkeyi darboğaza sürüklemesi ve sanayinin ihtiyacı olan dövizin karşılanamaması, yeni bir sanayileşme stratejisinin Türkiye’ nin ihtiyacı olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, tüm dünyada da yeniden hakim olan serbest piyasa ekonomisine dayalı ihracata yönelik sanayileşme stratejisi yeni kalkınma stratejisi olarak model alınmış ve böylelikle liberal bir döneme geçiş yapılmıştır.²⁷⁵ Bu politika değişimi finansal ve bankacılık alanlarında da uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır. 1980’ e kadar devlet eliyle yönetilen ve az sayıda mali araçla çalışmak durumunda olan bankacılık sektörü, 1980 sonrasında liberalleşmeye yönelik adımların atılmasıyla yeni finansal araçlarla donanmış ve bu yenilikler bankacılık denetiminin önemine dikkat çekmiştir. Uygulanan kalkınma politikasıyla uyumlu olarak, “esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz” uygulamasına geçilmiş, böylelikle yastık altında atıl duran birikimlerin ekonomiye katılması hedeflenmiş, bunun yansıra da mali piyasaların gelişmesi ve liberalleşmesi hedeflenerek yeni düzenlemeler yapılmıştır.²⁷⁶

Ülke ekonomisinin serbest piyasa koşulları altında işlemeye başlaması ve piyasalardaki liberalleşme çalışmaları bankacılık sektörünü derinden etkilemiştir. Bankacılık sektörüne giriş yapan birçok ulusal yada yabancı bankayla birlikte “mevduat/kredi faiz oranlarının” serbestliği nedeniyle rekabet hız kazanmıştır. Artan rekabetle, “modern bankacılık”, “klasik mevduat bankacılığı”nın yerini alarak, bankaların ürün gamını arttırmıştır. Bu yeni süreçte, banka fonlarının bir kısmı; “sermaye piyasası işlemleri, devlet iç borçlanma senetleri, hazine bonoları alımı ve

²⁷⁴ Tunalı, a.g.e, s.82.

²⁷⁵ Akgüç, a.g.e, s.61.

²⁷⁶ Ünal Korukçu, **Bankacılığın Tarihsel Gelişimi**, Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1998, s. 11.

döviz işlemleri” için harcanmıştır. Bankalar müşterilerine; “tüketici kredileri, kredi kartları, döviz tevdiat hesabı, leasing, factoring, forfaiting, swap, forward, future” gibi yeni ürünler sunmasının yanı sıra, aynı zamanda bilgisayar sistemlerindeki ve diğer teknolojik yeniliklerin takibi ve personelin bu alandaki eğitimine önem verilmesi sonucu sektördeki verimlilik oranı arttırılmıştır.²⁷⁷

1980 öncesi dönemde, uygulanan faiz politikaları, organize olmamış para piyasalarının yaygınlaşmasına yol açmış, fon kullandırma maliyetlerinde bir değişiklik olmamasına rağmen, piyasa şartlarının dışındaki nedenlerden dolayı faiz oranları çok yüksek düzeylere gelmiştir. 1980 öncesi dönemde, organize mali piyasalarda geçerli faiz oranları iktisadi bir olgu olmayıp, faiz oranlarının yapısı, piyasada işlem gören mali araçların vade, likidite ve risk özelliklerini yansıtmamaktaydı. Bu nedenle, dönemin faiz oranları ne ödünç verilebilir fonlara olan arz ve talebi, ne de tasarruf arz ve talebini açıklayabilecek bir gösterge değildi. 1980 sonrası uygulanmaya başlayan yeni istikrar programıyla, döviz kurları ve faiz oranlarının serbest piyasa koşullarınca belirlenmesine karar verilerek, bu enstrümanların fiyatlarının piyasanın durumunu belli eden birer uyarıcı gösterge olmasına çalışılmıştır. Finansal liberalleşmenin en önemli adımı sayılan ve “1 Temmuz 1980” tarihinde alınan faiz oranlarının serbest bırakılması ve bankaların “mevduat sertifikası” basmalarına izin verilmesini açıklayan bu karara iktisat tarihinde “Temmuz Bankacılığı” adı verilir.²⁷⁸

Ancak faiz oranlarının serbest bırakılmış olmasına rağmen, bankalar geçmişteki ucuz maliyetle mevduat toplama alışkanlıklarını terketmeyerek, aralarındaki centilmenlik anlaşması gereğince, enflasyon oranının %100’ lerce seyrettiği bir dönemde, 6 ay vadeli mevduatlara dahi %15 (1 yıl vadeliye %33) gibi düşük oranlarda faiz vermekte ısrar etmişlerdir. Böylelikle, Türk bankacılık sisteminin faiz serbestliğine ilk tepkisi faiz oranlarının enflasyona göre ayarlanmasını reddetmek olmuştur. Bu nedenle de reel faiz oranları başlangıçta negatif düzeylerde kalmıştır.²⁷⁹

Yeni programın bankalar tarafından benimsenmemesi üzerine, otoriteler, gerek bankaların direncini kırmak, gerekse de faiz rekabeti oluşturmak amacıyla, bankaların

²⁷⁷ Oğuz Yıldırım, **Türk Bankacılık Sistemi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 28.

²⁷⁸ Adnan Büyükdeniz, **Türkiye’ de Faiz Politikaları: 1980 Sonrası Politika ve Uygulamaların Ekonomi Üzerindeki Etkileri**, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 66.

²⁷⁹ A.g.e, s. 67.

karşısına bankerleri çıkartmışlardır. Bu durum, faiz oranlarının yükselmesi açısından başarılı görünse de, birçok problemi beraberinde getirmiştir. Uygulanan katı para politikası ufak çaplı bankalar ve bankerler arasındaki rekabeti arttırmış ve bankerlerin “bono, çek, tahvil ve mevduat” satmalarına ve mevduat toplayabilmelerine imkan vermiştir. Bankerler, bankalar gibi yüksek vergiler ödemedikleri ve munzam karşılık tutmaları gerekmediği için “1981-82” döneminde, bankercilik çok büyük bir hızla gelişmiştir.²⁸⁰

Bankerler tarafından toplanan mevduatların iyi değerlendirilememesi, faizlerin ödenebileceği kadar yüksek getiriler elde edilememesi yada zaman zaman bu paraların kötüye kullanımı nedeniyle bankercilik tehlike sinyalleri vermeye başlamıştır. Geri ödemeler, sisteme yeni giren paralarla yapılmaya başlanmış, “ponzi financing” olarak adlandırılan, borcu borçla kapatma yoluna gidilen bir dönem başlamıştır. 1982 ortalarına doğru, sisteme giriş yapan para miktarının azalmaya başlamasıyla birlikte banker krizi ortaya çıkmıştır ve bu kriz finansal sistemin tamamına yayılarak batan banka sayısı ve zarar gören tasarruf sahiplerinin sayısı katlanarak artmıştır.²⁸¹

Kriz sürecinde, “İstanbul Bankası, Hisar Bank ve Odibank” yönetimleri devralınmış, 1983 yılında tüm alacak ve yükümlülükleriyle Ziraat Bankası’ na devrolunmuşlardır. Aynı yıl içinde “İşçi Bankası” nın , 1984 yılında ise “Bağbank” ın ve “İstanbul Emniyet Sandığı” nın da faaliyetleri durdurularak “Ziraat Bankası” na devredilmişlerdir. Yine 1987’ de kamusallaştırılan “Türkiye Öğretmenler Bankası (TÖBANK)” da “Halk Bankası” na devredilmiştir.²⁸²

1980-1982 yılları arasında uygulanan fakat ekonomide olumsuz sonuçlar ortaya çıkartan serbest faiz politikası, 1983 yılı sonrasında, “faizlerin pozitif reel getiri sağlayacak şekilde enflasyona endekslediği” güdümlü dönemle yer değiştirmiştir. Yine bu dönemde tedbir amaçlı olarak stopajlar %20’ ye düşürülürken, mevduat sertifikaları için bu oran %30’ a çıkarılmış ve mevduat faiz oranlarının belirlenmesi büyük bankalara bırakılmıştır. Bunun sonucunda, 1983 yılının başında ve ortalarında vadeli mevduatların faiz oranları büyük bankalar tarafından düşürülmüştür. Enflasyon hızının yavaşlama eğiliminin beklentiler dahilinde sürdürülememesi ve enflasyon

²⁸⁰ Tunalı, a.g.e, s.84.

²⁸¹ Korkut Boratav, **Faiz Politikasında Açmazlar**, BDS Yayınları, İstanbul, 1989, s.56.

²⁸² Artun, a.g.e, s.78.

oranındaki artış, reel faiz oranlarının yılın ikinci yarısında negatife dönmesine yol açmıştır.²⁸³

1982 yılında yürürlüğe giren“Sermaye Piyasası Kanunu”yla sermaye piyasalarında yeni araçların satışını mümkün kılan gerekli yasal düzenleme gerçekleşmiştir. “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)”1986 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Bankacılıkta kaynaklarındaha etkin kullanımını gerçekleştirmek amacıyla 1986 yılında“Para Piyasası” faaliyete geçmiştir. Sistem, atıl para yada para fazlası olan bankalardan, likidite sıkıntısı yaşayan bankalara borç aktarımı gerçekleştirerek ve aracılık faaliyeti sağlayarak, farklı bir gelir kaynağı elde edilmiştir. Finans sistemi açısından bakıldığında ise, piyasada kısa vadede likidite ihtiyacı sorunu çözülmekte ve Merkez Bankası’nın para basmasına ihtiyaç olmamaktadır.²⁸⁴

Bu dönemde bankacılık sektörüne girişler de serbestleşmiş ve yabancı banka sayıları hızla artmıştır. “Bank of Creditand Commerce (1980), Bank of Melland (1981), Türk Bankası Ltd (1981), Habib Bank (1982), The First National Bank of Boston (1984), Manufacturers Hanover Trust Company (1984), Suudi American Bank (1984), Bank of Bahrainand Kuwait BSC (1985), Standard Chartered Bank (1985), Kıbrıs Kredi Bankası Ltd (1988) ve Societe Generale S.A.(1989)”nın resmi olarak faaliyetlerine izin verilmiştir. Sermaye hareketlerinin de hızlanmasıyla, yurtdışından giren sıcak para TL kredi faiz oranlarının da düşmesine zemin hazırlamıştır.²⁸⁵

Yoğun bir rekabetin hüküm sürdüğü bu piyasada, müşterileri elde tutabilmek ve potansiyel müşteri kitlesini arttırmak amacıyla, “tüketici kredileri, kredi kartları, leasing, factoring, forfaiting, swap, option, forward, future, ATM’ ler ve pos cihazları” gibi birçok yenilik banka müşterilerine tanıtılmaya ve kullandırılmaya başlamıştır. Ülke içindeki yabancı banka sayısı artarken, diğer bir taraftan da yerli bankalar şube yada temsilcilik açmak, yeni bankalar kurmak, kurulu bankalara iştirak etmek gibi çeşitli şekillerde yurtdışına açılmaya başlamışlardır.²⁸⁶

²⁸³İTO Ekonomik Raporu, Mayıs 1983,s.13.

²⁸⁴Faik Çelik, **Türk Bankacılığında Risk Yönetimi Yönetmeliği Dönemi ve Piyasa Riski Ölçüm Metodları**, İktisat Dergisi, Eylül Sayısı,2001,s.17.

²⁸⁵Tunalı,a.g.e,s.90.

²⁸⁶Mehmet Günel, **Türk Bankacılık Sektörü’ nün Sorunları ve Geleceği**, ATO Yayınları, Ankara, 2001,s.13.

1990' lı yıllarda ise Türkiye' de kamu kesiminin finansal dengeleri bozulmaya başlamıştır. Bu durum, ülkeyi yönetenlerin hızlı ve büyük boyutlardaki bir ekonomik büyüme hedeflemelerinden kaynaklanmaktaydı. Maaş ve ücretlerdeki artışlar, özel sektöre dağıtılan sübvansiyonlar kamu harcamalarını ve iç talebi büyük oranda arttırmıştır. Ülkenin 1991 sonrasında sürekli değişen koalisyon hükümetleriyle yönetilmesiyle yaşanan politik istikrarsızlık ortamı ve hatalı ekonomi politikalarının sürdürülmesi yanısıra kamu harcamalarının da artmasıyla dış borçlanma gitgide büyümüştür. Bu süreç, ekonominin toplam tasarruf hacminde aralmalara neden olmuş ve dışlama etkisi oluşturmuştur.²⁸⁷

1990'lı yıllardaki kamu harcamalarının 80'lerdeki tersine yeni yatırımlar yapmak yerine, eski dönemlerin borçlarını finanse etme amaçlı yapılmaya başlanmasıyla, finansal sistem bir kısır döngüye girmiştir. Gitgide büyüyen bütçe açıklarını azaltma yoluna gitmektense, bunların dış borçlarla kapatılmaya çalışılması sorunun çözülmesi güç bir hal almasına neden olmuştur. Kamudaki bu iktisadi bozulmanın neden olduğu sorunlar özel sektörü de etkilemiş ve özel sektörün politika değişikliklerine gitmesini zorunlu kılmıştır.²⁸⁸

1990' lı yıllardaki yüksek faiz oranları devalüasyon ile birlikte sıcak paranın ülkeye girişi hızlanmış, sermaye talebinde uzun vadeli üretken yatırımlar yerine kısa dönemli spekülasyon yatırımlar etkili olmaya başlamıştır. Spekülasyon paranın yüksek faiz getirisinden dolayı "1989-1994" yılları arasında dolar bazında "%10 ile %28" arasında değişmiştir. Dünya piyasasındaki değerlerin çok üzerinde olan bu getiri sıcak parayı gitgide arttırmış, bu da kazanç oranlarını daha da yükseltmiştir. TL cinsinden varlıkların dövize göre daha cazip hale getirilmesi amacıyla TL faizler daha da arttırılmış, böylelikle de TL-döviz arasındaki tercihlerde belirleyicilik faizlere bağlanmış olup reel yatırımlar açısından bakıldığında "bağımsız bir politika aracı" olarak kullanılamaz hale gelmişlerdir.²⁸⁹

Hazine bu ekonomik koşullara ve faiz baskısına daha fazla dayanamamış ve 1993'te Merkez Bankası'ndan borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Merkez Bankası rezervlerindeki ciddi azalmalar sonucu başka çıkar yol bulamayınca "29 Ocak

²⁸⁷ Çelik,a.g.m,s.18.

²⁸⁸ Tunalı,a.g.e,s.91.

²⁸⁹ Kepenek,a.g.e, s.238.

1994”te %13.6’ lık bir devalüasyon yapma kararı almıştır. Bu kararı, 5 Nisan’a kadar iki devalüasyon kararı daha takip etmiştir. Ocak 1994’te dolar kuru “19.000 TL/Dolar” ve Merkez Bankası rezervleri “7 milyar dolar” iken 5 Nisan tarihinden sonra; dolar kuru “38.000 TL/Dolar” olarak kaydedilmiş ve Merkez Bankası rezervleri “3 milyar dolar” seviyelerine kadar gerilemiştir.²⁹⁰

5 Nisan 1994 yılında enflasyonu düşürmek, Türk Lirası’nı güçlendirmek, ihracatı arttırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak amacıyla yeni bir istikrar programı oluşturulmuş ve tarihte “5 Nisan Kararları” olarak adlandırılan kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazıları şunlardır;

1) “Döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu gelişme sağlamasını amaçlayan bir kur politikası izlenecek, spekülasyon hareketlere kesinlikle izin verilmeyecektir,

2) Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası’ndan kredi kullanımlarına sınırlama getirilerek, Merkez Bankası daha özerk bir yapıya kavuşturulacaktır,

3) 6 ay içinde KİT fiyatları dondurulacaktır. Kamu açıklarının denetim altına alındığı ve parasal büyüklüklerin kontrol edildiği bu ortamda, özel kesim fiyatlarını bu politika çerçevesinde belirleyecektir,

4) Bütçe açıklarının hızla kapatılması amacıyla, akaryakıt vergisinden bütçeye aktarılan pay %50’den %70’e çıkarılmıştır. Aynı zamanda KİT’lerin Hazine’ye olan borçlarının hızla ödemeleri için gerekli düzenlemeler yapılacaktır,

5) Kamuda personel alımları durdurulmuştur. Personel ihtiyacı kurumlar arası nakil yoluyla karşılanacaktır,

6) İhracat için hayati öneme haiz olan Türk Eximbank kredi ve sigorta yatırımlarının, 1994 yılında kapsamı genişletilerek uygulamasına devam edilecek, bu amaçla Eximbank’a

²⁹⁰ Günal,a.g.e,s.15.

gerekli kaynak transferi sürdürülecek bu çerçevede bütçe açıkları kredi imkanlarından yararlanarak Eximbank’a ek 1 milyar dolar tahsis edilecektir,

7) Tarımsal destekleme konusunda; hedef kitleye doğrudan ödeme yapmak ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat desteği dışındaki konulara ağırlık verilecektir,

8) Özel sağlık ve özel emeklilik sigortaları teşvik edilecektir,

9) SGK’ya tabi sigortalılar için, emekliliğe hak kazandıran prim gün sayısı belli bir geçiş süresi tanınarak, kadın sigortalı için 7200, erkek sigortalı için 9000’e çıkarılacaktır. Ayrıca emekli aylığı ödemelerinin başlayabileceği yaş sınırı getirilecektir.”²⁹¹

Türkiye’ de bugüne kadar özellikle kısa vadeli dış borçların arttığı yıllar, aynı zamanda Türkiye ekonomisinin krize sürüklendiği yıllar olmuştur. 1994 yılında da, kısa vadeli dış borçların, 1984’ teki rakamların neredeyse iki katına çıkması ve ardından 1994 krizinin patlak vermesi bunu doğrular niteliktedir. ²⁹²

Yine bu dönemin bankacılık sektörü açısından en önemli gelişmeleri arasında Anayasa Mahkemesi’ nin “Bankalar Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname” nin yetki yasasını kaldırmasından sonra, 1999 yılı sonunda “4389 sayılı Bankalar Kanunu” nun ve bu konuda değişiklik öngören, “4491 sayılı kanunun” çıkarılmasıdır. Bu kanuna göre, “Bankacılık ve Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Kurulu” nun kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’ nun bankalara el koymasıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunun hemen ardından da Fon tarafından, “Esbank, Egebank, Sümerbank, Yaşarbank ve Yurtbank” a el konulmuştur. Daha önce el konulan, Interbank ve Bankekspres’ le birlikte el konulan banka sayısı, 2000 yılında Etibank, Bank Kapital ve

²⁹¹ Ayşe Kaya, **Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması**, TBB Yayınları, Yayın no:292, İstanbul, 2013, s.14.

²⁹² Fatih Özatay, **The Lessons from the 1994 Crisis in Turkey: Public Debt Management and Confidence Crisis**, Yapı Kredi Economic Review, 1996, Vol: 7, I: 1, s.38.

Demirbank' ın da eklenmesiyle 11' e yükselmiştir. Devlet Etibank' ı üçe ayırarak Etibank, Denizbank ve Anadolu Bank olarak isim haklarını satmıştır.²⁹³

4.1.7. 2001' den Günümüze Türk Bankacılık Sektörü

Türkiye'de, 2000 yılı Haziran ayından sonra, devlet bankalarında gereken yapısal reformların yapılamaması, yüksek seyreden enflasyon, kamu mal ve hizmet fiyatlandırmalarının enflasyonla birlikte aynı oranlarda artmasıyla beraber politik istikrarsızlığın da etkisiyle finansal sisteme olan güven sarsılmıştır. Yılsonuna doğru ise, finansal göstergelerde sorunlar baş göstermiş ve kriz kaçınılmaz olmuştur. Kasım ayında başlayan krize, nedenlerinin hızla çözümlenemeyip, gerekli yapısal reformların yapılamaması, yüksek yurtiçi talebe bağlı olarak cari açığın büyümesive döviz kurlarındaki ciddi problemler 2001 yılına kadar artarak devam etmiştir. Türkiye ekonomisi 2001 Şubat ayına gelindiğinde, finansal piyasalarda kıvılcımlanıp hızlı ve ani olarak reel sektöre sıçrayan ikincil bir kriz yaşamıştır. Bu krizin ardından, "Nisan 2001"de ekonomideki aksaklıkları gidermek ve finans sistemini sağlamlaştırmak için "güçlü ekonomiye geçiş programı" yürürlüğe girmiştir.²⁹⁴

Türkiye'de yıllardır süregelen enflasyonudüşürmeyi ve güçlü bir ekonomi ve Türk Lirası oluşturmayı hedefleyen "enflasyonu düşürme programı, 2000-2002", Kasım 2000' de ilk başarısızlığını yaşamış, 2001 Şubat'ında ise yerle bir olmuştur. Gecelik repoların faizleri Kasım' daki krizde "%1500"lere, Şubat 2001' de ise "%7000" seviyelerine dayanmış; İMKB 100 endeksi ilk krizde "17000'lerden 7000"lere, ikinci krizde ise "11000'lerden tekrar 7000"lere kadar inmiştir. Güçlü ekonomiye geçiş programında "1\$+0,77EURO" olarak sabitlenen kur çıpasının, 2001 Temmuz ayında "TEFE"beklentileri oranında artacağı umulurken, "21 Şubat 2001"deki gelişmeler sonucunda bu hedeflerden vazgeçilmiş ve dalgalı kur uygulamasına geçilmek durumunda kalınmıştır.²⁹⁵

Nisan 2001'de yürürlüğe giren "güçlü ekonomiye geçiş programı", 2002 başlarında "2002-2004" aralığını içine alacak biçimde gözden geçirilmiştir. Programın temel hedefi, ekonominin dış şoklara karşı güçlendirilmesi, enflasyonun düşürülmesi,

²⁹³ TBB, a.g.m,s.11

²⁹⁴ Havva Arabacı, **Türkiye' de Bankacılık Sektörü' nün Gelişimi (2000-2016)**, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 2,ISSN:2587-2206,Sayı 3, 2018, s.25.

²⁹⁵ Şevket Sayılğan, **Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi,yıl: 40,sayı: 473, Ağustos 2003,s.59.

devletin borçlarının azaltılması, iktisadi disiplinin sağlanması, yapısal değişikliklerin tamamlanması ve bankacılığın güçlendirilmesidir. Ekonomideki sorunların doğru belirlenmesi ve “2002-2007” yılları arasında uygulanan istikrarlı mücadele sayesinde hedefler büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. “2002-2007” süreci Türk Bankacılık sektörü ve Türkiye ekonomisi açısından bir canlanma ve yeniden yapılanma dönemi olmuştur. Yeni oluşturulan program, doğru hedeflerle ve kararlılıkla uygulanmış, politik istikrarsızlıklar giderilmiş ve sonuç olarak ülkenin ekonomik performansında ciddi iyileşmeler kaydedilmiştir. Bu duruma dünya genelinde ekonomik konjonktürdeki düzelme ve denge durumu da katkılar sağlamış ve iyileşme sürecini hızlandırmıştır. Enflasyonla mücadele ilk sıralarda yer almış ve bu amaçla Merkez Bankası’nda kanun değişikliğine gidilmiştir. Yeni düzenlenen kanunla Merkez Bankası’ nın temel görevinin fiyat istikrarını sağlamak ve korumak olduğu belirtilmiş, bankaya araç bağımsızlığı tanınmış ve “Para Politikası Kurulu” hayata geçirilmiştir.²⁹⁶

Öncelikle, “2002-2005” yılları arasındaki dönemde Türkiye’ de “örtük enflasyon hedeflemesi rejimi” uygulanmaya başlanmış, 2006 yılı sonrasındaki dönemde bu “açık enflasyon hedeflemesi rejimi” nin uygulanmaya geçmesi için gerekli olan şartların sağlanacağı bir döneme zemin hazırlamıştır. Merkez Bankası’ nın “2006 yılı enflasyon raporu”na ve Hazine Müsteşarlığı’ nca hazırlanan 2006 yılı verilerine göre, TCMB “örtük enflasyon hedeflemesi” programına başladığı “2002-2005” sürecinde ilk sene haricinde, kamuoyunda ve piyasalarda bankaya olan güven artmış ve piyasalarda enflasyonla ilgili beklentiler hedeflenen değerlere yaklaşmıştır.²⁹⁷

Ülke ekonomisine ve mali disipline olan güven sürekli olarak yükselirken, borçlar konusundaki korkular zamanla gitmeye başlamıştır. Alınan önlemler ve yeni uygulamalar sayesinde finansal piyasaların kırılganlığı azalmış, piyasalar derinleşmiştir. Döviz kurunda ve finansal piyasalarda istikrar sağlanmış, risk primleri düşürülmüştür. “2002-2005” yılları arasında, Türkiye ekonomisindeki bu gelişmeler sayesinde “ters dolarizasyon”

²⁹⁶ TBB, 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’ de Bankacılık Sistemi “1958-2007”, Yayın No: 262, Kasım 2008, s. 20.

²⁹⁷ Alper Yakupoğlu, Merkez Bankasının 2002-2009 Yılları Arasında Uyguladığı Para Politikası ve Kur Rejiminin Genel Bir Analizi, Maliye-Finans Yazılar, Yıl:24, Sayı:88, Temmuz, 2010, s.

sürecibaşlamış, portföyler artık Türk Lirası yer almaya başlamıştır. TL'den altı sıfır atılarak YTL'ye geçilmesi ise liraya olan güveni pekiştirmiştir.²⁹⁸

Bu iyimser koşullarda 2006'da TCMB, “açık enflasyon hedeflemesi” uygulamasına geçiş yapmıştır. Fakat, 2006-2007 yıllarında ortaya çıkan arz yönlü şokların yaşanmasıyla enflasyon hedeflerinden sapmalar olmuştur. Aynı dönemde 2008 küresel krizinin meydana gelmesiyle enflasyon hedeflemesindeki “nominal çıpa” kullanılamaz hale gelmiştir. 2008 küresel krizi ekonomiye yeni bir kavram olan “mali kural” kavramını getirmiştir. Mali kurala göre; bir ekonominin isitkrarlı olarak kabul edilebilmesi için para politikasının yalnızca enflasyon hedeflemesi yapması değil aynı zamanda katı mali politikalar içeren bir “mali kural” ile donanmış olması gerekmektedir.²⁹⁹

Eylül 2008'den itibaren küresel ekonomide yaşanan daralma nedeniyle Türkiye ekonomisi de bir durgunluk dönemine girmiştir. Küresel krizin finans sektörüne etkileri 2009 yılında daha net görülmeye başlamıştır. Türk finans kesimine bakıldığında, sistemin temel direği olan bankacılık sektörünün, krizden etkilenen diğer dünya ülkelerine kıyasla bu dönemi çok daha sağlıklı bir şekilde atlattığı ifade edilebilir.³⁰⁰

2008 krizini en az hasarla atlatabilmek için dünya ülkelerinin finansal piyasalarına geniş çaplı müdahaleler yapıldığı, yapılandırmaların ve denetim mekanizmalarının yeniden düzenlendiğini göz önüne alırsak, ülkemizde bu çapta müdahalelere gidilmesine gerek duyulmadığını söyleyebiliriz. Küresel ölçekteki bu krizin etkilerini ifade eden rasyolardan biri olan “sermaye yeterliliği oranı” 2008 yılı itibariyle “%18”den “%20.6” düzeylerine çıkmıştır. 2010 yılında ise “%19.9” olarak dünya standartlarında dahi yeterli sayılabilecek bir orana ulaşmıştır. Böylece gerek finansal sistem katılımcılarının, gerekse ekonomiyi yönetenlerin 2001 krizinden gereken dersleri ve önlemleri alarak çıktığını söylemek yanlış olmaz.³⁰¹

Türk bankacılık sektöründe 2018 sonunda; “34 mevduat, 13 kalkınma ve yatırım, 5 de katılım bankası olmak üzere toplamda 52 banka” yer almaktadır. Bunların toplam aktif

²⁹⁸TCMB 2005 Raporu, Çevrimiçi <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/808/2tbb50yil.pdf>, (28.03.2019)

²⁹⁹Öztaş,a.g.e,s.38.

³⁰⁰Bora Selçuk, Küresel Krizin Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, ISSN: 1309-8020, 2010, s. 23.

³⁰¹TBB,2011 Yılı Mali Raporu,s. 27,

https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/6293/Turkiye'de_Bankacilik_Sektoru_1960-2014.pdf, (30.03.2019)

büyüklüğü “Aralık 2018’ de 3.867 milyar TL” olarak gerçekleşmiştir. Aktif büyüklüğünün GSYH’ ye oranı 2017 sonu itibariyle “1,05”dir.³⁰²

4.2. 2001 VE 2008 KRİZLERİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

2001 yılında Türkiye’ de yaşanan finansal kriz, alt yapı olarak bir “bankacılık krizi” olarak görüldüğü halde, aslında bu krizin temel finansal düzenin işleyişindeki aksaklıklardır. O yıllarda ülkemizde izlenen döviz kuru politikaları ve faizlerin kısa dönemdeki hareketlerini incelediğimizde krizin sinyalleri açıkça görülmektedir. 2001 krizi küresel bir kriz olmadığından, bu krizin ülkemizin kendi piyasalarındaki yapısal problemlerden dolayı ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 2000 yılından itibaren ekonomide “heterodoks” yapıda politikalarla döviz kuru değişimleri ve enflasyonla mücadele yürütülmeye çalışılmaktaydı. Bankacılık sektöründe ise döviz cinsinden borçlanma ve likidite sorunlarıyla baş edilmeye çalışılmaktaydı. Yapılması hedeflenen reformlar istenildiği gibi ve hızlı bir şekilde uygulamaya konulamamıştı. Bozulan ekonomik sistem ve riskli krediler nedeniyle bankalar kredi alacaklarını tahsil edememiş ve durum ancak bankalar “Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu” na devredildiğinde ortaya çıkmıştır. 2001 krizi ülkemiz bankacılık sektöründe ciddi yaralar açmış ve bu yaraların kapanması yapılan reformlar ve düzenlemelere rağmen uzun yıllar almıştır.³⁰³

2008 krizi ise, Amerika’ da başlayıp tüm dünya piyasalarını etkisi altına almıştır. 2008 Krizi, Türkiye ekonomisini de negatif yönde etkilenmiş olsa da, bankacılık sektörü 2008 krizini, 2001 krizinden aldığı dersler ve önlemlerle, sermaye yapıları ve bilançolar açısından nispeten az hasarla atlatıldığını söyleyebiliriz.³⁰⁴

³⁰² BDDK, 2018 Yıl Sonu Raporu, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf, (01.04.2019)

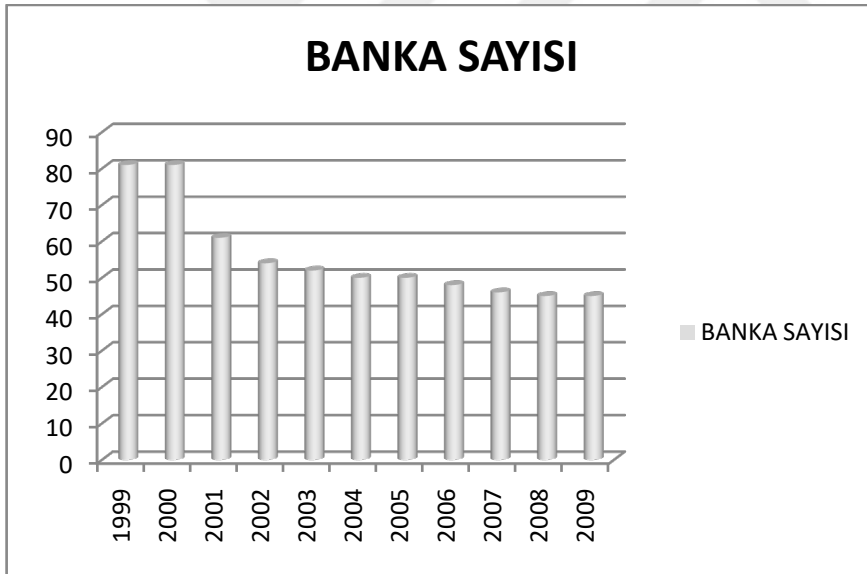
³⁰³ Doğan Alantar, *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Maliye Finans Yazıları, 22(81), s.75.

³⁰⁴ Selçuk, a.g.m, s.25.

4.2.1. Banka-Şube-Personel Açısından Karşılaştırılması

1999 yılında bankacılık sektöründe “81” tane banka bulunmaktaydı. 2001 yılında “TMSF” tarafından birleştirilen, iflas sürecinde olan ve TMSF’ ye devrolunan bankalardan sonra, bankalar “61”e inmiştir. 2002 senesinde ise sektörde “54” banka faaliyet göstermekteydi. 2001 krizi döneminde; riskleri yüksek, bilanço yapıları zayıf ve sermayeleri yetersiz “20” banka sektörden elenmiştir. Bankaların sayılarının azalış sonraki dönemlerde de devam etmiştir. 2008 krizinden önce, sektörde “46” tane banka varken, “2008 ve 2009” yıllarında bu sayı “Koç Bank”ın “Yapı Kredi”yi satın almasıyla “45”e inmiştir. 2008 Krizi döneminde ise; bankacılık sektöründe faaliyet gösteren hiçbir banka kapatılmamış ve fona devredilmemiştir.³⁰⁵

Grafik 5: 1999-2009 Döneminde Türkiye’ de Faaliyet Gösteren Banka Sayısı



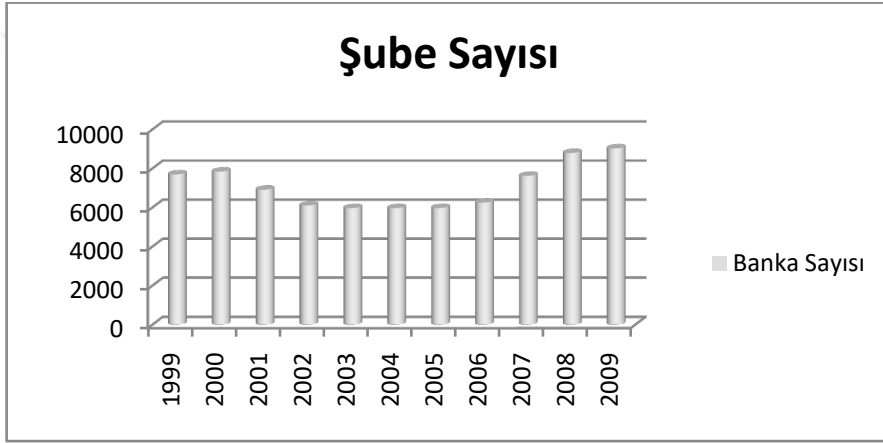
Kaynak: “BDDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (03.04.2019)

Bankaların şube sayılarına bakıldığında, 1999 yılında “7691” şube sektörde faaliyet göstermekteyken, 2000 yılında bu sayının “7837”ye çıktığı ancak 2001 Krizinin görülmesiyle önce “6908”e, 2002 yılında da “6106”ya kadar indiğini görüyoruz. 2003 yılında ise yine bir düşüşle “5966” sayısına gelmiştir.

³⁰⁵ Özge Arslan Coşkun, **2001-2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması**, Maliye Finans Yazıları Dergisi, Sayı: 104, 2015, İstanbul, 114.

2001 krizi döneminde bankaların küçülmeye gitmesi ve banka tasviyeleri nedeniyle toplamda 1731 şube kapanmıştır. Ancak 2004 yılı sonrasında görülen olumlu ekonomik ortamın etkisiyle şube sayıları tekrardan artış trendine geçmiştir. 2007’de Türkiye’de toplam “7618” şube bulunurken, bu sayı 2008’de “8790”a, 2009 yılında ise “9027”ye çıkmıştır. 2008 Krizi’nin bankacılık sektörünü olumsuz etkilemediğini de göz önünde bulundurarak, bankaların şube sayılarına herhangi bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.³⁰⁶

Grafik 6: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Şube Sayıları



Kaynak: “BDDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (03.04.2019)

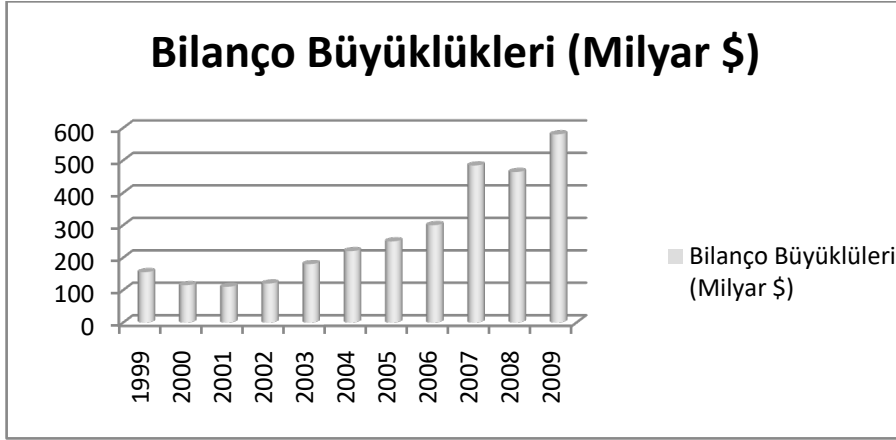
4.2.2. Bilanço Büyüklükleri Açısından Karşılaştırılması

Bankacılık sisteminde 2001 krizinin ardından, dolar bazında bilanço büyüklüğü 2000 senesinde “155,2 milyar dolar”, 2001’de bu tutarın “115 milyar dolar”a gerilediği görülmektedir. 2007-2008 yılları arasında, bankacılık sistemi bilanço büyüklüğü dolar bazında “484 milyar dolar”dan, “464 milyar dolar” a gerilemiştir.³⁰⁷

³⁰⁶ Alantar, a.g.m, s.76

³⁰⁷ BDDK , **Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü**, 2010 Raporu, s.12.

Grafik 7: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Bilanço Büyüklükleri



Kaynak: “BDDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (03.04.2019)

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi, her iki kriz döneminde de dolar bazında banka bilançoları daralmış ancak 2001 Krizi döneminde “%26” oranında daralma görülürken, 2008 Krizi’nde bu oran “%4” olmuştur.³⁰⁸

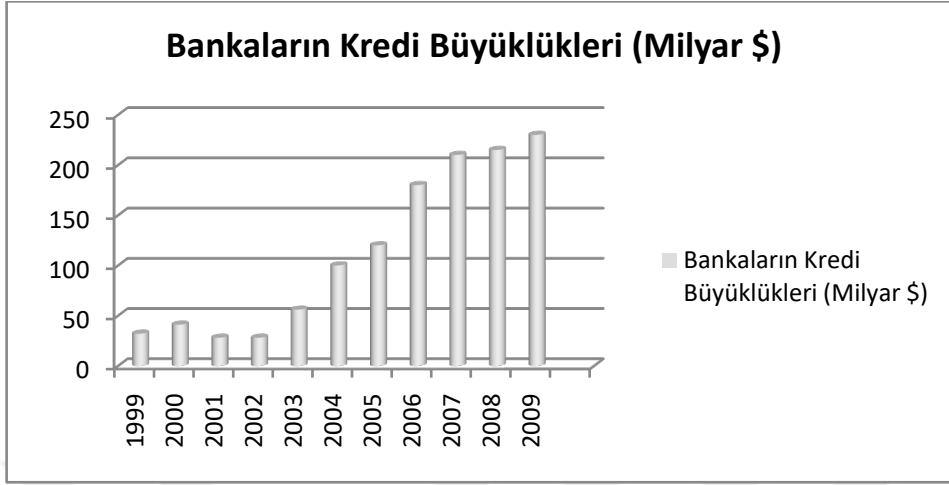
4.2.3. Kredi Büyüklükleri Açısından Karşılaştırılması

Bankaların aktifleri içerisinde, toplam kredi büyüklüklerine baktığımızda, düzenli bir yükseliş trendi göze çarpar. 2001 yılında kredi büyüklüğü “32 milyar TL”den, “41 milyar TL”ye çıkmış, daha sonra devalüasyon nedeniyle dolar bazında “51,3 milyar TL”den “28,3 milyar TL” düzeylerine kadar inmiştir. 2002’de Türk lirası bazında “%37,6” oranında bir yükselişle, “56,3 milyar TL”ye ulaşan krediler, dolar bazında da “%21,5” artışla “34,4 milyar dolar”a çıkmıştır.³⁰⁹

³⁰⁸ A.g.m,s.13.

³⁰⁹ Alantar,a.g.m,s.78.

Grafik 8: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Kredi Büyüklükleri



Kaynak: “BDDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (05.04.2019)

2008 Krizi döneminde ise; kredi büyüklükleri “280,4 milyar TL”den, “367 milyar TL” ye çıkmıştır. Dolar bazında bakıldığında ise, “241,9 milyar dolar”dan “241 milyar dolar”a küçük bir yüzdelik azalışı olmuştur. 2001 ve 2008 krizlerinin kredi büyüklüklerini dolar bazında karşılaştırsak; 2001 Krizi’nde toplam krediler “%44,8” düşerken, 2008 Krizi’nde alınan önlemler ve sistemin güçlü yapısı sayesinde yalnızca “%0,37” lik bir azalma olmuştur.³¹⁰

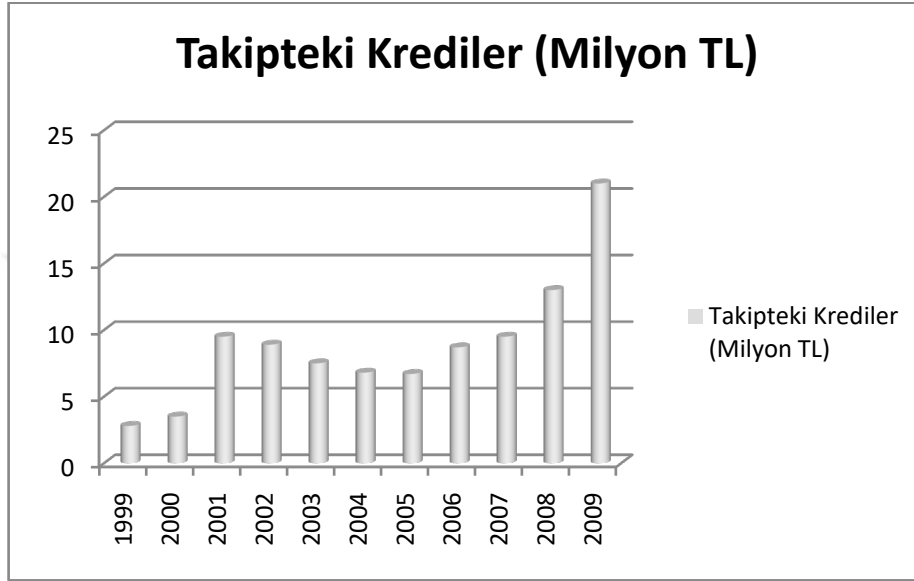
4.2.4. Takipteki Krediler Açısından Karşılaştırılması

Takipteki kredilerin, 2000 yılında “3,7 milyar TL” iken, 2001 yılında “%156”lık bir artışla “9,5 milyar dolar”a yükseldiği görülmektedir. Yani, dolar bazında “%10”luk bir artışla “5,9 milyar dolar”dan, “6,5 milyar dolar” olmuştur. Kriz etkisini en çok takipteki krediler bazında hissetmiştir. Takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı, 2000 senesinde “%11,6”iken, 2001’de rekor düzeyde artarak, “%23,2”ye çıkmıştır. Bu da, kredilerin yaklaşık olarak dörtte birinin takipteki krediye dönüştüğünün ispatıdır. Finansal krizin giderek reel sektör krizi olarak görülmeye başlanması, işsizlik oranlarındaki artış ve

³¹⁰ Mahfi Eğilmez, **Küresel Finansal Krizi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 41.

ekonomide yaşanan küçülme,iş yerlerinin kapanması ve küçük esnafın iflasları kredilerin geri ödenmelerini zorlaştırmıştır.³¹¹

Grafik 9: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Takipteki Kredileri



Kaynak: “BBDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (05.04.2019)

2008 küresel kriz dönemine bakıldığında ise, takibe düşen kredilerde bir önceki döneme kıyasla lira bazında “%34,6”, dolar bazında ise “%2,3” lük bir artış göstermiş ve “13,2 milyar TL” kredi bankalar tarafından takibe alınmıştır. Takipteki kredilerin toplam kredilerdeki payına bakarsak, 2007’de bu oran “%3,5” iken 2008 yılında “%3,6” olarak kaydedilmiştir. Bu artışta küresel krizin çok büyük bir etkisi olmadığı açıktır. Ancak 2009 yılına gelindiğinde küresel krizin etkileri burada kendini hissettirmiş ve takibe düşen krediler “%56”lık artışla “20,6 milyar TL” düzeylerine gelmiştir. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı ise “%5,4”e çıkmıştır. 2008’de getirilen sicil affına rağmen, kriz reel sektörde takipteki kredileri bir miktar arttırmış olsa da bu artış 2001 krizi dönemindeki gibi korkunç boyutlara ulaşmamıştır.³¹²

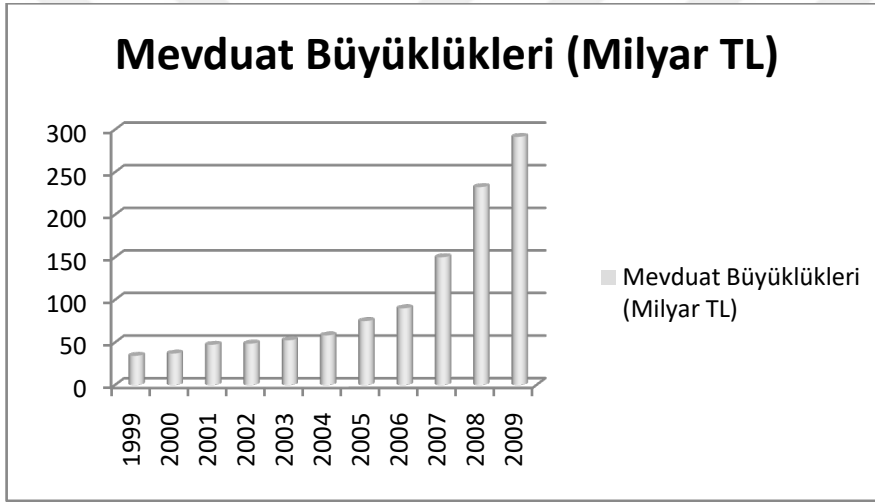
³¹¹Coşkun,a.g.m,s.118

³¹²Eğilmez,a.g.e,s.42.

4.2.5. Mevduat Büyüklükleri Açısından Karşılaştırılması

Türk bankacılık sektöründeki mevduat büyüklüklerinin krizlerden bağımsız olarak sürekli bir artış trendinde olduğunu söyleyebiliriz. 2000senesi itibariyle, lira cinsinden mevduatlar “36,9 milyar TL” ve yabancı para cinsinden mevduatlar,“46,9 milyar dolar” tutarındayken, 2001’de lira cinsinden mevduatlar“47,2 TL”ye yabancı para cinsinden mevduatlar ise “48,3 TL”ye çıkmıştır. Mevduatlara devlet tarafından verilen sınırsız güvence, bankalardan mevduat çıkışı olmasını engellemiştir.³¹³

Grafik 10: 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Mevduat Büyüklükleri



Kaynak: “BDDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (05.04.2019)

2008 krizi döneminde ise lira cinsinden mevduatlar “232,4 milyar TL”den,“291,4 milyar TL”ye çıkarken, yabancı para cinsinden mevduatlar “107,4 milyar dolar”dan,“106,4 milyar dolar”a inmiştir. 2008 krizi nedeniyle, yıl sonuna doğru Türk lirasının değer kaybıyla birlikte, gelişmekte olan ülkelerden sermaye çıkışları ve yurtdışı yatırımcılara ait sıcak paraların piyasadan çıkışları döviz cinsinden mevduatların azalmasına neden olmuştur. 2008 Krizi döneminde banka mevduatlarına devlet tarafından verilen güvence

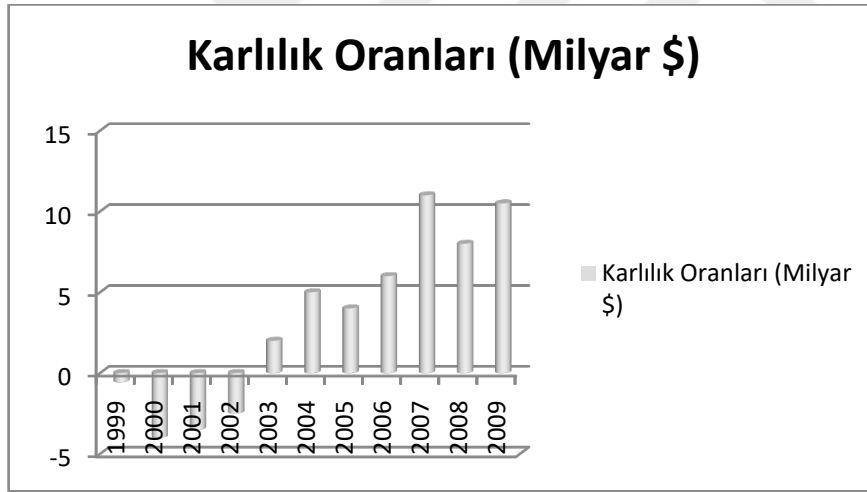
³¹³ Alantar,a.g.m,s.82

sadece “50.000 TL” olarak belirlenmesine karşın, mevduatlarda büyük çıkışların gerçekleşmediği söylenebilir.³¹⁴

4.2.6. Karlılık ve Özkaynak Verimliliği Açısından Karşılaştırılması

Karlılık oranları incelendiğinde net karın aktiflere oranı, “1990 ve 2000” döneminde Türk bankacılık sisteminde “%2,3” ve “%3” iken, bu oranlar sözü geçen dönemde, “Almanya’da %0,9 ve %1,3, İtalya’da %0,8 ve %1,1, Hollanda’da %0,8 ve %1,1, İspanya’da da %1,8 ve %2,3’dür.” Bu veriler ışığında, Türk bankacılık sektörünün özkaynak verimliliği ve karlılık oranlarına bakıldığında, Avrupa Birliği ülkelerinin dahi ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.³¹⁵

Grafik 11 : 1999-2009 Döneminde Türk Bankalarının Karlılık Oranları



Kaynak: “BDDK Resmi Sitesi Verileri, <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>”, (05.04.2019)

Ancak bankacılık sistemine toplamda bakıldığında, 1999 yılından başlayıp, 2002 ye kadarki dönemi incelendiğinde, sistemin zarar ettiği söylenebilir. Kamu bankalarının ve fona devrolunan bankaların zararlarının “görev zararı” tanımıyla sektöre eklenmesiyle, totalde bankacılık sisteminin karlılık oranları negatif yönde etkilenmiştir.

³¹⁴ A.g.m,s.83.

³¹⁵ BDDK (15 Mayıs 2001), Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı,s.16.

1999’da“560 milyon dolar” olan zarar tutarı, 2000 senesinde“4 milyar dolar”a yükselmiştir. Sektör; 2001 krizinden“3,5 milyar dolar” zararla çıkmış; ve bunu takip eden 3 yıl üst üste zarar açıklanmıştır.³¹⁶

2008 Krizi bankacılık sektörünün özkaynak verimliliği ve karlılığı üzerinde olumsuz etkiler yapmış olsa da sektörde karlılık artışı sürmüştür. 2007 senesinde“12.362 milyar dolar” kazanç elde eden bankacılık sektörü, 2008 yılını “8.394 milyar dolar” karla kapatmıştır. Küresel kriz kendini yalnızca karlılıkta bir düşüş olarak göstermiştir. Sektör, 2009’da yeniden tırmanışa geçerek “13.096 milyar dolar” karlılığa ulaşmıştır.³¹⁷



³¹⁶ Coşkun,a.g.m,s.115

³¹⁷ BDDK. (Aralık 2010), Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, Ankara,s.23.

5. KRİZLERDEN ALINAN DERSLER VE BANKACILIK SİSTEMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Türk bankacılık sektörü 1994 senesinde ortaya çıkan krizden büyük yaralar almış ve bu yaralar nedeniyle iflas eden üç banka için tasviye süreci başlatılmıştır. Sektörde toparlanma hızlı başlamış, 95 yılı itibariyle dolar bazında yıllık “%18” lik bir büyüme oranı kaydedilmiştir. Aynı zamanlarda “Uzakdoğu ve Rusya” krizlerle sarsılmış ve bunların küresel piyasaları saran etkileri Türk bankacılık sektörünü ve ekonomiyi negatif yönde etkilemiştir. Piyasalar bu etkilerle baş etmeye çabalarken yaşanan 1999 Marmara depremiyle sorunlar derinleşmiştir. Bankaların aktif yapısı, karlılık ve likiditeleri giderek negatife dönmeye başlamıştır. Tüm bunlar, 2001 yılında yaklaşan krizin ayak sesleri niteliğinde duyulmaya başlanmıştır.³¹⁸

5.1. YAPISAL DÜZENLEMELER

Türk ekonomisinde “Kasım 2000 ve Şubat 2001” krizlerinin ardından Türkiye’ de bankacılık sektörü büyük bir sarsıntı geçirmiş ve uzun yıllar reel sektörü de etkileyen artçıları devam etmiştir. Şubat ayında krizin ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Nisan’ da bankacılığın yeniden yapılandırılmasıyla ilgili önlemler alınmış ve krizler nedeniyle büyük oranda yara alan bankacılık sisteminin daha dirençli bir yapıya getirilmesiyle, problemlerin çözümü hedeflenmiştir.³¹⁹

“Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu” tarafından açıklanan “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” dört temel bileşenden oluşmaktadır.

5.1.1. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

Bu yapılandırmanın temel amacı, kamu bankalarını “istikrarsızlık unsuru” olarak görülmeğe çıkartarak finansal sistemin istikrarını sağlamak ve devlet bütçesine ilave olan

³¹⁸ Muharrem Afşar, **Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Yayınları, Cilt 6, Sayı.2, Eskişehir, 2011, s.8.

³¹⁹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı – 2001- Tanıtım Rehberi**, s.12.

yükün azaltılması için, kamu bankalarının da modern özel bankacılık standartlarına getirilmeleri hedeflenmiştir. Bu süreçte öncelikle bankaların kurumsal yapıları iyileştirilmiş ve değiştirilmiştir. Operasyonel yeniden yapılandırma kapsamında, kamu bankaları anonim şirket statüsüne kavuşturulmuş, bu bankalara yönelik uygulanacak reformlarla ilgili kararlarda eşitliği sağlamak amacıyla ortak yönetim kurulu oluşturulmuştur. Emlak Bankası için kapatılma kararı alınmış ve kamu bankalarının olması gerekenden fazla olan şube ve personel sayılarında büyük azaltmalar yapılmıştır.³²⁰

Kamu bankalarının kurumsal yapıları da yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni organizasyon politikasında, yeni delegasyonlar yapılarak bankaların daha profesyonel bir şekilde çalışmaları sağlanmıştır. Bu nedenle de; bankaların organizasyon yapısı beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin ilki; müşterilerin ihtiyaçlarını anlama ve gidermenin yanı sıra, banka kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanabilmek için; “pazarlama”, banka hissedarlarının karlılık oranlarını yükseltmek için; “şube dışı kar merkezi birimi”, müşteriler ve bankanın politikaları arasındaki köprüyü kurabilmek amacıyla; “destek birimi”, karşılaşılabilecek iç ve dış kaynaklı tüm risklerin yönetimi ve sağlam bir finansal denetim olması için; “risk yönetimi ve kontrol birimi” ve kredilerin doğru ve etkin dağılımını gerçekleştirmek amacıyla; “kredi birimi” olarak ayrıştırılmıştır.³²¹

5.1.1.1. Kamu Bankalarının Yönetimsel Olarak Yeniden Yapılandırılması

Bankalar karar alma ve bu kararları uygulamaları konusunda yetkili bölümlere ayrılmışlardır. Bu bölümler; “genel kurul, yönetim kurulu, icra kurulu, kredi komitesi, denetçiler ve yönetim konseyi” birimleridir. Bu birimlerin işlev ve işleyişleri şu şekilde ifade edilebilir: “İcra kurulu başkanı ve genel müdür yönetim kurulunun tercihleriyle iş başına gelir. Yönetim kurulu; bankanın temel stratejisini ve politikalarını belirler. İcra kurulu ise çalışmalarını genel müdür yardımcıları aracılığıyla yürütmektedir. Yönetim konseyi ise genel müdür yardımcıları, merkez şube müdürleri, daire başkanları ve büyük ölçekli şube müdürlerini kapsar ve konuları önceden belirlenen aylık toplantılar yaparak

³²⁰ Coşkun, a.g.m, s.25

³²¹ Niyazi Erdoğan, *Dünya'da ve Türkiye'de Finansal Krizler, Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları*, Kamu Bankaları Deneyimi, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2002, s.184.

komitelerin çalışmalarını değerlendirir. Çalışma komiteleri ise yönetim konseyi içinden seçilir ve yönetim kuruluna teklifleri götürürler.”³²²

5.1.1.2. Kamu Bankalarının Finansal Olarak Yeniden Yapılandırılması

Kamu bankalarının finansal olarak yapılandırmasında; görev zararlarının tasfiyesi, kısa vadedeki borçların kapatılması, kamu bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesi, mevduat faizleriyle piyasa faizlerinin uyumlandırılması ve bankaların kredi portföylerinin yönetimi konularında yeni düzenlemeler getirilmiştir. Kamu bankalarının görev zararları tasfiye edilmiştir. Daha önceki Bakanlar Kurulu kararları değiştirilerek, kamu bankaları için gereken kaynağın bütçeye eklenmesi ve kamu bankalarına öncelikli olarak aktarımı sağlanmıştır.³²³

Bununla beraber, devlet hazinesinden, kamu bankalarına görev zararlarını finanse etmek amacıyla toplamda “28,7 milyar TL” nakit aktarımı sağlanmıştır. Bu kaynaklar sayesinde, kamuya ait bankalarının borç ve yükümlülükleri ödenmiş ve sermaye bileşenleri düzeltilmiştir. Bankaların görev zararlarının nedeni olarak belirlenen 100 civarında “kararname ve kanun” feshedilmiştir. Ortaya çıkan görev zararının ise “Hazine Müsteşarlığı”na karşılanmasına karar verilmiştir.³²⁴ Kamu bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesi amaçlı çalışmalara bu süreç zarfında devam edilmiştir. Kamu bankalarına gerek menkul kıymet, gerekse nakit likidite sağlanmıştır. Kamu bankalarının 2001 sermaye yeterlilik oranları incelendiğimizde büyük gelişmeler kaydedilmiş olduğunu ve kamu bankalarının aktifleri içerisinde devlet iç borçlanma kağıtlarının yüzdesinin yükseltildiğini fark edebiliriz. Bankaların dönüşümü gerçekleştirilirken, mevduat faizlerinin, piyasadaki özel bankaların faizleri ile ortak hareket etmesi ve kredilerin etkili yönetimi ilk hedef olarak belirlenmiştir.³²⁵

³²² Tunalı, a.g.e, s. 165

³²³ BDDK, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırılma Programı 2002, <https://www.bddk.org.tr/Duyurular-Kategori/Arsiv/5>, (02.05.2019), s.21.

³²⁴ Hilmi Ünsal, Görev Zararlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, 1/2002, s.229-244.

³²⁵ BDDK, a.g.m, s.23.

Kamuya ait bankalar tahsil edemedikleri kredileri bilançoda “takipteki alacaklar” kalemine aktarmışlar ve zorunlu karşılıklarının doğru zamanlarda ayırmışlardır. Böylelikle bilançoları daha şeffaf bir hal almıştır.³²⁶

Bu yapılandırılmalar sayesinde, kamu bankalarının kısa vadeli yükümlülükleri azaltılmış ve Hazine’den temin edilen tahviller karşılığında yapılan programla Merkez Bankası’ndan likidite akışı sağlanmış, böylece özel bankalara ve bankalar dışındaki piyasa aktörlerine olan “kısa vadeli yükümlülükler” kapatılmıştır.³²⁷

5.1.2. Özel Bankaların Yeniden Yapılandırılması

Bankacılık sisteminde yeniden yapılandırılma programının diğer sorunu, finansal sistemin istikrarı ve gücü açısından, krizlerden büyük ölçüde etkilenen özel bankaların da daha güçlü bir finansal altyapıya kavuşmalarını sağlayacak olan düzenlemelerin hızla hayata geçirilmesidir. Sistemin yeniden gözden geçirilmesi, mali ve operasyonel yapısının sağlamlaştırılması amaçlanan planlamalarla birlikte, özel bankacılıkta daha etkili bir denetim sağlayacak ve sektörü tekrar rekabetçi yapısına kavuşturacak olan yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir. Bu amaçla, bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi çerçevesinde, özel bankacılıkta “üçlü denetim” sayesinde, bankaların büyük oranlarda öz kaynaklarını kullanarak bilançolarını güçlendirmeleri hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra, reel sektörün finans sektörüne olan borçları da yapılandırılmış, sektördeki devirler ve birleşmeler teşvik edilmiştir.³²⁸

5.1.3. TMSF’ ye Devredilen Bankaların Yeniden Yapılandırılması

Yapılandırılma programının son bileşeni, fona devir olan bankaların bilançoları, mevduatlarının ve yükümlülüklerinin devirleridir. Bu bankaların alacakları, iştirak ve gayrimenkul devirleri yoluyla küçültülmüş, bazıları yerli yada yabancı yatırımcılara satılmıştır. Satış için çıkarıldığı haldet alıp olunmayan bazı bankalarda ise, diğer fon bankalarında olduğu gibi “devir ve birleşme işlemleri” yapılmıştır. Fona devri gerçekleşen bankaların operasyonel yapılarının da düzeltilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu bankaların şube ve personel sayılarının azaltılması ilk adımlardan biridir. Fondaki bu

³²⁶ Hayri Kozanoğlu, Bora Selçuk, **Yeniden Yapılandırılma Sonrası Türk Bankacılık Sistemi**, M.Ü.İ.İ.B.F Yayınları, Haziran 2007, C-7, Sayı:28, s.225-243.

³²⁷ BDDK, a.g.m, s.25.

³²⁸ Afşar, a.g.m, s.11.

bankaların yapılandırılması amacıyla gerçekleştirilen işlemlerin finansmanı, “Hazine Müsteşarlığı”na fona özel hazırlanmış devlet iç borçlanma senetlerinden sağlanmıştır.³²⁹

1990-2000 dönemindeki 10 yıllık analiz sonuçlarına baktığımızda, devredilen bu bankaların ana ortaklarının faaliyet gösterdiği sektörler olması tesadüf değildir. Pamukbank ve Demirbank’ın ana ortaklarının faaliyet gösterdiği sektör bankacılık ve sigortacılık iken, diğer fona devredilen bankalar değişik sektörlerden gelmektedir. Bankaların sürekli olarak kendi bulundukları sektörleri fonlamaları, denetimsiz ve etik olmayan davranışları yapılan hataların giderek büyümesine neden olmuştur.³³⁰

TMSF’ ye devredilen bankaların bu noktaya gelişlerindeki sorunların temellerine inerek, finansal performansları analiz edildiğinde, ortaya çıkan sonuçlarda Kentbank, Toprakbank, Pamukbank ve Demirbank haricinde, diğer devrolan bankaların sorunlarının finansal performansa bağlı olduğu kabul edilebilir. Diğer dört bankada ise; 2001 öncesi sıralamada 26 banka finansal performansları oldukça iyi durumdaydı. Bu durumda bu bankaların fona devrolmalarının altında farklı nedenleryattığı söylenebilir. Kentbank ve Demirbank’ ın davaları AİHM’ ye kadar taşınmıştır. Bu dönemde Kentbank’ ın sahibi olan Süzer Grup, Hollanda’da Bank Brod’ u almış ve 2013 yılında bankanın adı Kentbank olmuştur. Demirbank ise fona devredildikten yaklaşık 1 yıl sonra HSBC tarafından satın alınmıştır. Kentbank’ın davası sonuçlanmış ancak Demirbank’ın AİHM süreci devam etmektedir. Toprakbank’ ın ise faaliyetleri, mevduat sahiplerinin hakları ve mali sistemi açısından tehlike oluşturabileceği riski ile BDDK’ nın kararı üzerine fona devredilmiştir.

331

Toprakbank örneğini incelediğimizde; bankanın 2000 yılında sermaye artışı yaptığı ancak bu arttırmada sulsüzlüklerin olduğunu iddia eden haberler çıkmıştır. Bu noktada, Toprakbank’ ın temel faaliyet sektörünün turizm olduğu önem kazanır. Pamukbank’a bakıldığında, zamanın aktif büyüklüğü açısından önde gelen bankalardandı. Bu ölçekte bir bankanın yenilenerek faaliyetlerine devam etmesi yerine fona devredilmesi tartışmalara neden olmuş, 2004 yılında Halk Bankası ile birleştirilmiştir.³³²

³²⁹ BDDK,a.g.m, 2001,s.13.

³³⁰ Afşar,a.g.m, s.12

³³¹ Mete Bumin, Ferhun Ateş, Sorunlu Bankaların Çözümlemesi, 1.Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara, 2008,s. 65

³³² A.g.e,s.66.

5.1.4.Denetim Mekanizmasının Daha Etkin Hale Getirilmesi

Türk bankacılık sektöründeki en önemli problemlerden biri de sektörün içerisinde etkin bir gözetim ve denetim mekanizmasının olmamasıydı. Sektörü bir bütün olarak ele alan etkin bir denetim ve gözetim sisteminin yoksunluğu ve bankaların iç denetiminin yetersiz kalması sektörde ciddi sorunların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.³³³

Denetim, herhangi bir işin doğru yapılıp yapılmadığının kontrolü olarak tanımlanabilir. Gözden geçirme gibi statik olmadığından, her aşamada hata tespiti yapıp aynı zamanda bu hataların düzeltilmesine olanak verir. Bu nedenle, doğru denetim gerçekleşmeyen sistemler çöküşe geçerler. Tıpkı, sorunlu mallar üreten bir fabrikadaki denetim eksikliğinde, hatanın üretimin hangi aşamasında gerçekleştiğinin anlaşılmasının imkansız olması gibidir. Ayrıca bu hatanın üretim süreci tamamlandıktan sonra anlaşılmasının önemi yoktur. Bu nedenle, bankacılık faaliyetlerinin herhangi bir basamağında ortaya çıkabilecek olan hataların etkin bir denetimle önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu sayede, finansal şoklar karşısında daha güçlü bir sektör elde edilip, olası etkiler başından engellenebilir. Kamu bankalarındaki büyük miktarlardaki “görev zararları” ve “BDDK”nın özel bankalardan bazılarını fona devretmesi durumunda kalması da bu şekilde sektördeki denetim eksikliğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir.³³⁴

O yıllarda, uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının yoksunluğu ve banka bilançolarının bağımsız değerlendirme kuruluşları tarafından denetlenmemesi, dönemin bankalar tarafından açıklanan bilançolarında şeffaflığa şüphe düşürmektaydı. Bunun bir sonucu olarak da, bazen bankaların yayımladığı bilançolarla, uluslararası denetimlerde oluşturulan bilançolar arasında büyük farklar bulunmaktaydı. Finansal denetimin etkili ve doğru yapılabilmesi için ilk şart, denetçilerin yeterli bilgi ve eğitime sahip olması gerektiği kadar, sayı olarak da yeterli olmaları gerekmektedir. Bankaların teknolojik alt yapılarının ve veri tabanlarının sistem kaynaklı risklere karşı donatılmış ve teknik ekibinin sağlam olması da önemlidir. Tüm bunların varlığında, kötü niyetlerle verilerde yapılabilecek oynamalarla bilançolarda değişikliğe gidip, kamuoyunu yanıltacak mali tabloları sunmak yolsuzluk olarak sayılmalıdır. Bu yolsuzluğun ortaya çıkması durumunda bu kişinin

³³³ İbrahim Kurban, **İç Denetim Fonksiyonlarının Etkinliği için Kurum içi Düzenlemeler**, İç Denetim Enstitüsü Yayınları, No:13, İstanbul, 1997, s. 24.

³³⁴ Metin Toprak, Osman Demir, **Türk Bankacılık Sektörü:Sorunlar,Krizler ve Arayışlar**, Ç.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 2, 2002, Sayı.2,s. 11.

alacağı ceza, ortaya çıkmaması durumunda elde edeceği yarardan küçük kaldıkça yolsuzluklar artarak yayılacaktır.³³⁵

Türk bankacılık sektöründe uluslararası denetim standartlarına uygun bir iç denetim sisteminin etkinliğini sağlayan ilk faktör olan iç denetimin sağlıklı bir şekilde çalışması aşağıdaki kuralların varlığına bağlıdır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

- Bankalarda iç finansal denetim öncelikle en üst kadro olan “yönetim kurulu”nda yapılmalıdır. Banka hissedarlarına, hak sahiplerine ve devletkarşı bankanın tüm faaliyetlerinden sorumlu olan bu kurulun sağlam ve donanımlı bir kadrodan oluşması çok önemlidir. Bankanın dahil olduğu tüm alanlarının “kurumsal bankacılık, bireysel bankacılık, fon yönetimi, sigortacılık, finansal kiralama vb gibi” nihai sorumluluk tüm kurulda olmak şartıyla, ayrı birer yöneticisi olmalı ve bu üye bizzat kendi faaliyet koluyla ilgilenmelidir. Murahhas azalık da denilen bu yetkilendirme etkin şekilde uygulanmalı, yapılacak basit değişikliklerle “genel müdürlük ve genel müdür yardımcılığı” ünvanları kaldırılarak, “CEO ve CFO”direk olarak işleyişe dahil olarak yönetim kurulundan ve bankanın işleyişinden sorumludur .³³⁶
- Bankaların sahip olduğu “yönetim kurulu” nun yanısıra bir de “denetim kurulları” vardır. “Türk Ticaret Kanunu madde 347” de düzenlenen ve Bankalar Kanunu’nunda da mecburi olarak yer alan, “murakıplar” maddesine göre, bankalar “yönetim kurulları”yanısıra “denetim kurulu” na da sahip olmalıdır. Basel Komitesinin tüm bankalarda kesin ön koşul olarak istediği “audit committee” gibi çalışan bu yapı, aktif bir denetçi olarak görev yaparak, bankaların “teftiş kurulu” diye adlandırdığı “iç denetim birimleri”yle birlikte çalışmalıdır.³³⁷
- Bankalarda denetimleri gerçekleştiren “teftiş kurulları”, bir yenilenme politikasıyla, teknoloji ve finans alanlarındaki yenilikleri takip eden, modern bankacılıkta denetimin gerekliliklerini yerine getiren, “sistem tabanlı ve risk

³³⁵ A.g.m,s.12.

³³⁶ Kurban,a.g.m,s.27.

³³⁷ Toprak,a.g.m,s.12.

odaklı” çalışan bir iç denetim kurulu kimliğine kavuşturulmalıdır. Tüm dünya finans sektöründeki denetim eğilimi bu yöndedir.³³⁸

- İç kontrol sistemi, bankanın tamamını denetleyen ve tüm sistemin işleyişinde aktif rol alan bir sistem olarak görülmelidir. Aslında bankacılığın ilk kuruluş yıllarında dahi kurulması zorunlu olan bu sistemler, eksiklikleri olsa da bütün bankalarda bulunmaktadır. Dikkate alınması gereken nokta, sistemselsel aksaklıkların zamanında tespit edilip, iyileştirilmesi ve iç denetim tarafından sıkı takibidir.³³⁹
- Adları “iç denetçi” yani “internal auditor” şeklinde değiştirilen “müfettişlerin” aynı zamanda kafa yapısı ve düşünce tarzı olarak da kendilerini yenilemeleri büyük önem taşımaktadır. Bu yenilenmeyi gerçekleştirebilecek olan kuruluşların başında, Amerika’daki “İç Denetçiler Enstitüsü”nün karşılığı olan “Türkiye İç Denetim Enstitüsü” nün çalışmaları teşvik edilmeli, ve tüm denetçilerin bu kuruluşa üye olarak, uluslararası kabul gören bir sertifikasyon olan “Sertifikalı İç Denetçi” sınavını kazanmak suretiyle bu belgeyi almaları gerekmektedir.³⁴⁰
- Dünyadaki genel eğilim doğrultusunda, Avrupa bankacılığında yaygın olan “mevzuat kontrol” birimleri tarzında bir yapı oluşturularak , hukuksal düzenlemelerin takip ve uygulamaya geçirilmesiyle görevli, iç denetim grubundan ayrı fakat koordineli çalışan özel bir kontrol biriminin ya da bu grubun içinde ayrı bir çalışma grubu gibi oluşturulması sistem açısından olumludur.³⁴¹

5.2. YASAL DÜZENLEMELER VE 5411 SAYILI BANKACILIK KANUNU

Bankacılık sektörünün düzenlemesi, gözetim ve denetimini güçlendirmeye yönelik; “sermaye yeterliliği, risk düzenlemeleri, kredi ve iştirak sınırlamaları ile karşılıklar ve muhasebe standartları” gibi konularda uluslararası standartlarla uyumlandırma amaçlı bazı yenilikler gerçekleştirilmiştir. 5411 sayılı bankacılık kanununda getirilen bu düzenlemelerden en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz;

³³⁸ Bumin, a.g.e, s.66

³³⁹ Levent Sezal, Türk Bankacılık Sektöründe Etkin Bir İç Denetim Sistemi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2010, Cilt: 10, Sayı: 53, s.799.

³⁴⁰ Kurban, a.g.m, s.29

³⁴¹ Sezal, a.g.m, s.799.

MADDE 1- “Bu kanunun temel amacı, finansal piyasalarda güven ve istikrar ortamının sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde işlemesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.”

MADDE 2- “Türkiye’de kurulu mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları, yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri, finansal holding şirketleri, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ve bunların faaliyetleri bu Kanun hükümlerine tâbidir.”³⁴²

2000’li yılların başlarında bankacılık sektöründe ortaya çıkan krizin, ekonomiye olan olumsuz etkileri, bankacılık faaliyetlerinin daha sıkı denetlenmesi ve sistemin işleyişini koruma amaçlı cezai yaptırımların uygulanmasının gerekliliğini göstermiştir. Bu amaçla yürürlüğe konulan “5411 sayılı Bankacılık Kanunu” nda "varsayımsal zimmet suçu" ile yalnızca zimmete geçirmede değil, aynı zamanda ceza hukukunda da az rastlanır bir düzenleme getirilmiştir. Banka zimmet işleyenlere, pişmanlık yasasını işleten "hümanist" bir uygulama getirilmiştir. Bankadaki zimmete geçirme davalarında faile tanınan bu fırsat, kamu zararının hızla telafisini sağlayacağından soruşturma makamları açısından da önemli bir konudur. Kamuoyunda "af" izlenimi uyandıran uygulamalar, sisteme olan güveni sarsacaktır.³⁴³

“5411 sayılı Kanun”, “4389 sayılı Kanun” da yer alan maddelerin büyük çoğunluğunu kabul etmekle birlikte, “4389 sayılı Kanun”da adı geçmeyen bir çok yeni hüküm debu kanunla yürürlüğe girmiştir. Bunların arasında; “finansal holding şirketleri, destek hizmeti kuruluşları, denetim komitesi, değerlendirme ve derecelendirme kuruluşları” gibi kuruluşlar yer almaktadır.³⁴⁴

Bunlara ek olarak, “5411 sayılı Kanun”un “4389 sayılı Kanun”dan farklılaştığı bazı konuları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Katılım bankaları, kanunların işleyişinde “bu kuruluşlara özel istisnai durumlar haricinde” temelde mevduat bankalarıyla aynı hak ve yükümlülüklerle tabidir. Önceleri, çalışma izinleri feshedilen finans kurumlarının tasfiyesi “Özel Finans Kurumları

³⁴² 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Türk Bankalar Birliği, 2008, İstanbul, s.12.

³⁴³ Sezal, a.g.m, s.800.

³⁴⁴ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, a.g.m, s.14.

Birliği” atanmış bir tasfiye kurulunca yapılırken, yeni düzenlemeyle beraber, mevduat bankalarıyla tamamen aynı koşullarda kanuna tabi olmuştur.³⁴⁵

• “4389 sayılı Kanun” da özel finans kurumlarındaki cari hesaplar ve katılım hesapları, “Özel Finans Kurumları Birliği” bünyesindeki “Güvence Fonu” yla sigortalanırken, “Özel Finans Kurumları Birliği” bünyesinde çalışan bu “Güvence Fonu” kapatılmış ve onların da diğer özel bankalar gibi “Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu” tarafından sigorta ettirilmesi kararına varılmıştır.³⁴⁶

• 5411 sayılı Kanun bankaların Fona devrini belirli şartlara bağlamıştır. Örneğin, ilgili kararnamenin 71. maddesinde, 5 bend olarak belirlenen şartların birinin yada birden fazlasının görülmesi sonucu, en az beş adet üyeninoyuyla alınacak olan kararla bankanın tüm faaliyetlerini kaldırmayetkisi bulunmaktadır. Bununla beraber, kredi kuruluşlarının da “temettü hariç” ortaklık haklarıyla birlikte denetlenmesi, zararların hissedarların payından düşülmesi şartıyla, kısmen veya tamamının “devri, satışı veya birleştirilmesi” amaçlı fona devretme hakkının mevcudiyeti belirtilmiştir. Kanunun 107. maddesinde ayrıca, “71 inci madde kapsamında temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi kendisine bırakılan bankaların, malî yapılarının güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi ve satışı ile ilgili süreç devrin yapıldığı tarihten itibaren en geç dokuz aylık bir zaman sürecinde tamamlanır. Fon Kurulu kararı ile bu süreç üç ayı geçmemek kaydıyla uzatılabilir. Bu zaman zarfında devir, birleşme veya satışın tamamlanamamış olması hâlinde Fonun isteği üzerine Kurul bankanın faaliyet iznini kaldırabilir” maddesiyle yeni bir düzenleme getirilmiştir.³⁴⁷

• 5411 sayılı Kanunda “Sistemik riske karşı alınacak önlemler” başlıklığıyla gördüğümüz 72. madde, tüm ekonomiyi etkileyebilecek büyüklükte bir finansal sorunun yaşanması ve bu sorunun; “Fon, Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankasıncı” müşterek olarak belirlenmesi durumunda, ivedilikle alınacak tedbirlerde “Bakanlar Kurulu” yetkilidir.³⁴⁸

³⁴⁵ Bankacılık Kanunu, 5411, Sayı: 25983, Cilt:45, Tertip 5, s.9537, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>, (10.05.2019)

³⁴⁶ Aysel Gündoğdu, **Türk Bankacılık Sisteminde Düzenleme ve Denetlemenin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Bir Analiz**, Sosyoekonomi Dergisi, Vol 25(34), ISSN:1305-5577, 2017, s.42.

³⁴⁷ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, a.g.m, s.21.

³⁴⁸ A.g.m, s.35.

• Bu kanunun “4389 sayılı” kanundan farkı, yerinde denetimin, kurumun personeli olan “yeminli murakıp ve yardımcılarının” yanısıra, “bankacılık uzmanı ve yardımcıları, bilişim uzmanı ve yardımcıları, hukuk uzmanı ve yardımcılarının” da yer aldığı bir denetçi ekipçe yapılacağı belirtilmiştir.³⁴⁹

“5411 sayılı Bankacılık Kanunu”; bankacılık faaliyetleri sayılacak işlemlere ilişkin tereddütleri sonlandırarak, 4. Bentteki bankaların faaliyetlerine ilişkin konuları 21 bent olarak sınırlandırmıştır. Kanun yürürlüğe konulduğunda, bankacılığa dair faaliyetlerin, yasayla belirlenmesinin uygulamada canlı ve değişken piyasa koşullarına göre geliştirilecek yeni ürünler açısından sorunlar çıkarabileceği ortaya konmuş ise de, “Avrupa Birliği Direktifleri” ve uluslararası örnekler gözönüne alındığında madde metninde herhangi bir fark olmamıştır. Ancak bu maddenin birinci fıkrasının son bendinde, “kurulca belirlenecek olan diğer faaliyetler” ifadesiyle, bankaların yasada yer almayan faaliyetleri de yasa değişikliği yapılmasına gerek kalmadan gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır. Sözü geçen maddede, bankaların kanunda ifade edilen alanlarda faaliyet gösterebileceklerinin yanında, “diğer kanunlarda öngörülen hükümlerin saklı olduğu” konusuna da değinilmiştir. Maddenin açıklamasında da ifade edildiği gibi, “Bankaların gerçekleştirebilecekleri faaliyetler diğer kanunlar ile Sermaye Piyasası Kurulu, Hazine Müsteşarlığı gibi yetkili kurumların iznine tabi bankalar da ilgili kurumlardan izin almak zorundadırlar ve bu kurumların denetim süreçleri de devam edecektir.”³⁵⁰

“Finansal Kiralama Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin” yönetmelik kapsamında, daha önceleri mevduat toplama yetkisi bulunmayan “kalkınma ve yatırım bankaları” ve “özel finans kurumları” finansal kiralama yapabiliyorlardı. 5411 sayılı kanunla, artık mevduat bankalarının finansal kiralama işlemleri gerçekleştirmeleri yasaklanmıştır. Ayrıca, kuruluş amaçları ve yapılarının değişik olmasından dolayı, mevduat bankalarında “katılım fonu”, katılım bankalarında “mevduat”, kalkınma ve yatırım bankalarında ise “mevduat ve katılım fonu” kabul edemeyecekleri de kanuna eklenmiştir.³⁵¹

5411 sayılı Bankacılık Kanununun geçici olarak belirtilen 3. Bendinde; “Kanun yürürlüğe girdiği tarihte kurumca daha önce faaliyet izni almış olan bankaların, yeni

³⁴⁹ A.g.m,s.23.

³⁵⁰ Gündoğdu,a.g.m,s.43.

³⁵¹ Sezal,a.g.m,s.800.

kanun yürürlüğe girmesinden önceki eski kanunlara göre olan faaliyetlerini iki ay içerisinde kuruma verecekleri beyannameyle kuruma bildirmeleri gerektiği ve 4. madde kapsamında faaliyet konularını genişletmeden önce izin almakla yükümlü oldukları” hususu kanuna eklenmiştir. Bu düzenlemeye göre, faaliyette bulunan bankalar, “02.11.2005” tarihinden başlamak üzere en az 2 ay içerisinde yeni uygulamaya göre hazırlamış oldukları beyannameleri kuruma ibraz etmek sorumlulukları dahilindedir.³⁵²

5.3. TCMB’ NİN STRATEJİSİ

Merkez bankaları para politikasının ekonominin işleyişinin normal olduğu zamanlardaki uygulamalarıyla, kriz dönemlerindeki uygulamaları birçok noktada birbirlerinden ayrılmaktadır. Kriz dönemlerinde, krizin etkilerini büyümeden yumuşatabilmek ve engelleyebilmek amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Krizin yaşandığı dönemin sonlanmasının ardından, normalleşmeye yönelik politikalar içeren “krizden çıkış stratejileri” uygulamaya başlar. Kriz dönemlerinde yaşanan likidite artışlarıyla beraber, krizi yaşayan ülkelerde bütçe açıkları ve enflasyon riski ortaya çıkmıştır. TCMB, esnek ve etkili bir likidite yönetimi uygulayarak gereken tedbirleri almış ve bunları halka duyurmuştur. Merkez bankasının nihai ödünç veren kurum olması durumu, piyasalarda güven ortamı yaratmaktadır. Ancak bunun yanı sıra, kriz dönemlerinde ekonomiye enjekte edilen likidite fazlasının, normalleşme sürecine geçildiğinde ekonomiden geri çekilmesi gerekmektedir. Bu gerçekleşmediği takdirde, uzun vadede enflasyon oranlarındaki hızlı artış maliyet olarak ortaya çıkar.³⁵³

TCMB’nin döviz piyasasını kontrol altında tutmak amacıyla uyguladığı önlemler şöyledir;

Döviz alım ihalelerine belirsiz bir süreyle ara verilerek, 2008 Ekim ayında, “100 milyon dolar”lık bir döviz satış ihalesi gerçekleştirilmiştir. Bankaların borçlanmalarında vadeler uzatılmış, faizler indirilmiş ve döviz piyasası işlemlerinin kademeli artışına izin verilmiştir. Döviz cinsinden munzam karşılık oranları indirilerek, piyasalardaki yabancı para likiditesi arttırılmıştır. Bu önlemlere ilaveten, “ihracat reeskont kredisi” limitleri

³⁵² 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, a.g.m, s.35.

³⁵³ Alex Cukierman, *Reflections on Crisis and On Its Lessons for Regulatory Reform and For Central Bank Policies*, Journal Of Financial Stability, Elsevier, Vol.7(1), Jan,2011, s. 26

arttırılmış ve kredi almak kolaylaştırılmıştır. 2008 krizinin olumsuz yansımalarının azalmasıyla beraber, yabancı para piyasalarına yönelik tedbirler tekrardan uygulamaya geçirilmiştir.³⁵⁴

Kriz sürecinde, Merkez Bankası'nın liranın değerini korumak amaçlı almış olduğu tedbirleri ise üç temel başlık altında değerlendirebiliriz. İlk tedbir, piyasada oluşan belirsizliği azaltmak ve piyasada güven temin etmek amaçlı alınmıştır. Bu bağlamda Merkez Bankası, "Ekim-Kasım 2008" de borçlanma ve kredi verme faiz oranlarını "%3,5'dan % 2,5" a düşürmüştür. Bir diğer, uygulamada ise, kredi piyasalarının aktif bir biçimde çalışmasını desteklemek amacıyla, 2009 Haziran' ında, üç ay vadeli repo ihaleleri açılmış ve TL bazında munzam karşılık oranları "%6'dan %5'e çekilmiştir. Son önlem olarak ise, enflasyon oranlarında büyük bir düşüş beklentisi düşünüldüğünden, 2008 yılı Kasım ayından başlayarak, faiz oranlarının aşağı çekilmesi ve TCMB borçlanma faiz oranlarının, "%6,75'den %6,5" e indirilmesidir. Tüm bu önlemlerin yanısıra, merkez bankası için sık kullanılan bir araç olarak "devlet iç borçlanma senetleri" alımları devam etmiştir. Aynı gün içerisinde piyasanın ihtiyaç duyduğundan daha çok fonlanma gerçekleşmesi durumunda, günün bitiminde borsa repo pazarında ve bankalar arası piyasalarda gecelik borçlanma azaltılarak denge kurulmuştur. Likidite açığı görülmesi durumunda, "teknik faiz ayarlaması süreci"nin devreye sokulmasıyla ilgili karar alınmıştır. Bu kararla, para politikasının referans faiz oranı, bir hafta vadeli repo ihalelerinin oranı olarak kabul edilmiş ve kullanılmış, gecelik faiz oranlarının gereklilik durumunda aşağı çekilebileceği rapora eklenmiştir. Merkez Bankasının eli güçlendirilerek, para piyasasındaki ani likidite ve döviz kuru değişimlerine müdahalede bulunabileceği yetkilerle donatılmıştır. Bir hafta vadeli repo ihalelerinde "duyurulan faiz oranı", "referans faiz oranı" niteliği alarak, gecelik borçlanma faiz oranının "50 baz puan" üstünde bir puan uygulanma kararı alınmıştır.³⁵⁵

Merkez Bankası "gecelik ya da haftalık" olarak bankalara fon enjekte edebilmekte, bununla birlikte gecelik vadede borçlanabilmektedir. Bir hafta vadesi olan bir reponun faizi ve faiz koridorunun oranları aylık olarak düzenli toplanan "Para Politikası Kurulu"nda tespit edilmektedir. Uluslararası piyasalardan kaynaklanan risklere ve belirsizliklere karşı acil önlemleri uygulamak adına gereken

³⁵⁴ TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Aralık 2010, Sayı 11, s.4-5.

³⁵⁵ TCMB, a.g.m, s.7-8.

durumlarda günlük faiz ayarlamaları yapılabilmektedir. 2010 Nisan'ında Merkez Bankası "çıkış stratejisi" adıyla tanımladığı yeni uygulamasıyla, likidite önlemlerini azaltıp, munzam karşılık oranlarını küresel krizin öncesindeki seviyelere indireceğini duyurmuştur. Bu stratejiye göre, munzam karşılıklara faiz ödenmesi uygulaması sonlanmış, buna karşın munzam karşılık oranları arttırılmış ve vadesine göre farklılaştırılma yapılmıştır.³⁵⁶

Kredilerdeki artış hızını kontrol altına alabilmek amacıyla, munzam karşılık oranlarını etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Kısa vadeli mevduatlar için yüksek, uzun vadedeki mevduatlar için düşük karşılık oranları belirlenerek, bankacılık sisteminin rahatlatılması ve yükümlülüklerinin vadelerinin uzatılması amaçlanmıştır. Ekonominin hassasiyetini arttıran kısa vadedeki sıcak para girişlerini azaltmak için faizler arttırılmamıştır. Gecelik borçlanma faizleri "500 baz puan" indirilerek "%1,50" lara, politika faizleri "75 baz puan" indirilerek "%6,25" dolaylarına çekilmiştir.³⁵⁷

Mevsimsellikten arındırılmış verilere bakılırsa, 2010 yılı sonu itibariyle uygulanmakta olan politikaların etkilerinin iki çeyrek sonra sonuçlarının görülmeye başladığı ve cari açığın kademeli olarak iyileştiğini söyleyebiliriz. Yine benzer bir şekilde, merkez bankasının para politikalarının yaklaşık olarak altı ay sonra reel ekonomiye ve büyüme sürecine katkıda bulunduğu gözlemlenmiştir. Finansal krizlerin son yıllarda en çok enflasyon oranlarının düşük seyrettiği "gelişmiş ülkelerde" başlayıp, diğer ülkelere yayılması, "enflasyon hedeflemesi" uygulamasının yalnız başına yetmediği sonucuna varılmasını sağlamıştır. Düşük düzeylerde seyreden faizler, kredi balonunu şişirmiş ve finansal sistem daha hassas bir hal almıştır. Enflasyondaki hedefini yakalamayı amaçlayan merkez bankaları, hedefe ulaşmak için kullanılması gereken yöntemleri ve bu yöntemlerin kullanımıyla oluşabilecek olası riskleri yeterince detaylandırmamışlardır.³⁵⁸

Uygulanan "genişletici para politikaları"nın sonucunda, varlık fiyatlarındaki ani yükselişler, merkez bankalarınca yeterince önemsenmemiş ve bunun sonucunda da krizlere zemin hazırlayan bir atmosfer ortaya çıkmıştır. Aslında, finansal istikrarın

³⁵⁶ TCMB,a.g.m.s.9

³⁵⁷ Erdem Başçı, Hakan Kara, **Finansal İstikrar ve Para Politikası**, İktisat, İşletme ve Finans, Cilt.26, Sayı.302, 2011, s.26.

³⁵⁸ Bora Süslü, Cem Dişbudak, **TCMB'nin Para Politikası Duruşunun Alternatif Açıklaması: Parasal Durum Endeksi (MCI)**, Yönetim ve Ekonomi,2012, Cilt.19, Sayı.2, s.67-85.

tehlikede olması, uzun vadede bakıldığında güven ortamını etkileyerek fiyat istikrarını bozar. Dünyadaki diğer merkez bankalarının da yaptığı gibi, TCMB’ da krizin etkilerinin ekonominin geneline sıçramasını önlemek amacıyla “para politikası araçlarını” fiyatları ve finansal istikrarı kontrol altında tutma hedefleri doğrultusunda yönlendirmiştir. TCMB, finansal piyasalarda başgösteren likidite sorununu çözmek amacıyla “genişletici para politikaları” nı hayata geçirmiştir.³⁵⁹

Merkez Bankası’nın kriz zamanlarında faiz bandını esnek bırakması, piyasalarda ortaya çıkabilecek şoklara daha güçlü olmasını sağlamıştır. Bununla beraber munzam karşılık oranlarına yenilikler getirilmiş, “vadeye ve kaldıraç oranına” göre oran tespit edilerek, finansal kuruluşların mali tablolarının güçlenmesini ve borç vadelerinin uzamasını sağlamışlardır. Bu mekanizmayla, artan döviz ve altın rezervleri bir yandan yabancı para cinsinden borçlara karşı bir güvence niteliği taşıırken, bir yandan da kısa vadeli sermaye hareketlerinin kurlar üzerindeki baskısını hafifletmektedir. Bir ülkede piyasada oluşan faiz oranları yerli yatırımcılar açısından önem taşıdığı gibi yabancı yatırımcıların da ilgisini çekmektedir. Sermaye hareketleri yoluyla faiz getirisinin yüksek olduğu ülkelere sıcak para girişi olmakta, bu durum da yerli paranın aşırı değerlenmesine yol açmaktadır. Dış ticaret hacmi kurların düzeyine göre belirlendiğinden ihracat azalırken, diğer tarafta ithalat artmaktadır. Kısa vadeli sermaye girişleri bir yandan ülkede likidite bolluğuna sebep olurken diğer yandan cari açık probleminin gitgide artmasına neden olmaktadır. Bu tarz sıcak para girişleri kısa vadede yararlı görünse de uzun vadede piyasa için büyük riskler taşımaktadır.³⁶⁰

5.4. FİNANSAL PİYASALARDA ALTYAPININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Finansal piyasalarda düzenleyici yapının modernize olması ve mevcut uygulamaların amacının bankacılık sektörünün daha etkin denetim mekanizmaları ile denetlenerek, altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, hızla gelişen ve değişen piyasalarda her geçen gün artan yenilikler karmaşaya neden olmaktadır. Zaman zaman finansal piyasaları düzenleyen otoriteler bu hıza ayak uyduramamakta ve bunun

³⁵⁹Başçı ve Kara,a.g.m,s.28.

³⁶⁰Süslü ve Dişbudak,a,g,m,s.75.

bedeli tüm ÷lkece ağır bir şekilde ödenmektedir. Dolayısıyla, “regölasyon” yani kanun koyucularla, politikacılar ve piyasa oyuncularını arasında müthiş bir denge olmalıdır. Çünkü, geçmişteki ağır kanunlarla yönetilen sıkı piyasa koşullarına dönüş bu yapılardan hiçbirinin arzu ettiğı bir durum değildir.³⁶¹

Finansal piyasaların dönüşümünde piyasa mekanizmasının daha fazla dikkate alınması önemlidir. Bununla beraber, “ahlaki risk” ve halkın gelecekte yaşanması olası bir finansal kriz endişesi gibi sebeplerle tamamen “piyasa disiplinine” dayandırılmayacağı bir gerçektir. Yakın gelecekte olması muhtemel krizlerden korunma stratejilerinde makro boyuttaki politikalar, düzenleme ve denetleme işlevlerinin birarada yürütölmesi, teşvik planlarının yapılması, piyasada istikrarın sağlanması ve finansal kurumların içsel yönetimlerinin sağlamlaştırılmasını da kapsayacak şekilde çok boyutlu bir çerçevede ele alınması gerekmektedir.³⁶²

Regölasyon ve piyasa disiplini birbirlerine karşı bir alternatif değil, aksine birbirinin tamamlayıcısıdır. Finansal alanın zaman ve süreçlere bağılı olarak yeniliklerin ve realitelerinin kabul edilmesi ve bunlara göre aksiyon alınması büyük önem taşımaktadır. Gelecekte finansal kuruluşların işlem hacimlerinin fazlalaşması, araçlar arasındaki engellerin kalkması, “güncel ama çok daha karmaşık” ürünlerin piyasaya sunulması ve finansal uyumlandırmanın artırılması beklenmektedir. Bu ortamda düzenleyici otoriteler iki temel problem konusunda çalışmalıdır.

Bunlar;

- Piyasa disiplininin nasıl daha etkin kullanılabileceğı?
- Denetim ve düzenleme prosedürlerinin yeni finansal ortama daha etkin adaptasyonunun nasıl sağlanacağı?³⁶³

Gelecekte bugüne kıyasla daha güçlü bir finansal sistem olacağı kuvvetle muhtemel olmasına karşın, ekonomilerin sistemik krizlere daha yatkın olması da beklenmektedir. Dolayısıyla, alınması gereken ilk önlem, krizlerin etki alanlarını azaltmak ve bu dönemlerde hızlı çözümler önerebilecek olan mekanizmalar üretmektir. Tüm bu hamleler

³⁶¹ Cukierman, a.g.m, s.35.

³⁶² Claudio Borio , **Monetary Policy and Financial Stability: What Role in Prevention and Recovery?**, Bank of International Settlements, 2014, Working Papers No:440, s.254.

³⁶³ Sezal, a.g.m, s.810.

gerçekleştirilirken, sağlam bir finansal sistem için “düzenleyici ve denetleyici” mekanizmaların özgürlüğüne büyük önem verilmelidir. Düzenleyici organların baskı altında olması tüm sistemde bir anda dengelerin değişmesine neden olabilmektedir. Denetim organlarının iyileştirilmesi ve reformlarla yenilenmesi demek krizlerin yaşanmadığı bir finansal ortam anlamına gelmemektedir. Çünkü, piyasaların doğasında “istikrarsızlık” her zaman varolacaktır. Piyasaların var olma nedenlerinden birisi de, “riske aracılık etmek ve riski yönetmektir”. Bu nedenle, zaman zaman dalgalanmalar yaşanması, inişler ve çıkışlar yaşamaları normaldir. Düzenleyici mekanizmaların varlığı ve bu kurumların hedeflerinin uluslararası regülasyonlarla uyumlandırarak devam etmeleri önemlidir.³⁶⁴

Her ülkenin kendi kurum ve piyasalarının doğasına uygun olarak yapılacak kurumsal düzenlemelerle, piyasalarının işleyişleri iyileştirilebilir. Bu bağlamda uluslararası düzenlemelere bağlı kalınmalı ancak her ülkenin kendi piyasalarına özgü bazı ayırt edici uygulamaların yapılması esnekliği de verilmelidir. Regülasyonun amacı “piyasa disiplininin” rolünü oynamak yerine, destekleyici olmaktır. Düzenleyici otoritelerin; bankaları ve diğer finansal kuruluşları denetlemesi; piyasalarda güvenli bir ortamda serbestliği sağlarken aynı zamanda finansal kurumlara güç kazandıran yapılandırmalarıyla çok daha sağlıklı bir yapıyla faaliyetlerini sürdürecektir.³⁶⁵

³⁶⁴ Borio, a.g.m, s.255.

³⁶⁵ Cukierman, a.g.m, s.36.

SONUÇ

Küreselleşen dünyanın ve gelişen finansal piyasaların sonucunda iktisat tarihinde son yıllarda sıklaşan krizler farklı iktisatçılar farklı tanımlamalarda bulunsa da, toplu olarak bakıldığında kriz, öngörülemeyen gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmış olan arzu edilmeyen olaylar silsilesidir. Öyle ki günümüzde krizler birbirlerine coğrafi olarak çok uzak mesafelerdeki ülkelerden bulaşabilmekte, kıtalar arası yayılabilmektedir. Bir ülkede kriz başgöstermeye başladığında, o ülkede finansal sistem bozulmuş ve temel işlevi olan reel sektöre finansman sağlama işlevini yerine getirememeye başlamış demektir. 1970'lerin başlarından 1980'lerin ortalarına kadar yaşanan krizler daha çok para ve dış borç krizleri iken, 1980'leri ortalarından sonra artan küreselleşme ve gelişen finansal sistemin bir sonucu olarak, bankacılık krizleri olarak şekil değiştirmiştir. 1990'lardan sonra ise ikiz kriz olarak adlandırılan para ve bankacılık krizlerinin aynı anda yaşanmasıyla ortaya çıkan yeni bir kriz türü ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Asya' da yaşanan kriz bunun en somut örneğidir. Türkiye' de Kasım 2000' de ilk olarak bankacılık sektöründe başlayan likidite krizi, daha sonraları, Şubat 2001' de döviz krizi olarak şekil değiştirmiş ve Türkiye ekonomisi' nin ciddi yaralar almasıyla sonuçlanmıştır. Yaşanan tüm bu krizlerden ders almak, hangi aksiyonun sistemde nasıl sonuçlanacağı konusunda tecrübe edinmek ve bu sayede gelecekte yaşanabilecek olası krizleri başından önlemek finansal otoriteler açısından büyük önem taşımaktadır.

Böyle bir ortamda ulusal düzeyde yapılması gereken ilk şey, ülkede güven ortamını sağlamak ve belirsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Günümüz krizlerinde sermaye akımları belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle, sermaye hareketlerinin kontrol altına alınması krizlerde kilit önem taşır. Sermayenin daha çok uzun vadeli ve doğrudan yatırım şeklinde olması yönünde teşvikler hükümet tarafından sağlanmalıdır. Aksi takdirde kısa vadeli yabancı yatırımlarla ülkede bir yalancı bahar yaşanırken ortaya çıkabilecek olan en ufak bir istikrarsızlık bir anda ulusal hatta uluslararası düzeylerde büyük bir krize dönüşme potansiyeli taşıyabilir.

Güçlü ve istikrarlı bir makro ekonomik çerçevede, uygun döviz kuru sisteminin seçimi ve doğru finansal aksiyonların hayata geçirilmesiyle tesis edilen güven ortamı zincir etkisi yaratarak tüm finansal sistemde iyileşme etkisi yaratacaktır. Bunun yanı sıra, ekonomiye zarar veren kurum ve kuruluşlar tespit edilip bunların kararlılıkla sistem dışı

edilmesi de, güçlü bir ekonomi için atılması gereken adımların başında gelir. Yoksul kesim ülkede finansal istikrarsızlıklardan en çok etkilenen ve büyük hasarı alan kesimdir. Dolayısıyla, tüm bu aksiyonlar alınırken en çok desteklenmesi ve kollanması gereken halkın yoksul kesim gözardı edilmemelidir. Kuşkusuz tüm bunlar, ancak güçlü bir siyasi irade, işini iyi bilen dürüst bürokrat ve politikacılarla gerçekleştirilebilir.

Dünya genelindeki piyasalar, sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kademeli olarak kaldırılması sonucunda, daha büyük bir piyasa haline gelmişlerdir. 1970' lerdeki yoğun regülasyon ve 1980' lerdeki deregülasyon uygulamalarından sonra 1990' lardan sonra ard arda ortaya çıkan küresel finansal krizler, regülasyon tartışmalarını hem "teorik" ve hem de "pratik" düzeyinde yoğunlaştırmıştır. Artan finansal entegrasyonla beraber, olası negatif dışsallıkların artması, ulusal piyasaların yanısıra, uluslararası piyasaların da istikrar ve etkinlik kriterlerinin tekrardan düzenlenmesinin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Böylece, finansal regülasyonların rasyonalitesi uluslararası bir boyuta taşınmıştır.

Bunun sonucunda, sermaye hareketleri teknolojinin yardımlarıyla, yeni araçlarla yön değiştirmiş ve piyasaların entegrasyonu sağlanmıştır. Bankacılık sektöründe son 20 yıllık döneme bakıldığında küresel bağlamda çok büyük çalkantılar yaşandığı açıktır. Bu nedenle, bankalar finansal risk ve kontrol sistemlerini geliştirmeye ve etkinleştirmeye büyük önem vermektedirler. Enflasyon oranı, bankanın net karının toplam aktiflerine oranı, kredi riski ve takipteki kredi rasyoları gibi oranların tespit ve takibiyle, krizin tam olarak ne zaman ortaya çıkacağı net olarak öğrenilemese de yaşanan kötü tecrübelerden alınan derslerle, önlemler alınması olası krizlerin tespitinde fayda sağlayacaktır. "Erken uyarı sistemleri" sayesinde, olumsuz bir durumun oluşumundan önce, ipuçları takip edilerek, bu olumsuzlukların önüne geçilebileceği kanıtlanmıştır. Bu nedenle, erken uyarı sistemlerinin etkinleştirilmesi finansal sistem açısından hayati bir rol oynamaktadır.

Finansal piyasalar, iktisat teorisinde finansal sistemin fonksiyonlarının ekonomik büyüme açısından önem taşımadığı gerekçesiyle seneler boyu ihmal etmenin yanısıra, hükümetlerin vergi toplamak, düşük maliyetli iç borçlanma gibi dar amaçlarına hizmet etmiştir. Üst üste yaşanan finansal krizlerin sonrasındaki gelişmeler uluslararası düzeyde farklı ülkelerde, finansal sistemlerin karşısına çıkan problemlerin kökeninde, kötü düzenleme ve denetleme mekanizmalarının yattığını ortaya çıkartmıştır. "IMF, Dünya

Bankası, Basel Komitesi” gibi kuruluşlar, finansal sistemlerin daha etkin düzenlenmesine yönelik kural, politika ve standartları tespit ve uygulamaya yönelik araştırmalarına devam etmektedirler...



KAYNAKÇA

Kitaplar

Aghion P. , Bacchetta P. Ve Banerjee A. (2000). **“Currency Crises and Monetary Policy in an Economy With Credit Constraints”**,London.

Akdiş M. (2011). **“Para Teorisi ve Politikası”**,Gazi Kitabevi,2. Baskı,Ankara.

Akgüç Ö. (1989). **“Türkiye’ de Bankacılık”**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989.

Altınöz U. (2013). **“Finansal Krizler Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi”**,Beta Yayınları,İstanbul.

Aras O. N. Ve Öztürk M. (2015). **“1998 Rusya Krizi: Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Tıkanma,İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi”**,Orion Kitabevi,2015,Ankara.

Artun T. (1983). **“Türkiye’ de Bankacılık”**,2.Basım, Tekin Yayınları, İstanbul.

Ateş T. Ve Soyak E. (1999). **“Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1923-1946 Dönemi,Osmanlı’ dan Günümüze Türk Finans Tarihi”**, İMKB Yayınları, İstanbul.

Aysan M. A. (1981). **“Atatürk’ün Ekonomi Politikası”**, Kırklareli.

Ballina C,Sundararajan V. (1991). **“A Study on Economics,Washington DC:International Monetary Fund”**, NY.

Baltagi B. H. (2012). **“Econometric Analyses of Panel Data”**,Fourth Edition, NY.

Bastı E. (2006). **“Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi”** ,Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.

Beim D. (2001). **“Emerging Financial Markets”**, Mc Graw Hill, New York..

Bierans J. H. (2004). **“The Logit Model: Estimation, Testing and Interpretation”**, Pennsylvania University,Vol.7,Department of Economics, USA.

Boonmana T. M., Jacobsa J. Ve Kupera G. (2011). **“Why didn’t the Global Financial Crises hit Latin America?”**,VOL:11,Cirano.

Boratav K. (1989). **“Faiz Politikasında Açmazlar”**, BDS Yayınları, İstanbul.

Borge D.(2001). **“The Book of Risk”**, NewYork Press.

Brandford S. ve Kucinski B. (1988). **“The Debt Squads: The US,The Banks and Latin America”**,Zed Books Ltd,London.

BrunoM. , Tella G.D., Dornbusch R. ve Fisher S. (1990). **“Inflation and Stabilization: The Experience of Israel,Argentina,Brazil,Bolivia and Mexico”**,The MIT Press, Cambridge,London.

- Bumin M. ve Ateş F. (2008). **“Sorunlu Bankaların Çözümlemesi”**, 1.Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Büyükdeniz A. (1991). **“Türkiye’ de Faiz Politikaları:1980 Sonrası Politika ve Uygulamaların Ekonomi Üzerindeki Etkileri”**, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Celasun M. (2002). **“2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”**, Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum (Ed. A. Dikmen). Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmge Yayınları,Ankara.
- Çeviş İ. (2005). **“Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım”**,Sermaye Piyasası Kurulu Yayını,2005,Yayın No:187,Çizgi Kitabevi,Konya.
- Delice G. Ve Öztürkler H (2015). **“İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi:2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi”**,Orion Kitabevi.
- Demirgüç K. ve Detragiache A. (2000). **“Monitoring Banking Sector Fragility: A Multivariate Logit Approach”**, Worldbank Economic Review,İstanbul,14(2).
- Dowd K. (2001). **“Beyond Value At Risk”**, London, 2001.
- Durmuş S. (2010). **“Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar”**,İstanbul,2.Baskı..
- Edwards S. (1999). **“On Crisis Prevention: Lessons from Mexico and East Asia”**,NYC.
- Eğilmez M. (2011). **“Küresel Finansal Krizi”**,8. Baskı İstanbul,Remzi Kitabevi.
- Eldem E. (1999). **“Osmanlı Bankası Tarihi”**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,İstanbul.
- Engin M. B. (2007),**“Gelişmiş ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”**, Sosyal Bilimler Dergisi, Vol(2).
- Erdoğan N. (2002).**“Dünya’da ve Türkiye’de Finansal Krizler”**, Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları, Kamu Bankaları Deneyimi, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- Erdönmez P. A. (2000). **“Brezilya’da Banka Yeniden Yapılandırılması ve Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi”**,TBB Yayınları,Ankara.
- Ergin F. (1977). **“Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi”**, Ankara.
- Erican E. (2002). **“Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye”**,Derin Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu İ. Ve Aydın H. İ. (2015). **“1994 Krizi Sonrası Dönem ve Kasım 2000 Mali Krizi,İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi”**, Orion Yayınları,Ankara.
- Eroğlu N., Eroğlu İ. ve Aydın H. İ. (2015). **“İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi”**,Orion Kitabevi,Ankara.

Galbraith J. K. (1997). "*The Greatest Crash 1929*", Houghton Mifflin Company, New York.

Günel M. (2001). "*Türk Bankacılık Sektörü' nün Sorunları ve Geleceği*", ATO Yayınları, Ankara.

İnan A.(1988). "*Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*", Ankara.

Kalaycı İ. (2015). "*Latin Amerika Krizleri içinde İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi*", Editörler: Nadir Eroğlu ve İbrahim Aydın, Orion Kitabevi, Ankara.

Kansu A. (2004). "*Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri, Türkiye 1994-2001 Krizleri*", Derin Yayınları, İstanbul.

Karaçor Z., Alptekin V. Ve ,Gökmenoğlu K. (2012). "*Finansal Kriz Üzerine: Öngörülebilirlik ve Politikalar*", İstanbul.

Karluk R. (1997). "*Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*", Beta Yayınları, İstanbul.

Kawai M., Newformer R. ve Schumukler S. (2000). "*Crises and Contagion in East Asia: Nine Lessons*", NYC.

Kazgan G. (2008). "*Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Koçbaşıoğlu U. (2001). "*Türkiye İş Bankası Tarihi*", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Korum U. (1982). "*Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, 1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat ve Sanayi ve Sanayi Politikaları*", Ankara.

Krugman P. (2001). "*Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü*", Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Marshall C. (2007). "*Measuring and Managing Operational Risks in Financial Institutions: Tools, Techniques and other Resources*", Wiley Finance, New York.

Millstein I. (2000). "*Corporate Governance: The Role of Market Forces*", OECD Observer.

Mishkin S.F. (1997). "*Journal of Money, Credit and Banking*", Pearson, NY.

Oktar S. (1998). "*Enflasyon Hedeflemesi: Para Politikasının Güvenilirliği ve Fiyat İstikrarı*", Bilim Teknik Kitabevi, İstanbul.

Oktar S. Ve Dağlaroğlu T (2018). "*1923'ten Günümüze Türkiye'de Para-Kur Politikaları içinde Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi Rejimi: Örtük Enflasyon Hedeflemesi*"

Rejiminden Açık Enflasyon Hedeflemesi Rejimine Geçiş”,Ed: İlhan Eroğlu, Baki Demirel, Tolga Dağlaroğlu, Ekin Yayınları,İstanbul.

Özatay F. (2011). ***“Parasal İktisat:Kuram ve Politika”***,Efil Yayınevi,2.Baskı,İstanbul.

Özçelebi O. (2018). ***“Finansal Kriz Modelleri”***,Der Yayınları,İstanbul.

Özkan G. (2009). ***“Küresel Finansal Kriz, Uluslar arası Finans Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Uluslar arası Güç Dengesine Etkileri”***, Dora Yayınları:19, 1. Baskı.

Özsoylu A. F.(2011). ***“Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim”***, Karahan Kitabevi, Adana.

Parasız İ. (1998). ***“Türkiye’ de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, 75. Yılda Paranın Serüveni”***, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Parla T. (1989). ***“Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri”***, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları., Ankara.

Santomore A. M. (2001). ***“Commercial Bank Risk Management, An Analyses of The Process”***,The Wharton Financial Institutions Center,US.

Schwartz A. (1995). ***“Systemic Risk and Macroeconomy Research in Financial Services”***,Greenwitch,JAI Press.

Sevim C. (2012). ***“Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye Örneği”***, BDDK Kitapları No: 11, Ankara.

Silier O. (1975). ***“1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü”***, Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/ Tartışmalar1973, Ayı Basım, Mars Matbaası, Ankara.

Solomon R.(1999). ***“Money on the Move: The Revolution in International Finance Since 1980”***,Princeton,New Jersey.

Tatlıyer M. (2017).***“Brazilian Economic Policy in the Aftermath of the Global Financial Crisis”***,İstanbul Medipol University,Nova Science Publishers.

Tekeli İ ve İlkin S. (1997). ***“TürkiyeCumhuriyeti Merkez Bankası Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama”***, Ankara.

Tezel Y. S. (1986). ***“Cumhuriyet Dönemi’ nin İktisat Tarihi (1923-1950)”***, 2. Baskı, Yurt Yayınları, Ankara.

Toprak M. (2001).***“Küreselleşme ve Kriz - Türkiye ve Dünya Deneyimi”***, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001

Tunalı H. (2007). ***“Finansal Krizler: Bankacılık Krizleri”***,Liberty Yayınevi,İstanbul.

Turan Z. (2005). **“Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”**,İstanbul,TUHIS.

Uygur E. (2010). **“The Global Crisis and the Turkish Economy”**, Third World Network,131 Jalan Macalister Publish,10400 Penang, Malaysia.

Yavaş H. (2007). **“1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri”**, KHÜ Yayınları, İstanbul.

Yıldırım O. (2017). **“Türk Bankacılık Sistemi”**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

Yıldıztan D. Ç. (2006). **“Finansal Krizler Erken Uyarı Sistemleri”**,Nobel Kitabevi,İstanbul.

Yüksel S. (2016). **“Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Sinyalleri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”**,Akademisyen Kitabevi,Ankara.

Zarakolu A. (1973). **“Cumhuriyet’ in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık”**, TBB Yayın No:61, Ankara.

Makaleler/Sürelî Yayınlar/Tezler

Afşar M. (2011). **“Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Yayınları,Cilt 6, Sayı.2, Eskişehir.

Aksoy T. (1998). **“Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık (Sistemik ve Analitik Bir Yaklaşım)”**,Ankara,Semaye Piyasası Kurulu Yayınları,No: 109.

Aktan C. C. (2010). **“Kriz Yönetimi”**,Yeni Türkiye Dergisi.

Akyol S. (2014). **“Finansal Kriz ve Maliye Politikası: Avrupa Birliğine Üye Balkan Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme”**,Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi,Cilt 51,Sayı 597.

Akyüz Y. Ve Boratav K. (2002). **“Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”**, İktisat/ İşletme ve Finans Dergisi 15,Bilgesel Yayıncılık.

Alantar D. (2008). **“Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”**, Maliye Finans Yazıları.

Arabacı H. (2018).**“Türkiye’ de Bankacılık Sektörü’ nün Gelişimi (2000-2016)”**,Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 2,ISSN:2587-2206,Sayı 3.

Arı A. Ve ,Zeren F. (2011). **“CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi”** , Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.,Manisa.

Başçı E. Ve Kara H. (2011). **“Finansal İstikrar ve Para Politikası, İktisat, İşletme ve Finans”**, Cilt.26, Sayı.302.

Borio C. (2014). **“Monetary Policy and Financial Stability: What Role in Prevention and Recovery?”**, Bank of International Settlements, 2014, Working Papers No:440.

Caprio G. ve Klingebiel D. (1996). **“Bank Insolvencies”**,The Worldbank Policy Research Working Paper.

Cartapanis A. Ve Dropsy G. ve Mametz S. (2002). **“The Asian Currency Crises”**,New York University Press,Vol:13.

Coşkun Ö. A. (2015). **“2001-2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması”**, Maliye Finans Yazıları Dergisi,Sayı:104, İstanbul.

Cukierman A. (2011). **“Reflections on Crisis and On Its Lessons for Regulatory Reform and For Central Bank Policies”**, Journal Of Financial Stability, Elsevier, Vol.7(1).

Çalışkan Ö. V. (2014). **“Uluslararası Finansal Krizler”**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi,Sayı 107.

Çelik F. (2001). **“Türk Bankacılığında Risk Yönetimi Yönetmeliği Dönemi ve Piyasa Riski Ölçüm Metodları”**, İktisat Dergisi, Eylül Sayısı.

Çörtük O. (2006). **“Türkiye-IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi”**,TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü,Uzmanlık Yeterlilik Tezi,Haziran 2006,Ankara.

Delice G. (2005).**“Arjantin’de Finansal Reformlar ve 2001 Krizi”**,DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi. 3. 2, Vol.162–186.

Durmuş S. (2010). **“2008 Krizi ve Etkileri”**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Yayın no.5.

Duttagupta R. ve Cashin P. (2008). **“The Anatomy of Banking Crises”**,IMF Working Papers, No: WP/08/93,NY.

Ertuna E. (200c4). **“1923’ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023’e Doğru Hedefler”**, MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi,sayı:21.

Esquivel G. ve Larrain F. B. (1998). **“Explaining Currency Crisis”**, John F. Kennedy Faculty Research WP Series R98-07 ,Mexico.

Feldstein M. (1996). **“Self Protection for Emerging Market Economies”**,NBER Working Paper Series,NY Pub.

- Feldstein M. (2002). ***Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management***, National Bureau of Economic Research Working Papers. 8837, NYC.
- Felton A. Ve Reinhart C.(2008). ***The First Financial Crisis of the 21'th Century***, NBER Macroeconomics Annual, Part II.
- Grauwe P. D. (2011). ***A Fragile Eurozone in Search of a Better Governance***, Cesifo Working Papers no:3467.
- Güloğlu B ve Altunoğlu E. (2002). ***Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri***, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı No.27, s.12.
- Gündoğdu A. (2017). ***Türk Bankacılık Sisteminde Düzenleme ve Denetlemenin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Bir Analiz***, Sosyoekonomi Dergisi, Vol 25(34), ISSN:1305-5577.
- Hacıhasanoğlu B. (2005). ***Meksika ve Arjantin Krizlerinin Gelişmekte olan Ülkeler için Önemi***, TCMB Yayınları.
- Hanks P. Mcleod W. Urdrang L. (1986), ***World Economic Outlook***, IMF, A Survey by the Staff of the IMF, December.
- Işık S. , Duman K. Ve Korkmaz A. (2004). ***Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması***, D.E.Ü. İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 19, Sayı 1.
- Kahraman S. (2009). ***Finansal Krizlerin Öngörülebilirliği***, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Kaminsky G. L. (1999). ***Currency and Banking Crises: The Early Warning of Distress***, IMF Working Papers, Washington, No: 178.
- Kaminsky G. L. Ve Reinhart C. M. (1999). ***The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems***, American Economic Review, 89.
- Karaca C. (2010). ***Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırmalı Analizi***, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi, 5(1).
- Karahan Ö. (2005). ***Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi Programının Uygulanmasına İlişkin Oluşan Riskler ve Bu Risklerin Yönetim Politikaları***, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 1304-0278, C-4.
- Karakurt B. Ve Akdemir T. (2009). ***Kurallı Maliye Politikası: Türkiye'de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri***, Maliye Dergisi, Sayı.158.

Kaya A. (2013). **“Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması”**,TBB Yayınları,Yayın no:292, İstanbul.

Kaya V ve Yılmaz Ö. (2006). **“Para Krizleri Öngörüsünde Sinyal Yaklaşımı”**, İ.İ.B.F Dergisi,Cilt 20,Sayı,2,Ankara.

Kibritçioğlu A. (2001). **“Türkiye’ de Ekonomik Krizler ve Hükümetler”**,Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı.

Koçtürk M. Ve , Gölalan M. (2010). **“1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”**, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 45, (2).

Kozanoğlu H. Ve Selçuk B. (2007). **“Yeniden Yapılandırılma Sonrası Türk Bankacılık Sistemi”**, M.Ü.İ.İ.B.F Yayınları, C-7,Sayı:28.

Krueger A. ve Tornell A. (1999). **“The Role of Bank Restructuring in Recovering From Crises: Mexico 1995-98”**, NBER Working Paper No. 7042.

Krugman P. (1979). **“A model of Balance of Payments Crisis”**, Journal of Money,Credit and Banking,Vol.11,Ohio State University Press,US.

Kurban İ. (1997). **“İç Denetim Fonksiyonlarının Etkinliği için Kurum içi Düzenlemeler”**, İç Denetim Enstitüsü Yayınları, No:13, ,İstanbul.

Marshall D. (1998).**“Understanding the Asian Crises: Systemic Risk As Coordination Failure”**,Economic Perspectives,Chicago,vol.22.

Mishkin S. F. (1996). **“Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”**,Annual World Bank Conference on Development Economics.

Miskin F. (1996). **“Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”**, NBER Working Paper No. 5600.

Obstelfield M. (1996). **“Models of Currency Crises With Self-Fulfilling Features”**, European Economic Reviw.

Oktar S. (1998). **“Cumhuriyetin Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması”**, M.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi,Cilt:XIV,Sayı:2.

Oktar S. ve Yüksel S. (2015). **“1998 Yılında Rusya’da Yaşanan Bankacılık Krizi ve Öncü Göstergeleri”**,Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi,YIL , CİLT XXXVII, SAYI II, S. 327-340,Doi No: 10.14780/iibd.51360.

Ökçün A. G. (1981). **“Türkiyeİktisat Kongresi, 1923-İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar”**,Ankara Üniversitesi S.B.F Yayınları:471,Ankara.

Öniş Z. ve Alper E.(2002). **“Emerging market Crises and the IMF: Rethinking the role of the IMF in the Light of the 2000-2001 Financial Crises in Turkey”**,VI. ODTÜ İ ktisat Konferansına Sunulan Tebliğ ,Ankara, Vol 11.

- Özatay F. (1996). ***The Lessons from the 1994 Crisis in Turkey: Public Debt Management and Confidence Crisis***, Yapı Kredi Economic Review, Vol: 7.
- Özmen Ç. (2011). ***Finansal Piyasaların Serbestleşmesinin Finansal Krizlere Etkileri Ve Türkiye’deki Durum***, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öztürk S. ve Gövdere B. (2010). ***Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri***, SDU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15 sayı 1, Isparta.
- Palamut M. Giray F. (2001). ***Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar***, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1, Yıl 7, sayı 41.
- Pazarlıoğlu V. ve Gürler Ö. K. (2007). ***Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme : Panel Veri Yaklaşımı***, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi.
- Renhart C. ve Rogoff K. (2011). ***From Financial Crash to Debt Crisis***, American Economic Review, New York, 101.
- Rötheli F. T. (2010). ***Causes of Financial Crisis: Risk Misperception, Policy Mistakes, And Banks’ Bounded Rationality***, The Journal of Socio-Economics, 39(1), US.
- Sachs J. , Tornell A. ve Velasco A. (1996). ***Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995***, Brookings Papers on Economic Activity, No:16.
- Sahajwala R. ve Bergh P. V. D. (2000). ***Supervisory Risk Assessment and Early Warning Systems***, Basel Committee on Banking Supervision Working Paper.
- Salant S. W. Ve Henderson D. W. (1978). ***Market Anticipations of Government Policies and the Price of Gold***, Journal of Political Economy, 86, US, no. 4.
- Savastano M.A. Roldos J. ve Santaella J. (1995). ***Factors Behind the Financial Crisis in Mexico***, IMF World Economic Outlook, Annex 1, Washinton DC: IMF.
- Sayılgan Ş. (2003). ***Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri***, Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi, yıl: 40, sayı: 473, Ağustos 2003, s.59.
- Selçuk B. (2010). ***Küresel Krizin Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri***, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, ISSN: 1309-8020.
- Sezal L. (2009). ***Türk Bankacılık Sektöründe Etkin Bir İç Denetim Sistemi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri***, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, Sayı: 53.
- Sümer G. (2016), ***Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Kıyaslanması***, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 18/2 ,485-508, 2016, Ankara.

Süslü B. ve Dişbudak C. (2012). **“TCMB’nin Para Politikası Duruşunun Alternatif Açıklaması: Parasal Durum Endeksi (MCI)”**, Yönetim ve Ekonomi, Cilt.19, Sayı.2.

Sweta.C Saxena, **“The Changing Nature of Currency Crises”**, Journal of Economic Surveys, Vol 18(3) s.320-350.

TBB, (1998). **“40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi 1958-1997”**, TBB Yayın no:207,İstanbul,s.4.

Toprak M. Ve Demir O. (2002). **“Türk Bankacılık Sektörü:Sorunlar,Krizler ve Arayışlar”**, Ç.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 2

Uysal B.(2014). **“Uluslararası Ekonomik Krizlerin Türkiye’ ye Dış Ticaret Kanalıyla Aktarımı:1997 Asya,1998 Rusya ve 2008 Global Ekonomik Kriz Örnekleri”**,Uzmanlık Yeterlilik Tezi,T.C.Ekonomi Bakanlığı,Ankara.

Uysal E. U. (2009). **“Operasyonel Risk Yönetiminde Senaryo Analizi”**, Bankacılar Dergisi,İstanbul, Sayı 69.

Üçer M , Rijcheghem J. W ve Yolalan R. (1998). **“Leading Indicators of Currency Crises: A Brief Literature Survey and an Application to Turkey”**, Yapı Kredi Economic Review, 9(2), 3-23,İstanbul.

Ünsal H. (2002). **“Görev Zararlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”**, G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, 1/2002

Vardareri D. (2010).**“Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizinin İncelenmesi”**,Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi,İstanbul, C.5, S.1.

Weeks J. (2009). **“The Impact of The Global Financial Crisis on The Economy of Sierra Leone”**,A Report For Undp Freetown and the Ministry of Finance And Economic Development. Republic of Sierra Leone. Country Study.

Yakupoğlu A. (2010). **“Merkez Bankasının 2002-2009 Yılları Arasında Uyguladığı Para Politikası ve Kur Rejiminin Genel Bir Analizi”**, Maliye-Finans Yazılar,Yıl:24, Sayı:88.

Yavaş H. (2007). **“Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri”**,Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü.

Yay T. Yay G. ve Yılmaz E. (2001). **“Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”**,İTO Yayın No:2001-47,İstanbul.

Yıldırım S. (2010). **“2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”**, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (18).

İnternet Kaynakları

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu, 31 Mart 2016, 6827 sayılı yayım, s14. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0096.pdf, (01.12.2018)

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Raporu, Aralık 2000, http://www.bddk.gov.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kitaplar/82014782bddk_yillik_rapor_2000_son.pdf (10.11.2018)

Barry Eichgreen ve Michael D.Bordo ,Crises Now and Then: What Lessons From The Last Era Of Financial Globalization?, NBER Working Papers, No: 87 s.16, <http://www.nber.org/papers/w8716>, (03.12.2018).

Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, 2003, s.56 www.bis.org.tr (02.12.2018)

Cihan Paçacı, Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü, Makale, <http://www.ekodialog.com/makaleler/cumhuriyet-doneminde-turk-bankacilik-sektoru.html>, (25.03.2019)

Cihan Paçacı, Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü, Makale, <http://www.ekodialog.com/makaleler/cumhuriyet-doneminde-turk-bankacilik-sektoru.html>, (25.03.2019)

Core Principles for Effective Banking Supervision, Basle Committee on Banking Supervision, Basle September 1997, p.2., <https://www.bis.org/wpapers/index.htm?m=5%7C26> (05.09.2018)

Core Principles for Effective Banking Supervision, Basle Committee on Banking Supervision, Basle September 1997, p.2., <https://www.bis.org/quarterlyreviews/index.htm?m=5%7C25> (05.09.2018)

Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr/arjantin-ekonomisi.tr.mfa>, (26.01.2019)

Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>, (27.01.2019)

Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (26.01.2019)

Çevrimiçi: <https://tr.sputniknews.com/analiz/201807111034234625-nobelli-iktisatci-turkiye-asya-tipi-kriz/>, (10.12.2018)

Financial Services Authority Working Paper, Operational Risk Corporate Governance Expert Group, 2005, s.5, http://www.fsa.gov.uk/pubs/international/orsg_use_test.pdf (02.12.2018)

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1999/riskyon.html>, (10.11.2018).

II.Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, s.36, <http://www.sbb.gov.tr/uploads.spx>, (15.03.2019).

İTO,2001,s.35 <http://kutuphane.ito.org.tr/yordambt/yordam.php> , (21.12.2018)

İTO,2001,s.35 <http://kutuphane.ito.org.tr/yordambt/yordam.php> , (21.12.2018)

Piyasa Riski Ölçümleme Yöntemlerine İlişkin Analiz,Risk Yönetimi Dairesi,Nisan 2010,s,2,

https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_40.pdf(09.11.2018)

TCMB Parasal ve Finansal İstatikler,<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Parasal+ve+Finansal+Istatistikler/Faiz+Istatistikleri/Azami+Mevduat+Faiz/>, (21.12.2018)

TCMB Yıllık Rapor,2008 Yılında Para ve Kur Politikası, <http://www.tcmb.gov.tr.html>,(06.02.2019).